

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV ĽUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

2

ROČNÍK 58, 2007

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

OBSAH

Alexandra J a r o š o v á: Problém vymedzenia kolokácií.....	81
Martin O l o š t i a k: Interlingválna a slovotvorná motivácia.....	103
Lubomír Ď u r o v i č: Pražský lingvistický krúžok a kontext československej lingvistiky.....	113

D i s k u s i e

Adela B ö h m e r o v á: K problematike preberania anglických vlastných mien do slovenčiny. Úvahy nad novým slovníkom.....	117
---	-----

R o z h Ľ a d y

Alena B o h u n i c k á: Obraz sveta v češtine	133
--	-----

R e c e n z i e

Nad Slovníkom súčasného slovenského jazyka. J. F i n d r a.....	145
Waszakowa, Krystyna: Przejawy internacjonalizacji w słowotwórstwie współczesnej polszczyzny. M. O l o š t i a k	150

R e f e r á t y

Muchnová, Dagmar: Syntax klasické češtiny I. Vedlejší věty. E. B r o d ě a n s k á	156
--	-----

K r o n i k a

Za doc. PhDr. Ellou Sekaninovou, DrSc. K. B u z á s s y o v á	158
Deväťdesiatka prof. Petra Király. R. O n d r e j k o v á	160
TERMINOLOGY AND SOCIETY. Správa z konferencie na Lessius University College 15. – 17. 11. 2006. J. L e v i c k á.....	162

CONTENTS

Alexandra J a r o š o v á: Collocation: The Problem of Definition.....	81
Martin O l o š t i a k: Interlingual and Word-formation Motivation.....	103
Lubomír Ď u r o v i č: Prague Linguistic Circle and a Context of Czechoslovak Linguistics ...	113

D i s c u s i o n s

Adela B ö h m e r o v á: To the Problem of Assimilation of English Proper Names in Slovak. Reflections on a New Dictionary	117
---	-----

H o r i z o n s

Alena B o h u n i c k á: The Picture of World in the Czech Language.....	133
--	-----

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV EUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

2

ROČNÍK 58, 2007

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o.

THE LINGUISTIC JOURNAL
of the Ľudovít Štúr Linguistics Institute, Slovak Academy of Sciences
Volume 58, 2007
Published semiannually in 80 pp.
by Slovak Academic Press, spol. s r. o.
Editorial Board Address:
813 64 Bratislava, Panská 26, Slovakia
Distributed by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-80328 München,
Germany, www.kubon-sagner.de

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
Института языкознания им. Людовита Штура Словацкой академии наук
Том 58, 2007
Издается два раза в год на 80 стр.
Slovak Academic Press, spol. s r. o.
Адрес редакции: 813 64 Bratislava, Panská 26, Словакия
Подписки принимает: SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4,
P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

REDAKČNÁ RADA

doc. PhDr. Ján Bosák, CSc., PhDr. Klára Buzássyová, CSc., prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc.,
Mgr. Alexandra Jarošová, CSc., PhDr. Ľubor Králik, CSc., PhDr. Viktor Krupa, DrSc.,
Mgr. Gabriela Múesková, PhD., Mgr. Martin Ološtiak, PhD.,
doc. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc., prof. PaedDr. Vladimír Patráš, CSc.,
prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc.,

Book Reviews

A Dictionary of the Contemporary Slovak Language A – G. J. F i n d r a	145
Waszakowa, Krystyna: Phenomena of Internationalization in Word Formation in the Contemporary Polish Language. M. O l o š t i a k	150

Book Notices

Muchnová, Dagmar: Syntax of the Classical Greek I. Subordinate Clauses. E. B r o d ě a n s k á	156
--	-----

Chronicle

In Memory of Doc. PhDr. Ella Sekaninová, DrSc. K. B u z á s s y o v á	158
Ninetieth Birthday of Prof. Peter Király. R. O n d r e j k o v á	160
Terminology and Society. Information about a Conference at Lessius University College 15.-17. 11. 2006. J. L e v i c k á	162

СОДЕРЖАНИЕ

Александра Я р о ш о в а: Коллокации. Проблема определения границ	81
Мартин О л о ш т и а к: Интерлингвальная и слообразовательная мотивация	103
Любомир Д ю р о в и ч: Пражский лингвистический кружок в контексте чехословацкой лингвистики	113

Дискуссия

Адела Б э м е р о в а: Словарь английских собственных имен в словацком языке. О некоторых проблемах заимствования	117
---	-----

Обзор

Алена Б о г у н и ц к а: Картина мира в чешском языке	133
---	-----

Рецензии

Словарь современного словацкого языка. Я. Ф и н д р а	145
Вашакова, К.: Интернационализация в словообразовании современного польского языка. М. О л о ш т и а к	150

Сообщения

Мухнова, Д.: Синтаксис классического греческого языка I. Подчиненные предложения. Э. Б р о д њ а н с к а	156
--	-----

Хроника

Скончалась доцент Элла Секанинова. К. Б у з а ш и о в а	158
Девяностолетие проф. Петра Кирая. Р. О н д р е й к о в а	160
Терминология и общество. Я. Л е в и ц к а	162

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

Ročník 58, 2007, 2

Vychádza dvakrát do roka

Vydáva Slovak Academic Press, spol. s r. o.

Hlavný redaktor doc. PhDr. Ján Bosák, CSc.

Výkonná redaktorka Mgr. Gabriela Múcsková, PhD.

Redakčná rada:

doc. PhDr. Ján Bosák, CSc., PhDr. Klára Buzássyová, CSc., prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc.,
Mgr. Alexandra Jarošová, CSc., PhDr. Ľubor Králik, CSc., PhDr. Viktor Krupa, DrSc.,
Mgr. Gabriela Múcsková, PhD., Mgr. Martin Ološtiak, PhD.,
doc. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc., prof. PaedDr. Vladimír Patráš, CSc.,
prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc., prof. PhDr. Juraj Vaňko, CSc., prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc.

Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26

Technický redaktor: Mgr. Vladimír Radik

Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P.O.Box 57,
Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava
E-mail: sap@sappress.sk
www.sappress.sk

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4,
P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

Registračné číslo 7044

Distributed by Slovak Academic Press Ltd., P.O.Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava
Distribution rights are held by KUBON und SAGNER, P.O.Box 34 01 08, D-80328 München,
Germany, www.kubon-sagner.de

Ročné predplatné Sk 80,-, jednotlivé číslo Sk 40,-

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 2007

Profesorovi Jozefovi Mlackovi k životnému jubileu s poďakovaním za to, že položil hlboké a stále nosné základy slovenskej frazeológie a svojimi inovačnými a inšpiratívnymi prácami udržiava túto disciplínu v skvelej kondícii.

PROBLÉM VYMEDZENIA KOLOKÁCIÍ*

ALEXANDRA JAROŠOVÁ

JAROŠOVÁ, Alexandra: Collocation: The Problem of Definition. Jazykovedný časopis, 2007, Vol. 58, No. 2, pp. 81 – 102. (Bratislava)

Concept of collocation means various things to various linguists and lexicographers, which is not surprising, since elaboration of the concept is carried out in, at least, two rather different contexts: in the field of idiomatics/phraseology and in the area of corpus linguistics. But even within these research areas there is no consensus about the subset of recurring defining criteria (frequency, statistical measures, habituality, typicality, institutionality, restricted collocability of one component, arbitrariness in the choice of collocators, semantic transparency, partial compositionality, semi-fixedness, preconstructedness, lack of semantic predictability). In its first part the present article aims at giving some idea about the current discussion on the subject. In its second part it aims at demarcation of collocations within a large area of word combinations.

1. Úvod

Aj keď sa v slovenskej frazeológii pojem kolokácia donedávna prakticky nepoužíval, nemožno nespomenúť fakt, že v publikácii *Terminológia frazeológie* (Mlacek – Ďurčo a kol., 1995) sa tento termín uvádza a definuje sa ako: „typické alebo ustálené spojenie“. Je jasné, že táto definícia nastroľuje viacero otázok. Napríklad, či máme uvažovať so všetkými typmi ustálených spojení – frazémami, lexikalizovanými spojeniami, viacslovnými termínmi a viacslovnými propriami? Prípadne, čo máme chápať pod pomenovaním typické spojenie a aké kritériá nám slúžia na jeho vymedzenie? K týmto otázkam sa ešte v priebehu našich úvah vrátíme. V práci *Lexikalizované spojenie v kontexte ustálených spojení* (Jarošová, 2000) sme sa zamýšľali nad tým, či by sa pomenovanie kolokácia nedalo použiť na označenie širokého spektra lexikalizovaných spojení s ohľadom na problematickú motivovanosť slova *lexikalizovaný* v danom viacslovnom termíne a s ohľadom na to, že paralelné označenie *združené pomenovanie* sa používa tak na neterminologické, ako aj terminologické slovné spojenia.

* Štúdia vznikla v rámci projektu VEGA 2/0007/08 *Slovník súčasného slovenského jazyka – 3. etapa (Koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel, postredakčná a editačná príprava rukopisu a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum).*

V poslednom čase sa s pojmom kolokácia pracuje intenzívnejšie aj na Slovensku v súvislosti s korpusovo orientovaným výskumom slovnej zásoby slovenčiny. D. Majchráková (2005) používa pomenovanie kolokácia v diplomovej práci pri analýze dvojíc a trojíc slov nachádzajúcich sa tesne vedľa seba (tzv. bigramy a trigramy), ktoré boli vo vyváženom podkorpuse o veľkosti 12 miliónov textových jednotiek (tokenov) extrahované vďaka príslušnému softvéru a zoradené podľa frekvencie. Pomenovanie kolokácia používa aj P. Ďurčo (2007) v súvislosti s koncipovaním *Nemecko-slovenského slovníka kolokácií*. Autor pracuje na báze korpusového materiálu a na identifikáciu relevantných slovných spojení používa frekvenčné aj štatistické kritériá. Obaja spomínaní autori pracujú s materiálom veľkej automatizovanej textovej databázy Slovenský národný korpus – SNK (<http://korpus.juls.savba.sk>). Na rozdiel od D. Majchrákovovej, ktorá analyzuje bigramy a trigramy extrahované automaticky z korpusu a relevantné kolokácie vyčleňuje na základe stanovených frekvenčných limitov, P. Ďurčo vychádza zo súboru kľúčových slov (tzv. báz) a sleduje, ktoré slová (tzv. kolokáty) tvoria s určitou bázou najčastejšie spojenia (pojmy *báza* a *kolokát* zaviedol Hausmann, 1985). Aj v zahraničnej lingvistike sa pracuje, pravda oveľa intenzívnejšie, s pojmom kolokácia v dvoch doteraz naznačených výskumných oblastiach – vo frazeológii a v korpusovej lingvistike (porov. aj Jarošová, 1999). Tieto dva výskumné kontexty majú viaceré styčné plochy a často sa navzájom obohacujú o výsledky svojho bádania. V anglickej lingvistike sa tento pojem používa od tridsiatych rokov 20. stor., keď H. Palmer a A. S. Hornby uskutočnili rozsiahly výskum uzuálnych a ustálených spojení spôsobujúcich problémy študentom angličtiny ako cudzieho jazyka. V záverečnej správe tohto výskumu, zacieleného na zlepšenie metodiky vyučovania angličtiny, používajú výraz kolokácia predovšetkým na označenie širokej škály idiomatických útvarov so štruktúrou syntagmy aj vety (podľa Krishnamurthy, 2006 a Cowie, 2006).

Trocha iné chápanie ponúkol začiatkom 50. rokov R. J. Firth (1968). Kolokácie predstavil ako pozície okolo kľúčového slova uzuálne obsadzované inými slovami, resp. ako slová, ktoré sú obvyklými lexikálnymi partnermi kľúčového slova. R. J. Firth nevnímal kolokácie ako lexikálne jednotky, ale ako jav častého výskytu určitých slov pri kľúčovom slove. Bol presvedčený, že skúmané slová treba študovať „spolu so slovami, ktoré ich zvyčajne sprevádzajú“ (in the company they usually keep), pretože tie indikujú určitý prvok v ich význame (Firth, 1968, s. 106). Toto pomerne vágne vymedzenie kolokácií sa vyvíjalo a formalizovalo najmä v kontexte počítačových prístupov, o ktorých budeme hovoriť v tretej časti štúdie. Teraz sa pozrieme, ako sa pojem kolokácia vymedzuje v zahraničných prácach venovaných frazeológii.

2. Kolokácie v kontexte frazeológie

Významní predstavitelia anglickej frazeológie A. Cowie a P. Howarth sa hlásia k ruskej frazeologickej tradícii reprezentovanej vinogradovskou typológiou frazém založenou na miere sémantickej zrastenosti komponentov spojenia. Táto ty-

pológia podľa nich vyjadruje koncept frazeologického kontinua a umožňuje dobre oddeliť kolokácie od idiómov, ale neriešeným problémom ostáva oddelenie kolokácií od voľných spojení (Cowie – Howarth, 1996; Howarth, 1998). A. Cowie (Cowie a kol., 1983) chápe kolokácie (restricted collocations) ako „poloidiomy“ (semi-idioms), v ktorých jeden komponent má prenesený význam, fungujúci len v rámci daného útvaru, a druhý komponent tu vystupuje v svojom doslovnom význame. Centrálnu skupinu tejto frazeologickej kategórie predstavujú verbo-nominálne spojenia s abstraktom typu *give/allow/permitt access to* (umožniť prístup k niečomu), *jogg one's memory* (oživiť niečiu pamäť) a menné spojenia typu *blind alley* (slepá ulica) a *cardinal error* (kardinálna chyba, kardinálny omyl). Obmedzené kolokácie disponujú istou lexikálnou a syntaktickou variabilitou a sú súčasťou frazeológie. Nachádzajú sa medzi idiómami a voľnými spojeniami (free/open collocations), pričom posledné menované už nie sú predmetom frazeológie.

D. A. Cruse (1985, s. 40) vníma kolokácie ako zaužívané spoluvýskyty slov, ktoré sú „úplne priezračné“ (fully transparent) v tom zmysle, že „každá lexikálna zložka je súčasne aj sémantickou zložkou“ útvaru. Túto vlastnosť ilustruje na príkladoch menných spojení ako *fine wheather* (pekné počasie), *torrential rain* (prudký dážď, lejak), *light dizzle* (slabé mrholenie), *heavy drinker* (ťažký pijan). Zložky spojenia sa vyznačujú sémantickou kohéznoťou, pretože vykazujú vzájomnú selektivitu rozličného stupňa („are to varying degree mutually selective“). Niektoré z nich, tzv. „viazané kolokácie“ (bound collocations), obsahujú komponent, ktorý sa spája len s určitým lexikálnym prvkom (*foot the bill* hovor. zatahnúť účet, *curry favour with somebody* nadbiehať niekomu, *predchádzať si niekoho*).

Pre autorov kombinatorického slovníka angličtiny (Benson – Benson – Ilson, 1986; Benson, 1988) sú kolokácie neidiomatické, ale ustálené (fixed) a opakujúce sa (recurrent) kombinácie slov (s týmto tvrdením však polemizujú Cowie – Howarth, 1996). Autori slovníka delia kolokácie na gramatické a lexikálne. Pod gramatickými kolokáciami chápu mnohé javy z okruhu formálnej valencie (väzobné a iné doplnenia substantív, adjektív a sloviess). Pojem lexikálne kolokácie pokrýva časť verbo-nominálnych spojení s abstraktom (typ *urobit' dojem*) aj konkrétnom (typ *včely bzučia*), združené pomenovania (*domáce väzenie*, *pozemková reforma*), menné spojenia s typickým kvalifikačným adjektívom (*srdečný pozdrav*, *zdrvujúca porážka*, *chronický alkoholik*), menné spojenia s typickým nezhodným prívlastkom (*svorka vlkov*, *črieda býkov*), spojenia s typickým adverbium (*beznádejne zaľúbený*, *prenikavo účinkovať*). Spoločnou vlastnosťou lexikálnych kolokácií je to, že aspoň jeden prvok spojenia má určitým spôsobom obmedzenú spájateľnosť.

M. Copová (Cop, 1990) charakterizuje kolokácie ako dvojčlenné kombinácie slov vyznačujúce sa afinitou a spolu s F. J. Hausmannom (1985) ich nazýva aj jazykové prefabrikáty; ako príklady uvádza spojenia *dispel fear* (prekonať strach), *sweeping conclusion* (unáhlený záver), *vitally important* (životne dôležitý). Od škály tvorenej pólmi „idióm – voľné spojenie“ sa vo svojej definícii odráža aj belgický

lingvista T. Fontenelle (1994), ktorý kolokácie vymedzuje negatívne ako spojenia, ktoré nie sú ani idiomatické, ani voľné. Ako príklady mu slúžia adjektívno-substantívne spojenia, ktoré sú síce „významovo priesračné“, ale adjektívny komponent má takú úzku spájateľnosť, že sa nemôže kombinovať s inými významovo blízkymi substantívami, napr. *runcid butter, sour milk* (porov. analogické české spojenia *žluklé máslo, nabrzlé mléko*). T. Fontenelle takisto zdôrazňuje fakt, že jeden z komponentov kolokácie predurčuje výber druhého, čo vytvára idiosynkratickosť kombinácie. Kolokácie nie sú úplne syntakticky zmeravené, lebo podliehajú aktualizačným transformáciám.

U. Heid (1994, s. 228 – 232), nemecký počítačový lingvista a lexikograf, hovorí v súvisi s kolokáciami o lexikálnej predeterminácii komponentov spojenia a o ich nepredpovedateľnosti z hľadiska ľudí, ktorí nie sú nositeľmi jazyka. Na rozdiel od D. A. Cruseho neuvvažuje o vzájomnej selektivitve prvkov, ale o výbere určitých lexikálnych partnerov zo strany jedného z komponentov spojenia, napr. vo verbo-nominálnych spojeniach s abstraktom (typ *klásť dôraz*) si meno vyberá určité slovesné lexémy. Podľa autora tu teda nefungujú pravidlá syntaktickej determinácie v rámci predikátovo-objektovej syntagmy. U. Heid charakterizuje kolokácie pomocou príznaku „čiasťočnej súčtovosti významov komponentov“ (partial compositionality). Z pohľadu celku teda uvažuje o jeho čiasťočnej rozložiteľnosti, čím sa odlišuje od D. A. Cruseho, ktorý vníma kolokácie ako sémanticky úplne rozložiteľné, „priehľadné“. U. Heid explicitne zdôrazňuje stredovú pozíciu kolokácií medzi úplne nerozložiteľnými idiómami a voľnými spojeniami.

Ch. Ferrnand o (1996), podobne ako A. Cowie, posudzuje kolokácie na základe dvoch opozitných kritérií: idiomatickosť vs. doslovný význam a obmedzená vs. (relatívne) neobmedzená variabilita kolokátov určitej bázy. Na hornom konci škály sú kolokácie, ktorých jeden komponent má prenesený význam a druhý komponent je v určitej obmedzenej miere variabilný. Na dolnom konci škály sú také spojenia, ktorých komponenty majú doslovný význam a skoro neobmedzenú variabilitu (*krásna, pekná, nádherná, rozkošná... žena; červené, ružové, bledé, okrúhle, buclaté... líčka*).

Ruské autorky (Telia a kol., 1994) navrhujú opisovať kolokačné vzťahy kľúčového slova v pojmach rámca, pričom jednotlivé parametre rámca pertraktujú v duchu fillmorských hĺbkových pádov. Súbor parametrov tvoriacich kostru rámca chápu ako výsledok sémantickej analýzy kolokátov. Napr. abstraktum *nadežda* má takýto rámeček:

- aspektuálne parametre: *obretať, chrániť, teriať nadeždu; nadežda vozrodilas, umerla;*
- kvalitatívne a kvantitatívne parametre: *robkaja nadežda, slabaja nadežda.*

Iné abstraktá realizujú inú parametrickú osnovu rámca, napr. lokálne parametre (*epicentr borby, glubina stradanija*), inštrumentálne parametre (*ruka sud'by, perst sud'by*), parametre singularity a mnohosti (*luč nadeždy, voroch novostej*).

Na základe uvedených príkladov aj na základe explicitného vyjadrenia autoriek jadro kolokácií tvoria spojenia, ktorých jeden komponent má metaforický alebo metonymický základ, teda je sémanticky transponovaný. V duchu vinogradovovskej

tradície hovoria o frazeologicky viazanom význame komponentu a poukazujú na to, že funkčná podstata tohto komponentu je formalizovaná v súbore lexikálnych funkcií navrhnutých v teórii Smysl – Text (Meřčuk – Zholkovský, 1988), prípadne v podobe systému kategoriálnych významov typu začiatok deja – koniec deja (*nadežda vozrodilas – nadežda umerla*), s ktorými pracoval v sedemdesiatych rokoch 20. stor. V. G. G a k. Keďže v súbore kolokácií vyčleňovaných autorkami sú aj spojenia, ktoré nemajú komponent s „frazeologicky viazaným významom“ a spájateľnosť ich komponentov sa ničím neodlišuje od voľných spojení (*modré nebo, zelená tráva, verný priateľ, temná noc, ostrý nôž*), kladú si autorky otázku, ako teoreticky zviditeľniť tú pridanú hodnotu, ktorá tieto spojenia odlišuje od ostatných neidiomatických spojení. Autorky konštatujú, že zložky spojenia sa vyznačujú kohéznosťou, ktorá sa rodí nie na sémantickej, ale na kognitívnej rovine. Táto kohéznosť vyplýva z určitých prototypických vlastností entít, tak ako ich vníma člen jazykovej komunity. Inými slovami, nôž má byť ostrý, lebo je určený na rezanie, prototypická farba trávy je zelená, snehu biela, implikovaná vlastnosť priateľa je byť verný atď. Kognitívne chápaná kohéznosť do istej miery korešponduje s pojmom sémantickej kompatibility slov, ktorý je širší. Autorky vyčleňujú z kontinua sémanticky kompatibilných kombinácií tú časť spojenia, ktorá sa podľa nich vyznačuje značnou mierou prototypickosti v istom kultúrno-jazykovom prostredí (*ostrá britva* a existencia súvzťažného prirovnania *ostrý ako britva*), alebo majú status rečových stereotypov v určitom žánri, napr. *červené jablčko, zelená tráva*. Korpus kolokácií podľa autoriek teda tvoria verbo-nominálne spojenia s abstraktom a menné spojenia, v ktorých jeden komponent vymedzuje druhý z hľadiska kvantity, intenzity alebo prototypickej kvality (*kopa noviniek, iskierka nádeje, priepastný rozdiel, temná noc*). Aj keď myšlienku určitého rámca pre kolokáty abstraktného substantíva neodmietame, nazdávame sa, že parametre vyčlenené autorkami majú do značnej miery špekulatívny charakter. Napr. špeciálne vyčleňovaný parameter miesta a parameter singularity/mnohosti v podstate zahŕňa kolokáty, ktoré pokojne mohli byť zaradené ku kvantitatívnemu parametru (*hlbka utrpenia, iskierka nádeje, kopa noviniek*).

G. van der Meer (1998) vyníma kolokácie z agendy frazeológie, pretože v jeho ponímaní sa tieto spojenia vyznačujú absenciou idiomatikosti v rozličnom zmysle. To znamená, že typická kolokácia neobsahuje sémanticky jedinečný ani monokolokabilný komponent. Dôležité je, aby sa dané spojenie opakovane a preferenčne používalo ako „prefabrikovaný jazykový stavebný blok“ (ready made linguistic building block) na označenie konvenčných, inštitucionalizovaných pojmov. Tento blok je gramaticky založený na vzťahu „modifikujúci – modifikovaný komponent“ (determinácia), ktoré vykazujú istú vzájomnú selektivitu. S predikatívnou syntagmou sa v tomto prístupe neráta. Vzájomná selektivita sa navonok prejavuje ako taký spoluvýskyt komponentov, ktorý je vyšší ako štatisticky očakávaný, čo umožňuje odlíšiť kolokácie od banálnych, resp. voľných spojení typu *kúpiť si knihu*. Tu si autor kladie oprávnenú otázku, kde leží štatistický prah takejto delimitácie. Týmto spôsobom vy-

medzené kolokácie zahŕňajú ako svoju centrálnu oblasť verbo-nominálne spojenia s abstraktom, ale aj viacslovné pomenovania nominálneho typu. Obidva typy spojení vyhovujú autorovmu kritériu absencie idiomatickosti, pretože na rozdiel od iných lingvistov si nemyslí, že spájateľnosť substantíva s istým okruhom slovies (v prípade verbo-nominálnych spojení s abstraktom) je založená na arbitrárnosti, nemotivovanosti výberu z väčšej množiny sémanticky prijateľných slovies. Predpokladá, že výber je jednoznačne motivovaný významom slovesa a svoju hypotézu podopiera analýzou niekoľkých verbo-nominálnych spojení so substantívami označujúcimi trestnú činnosť (typ *vykonať zločin*, *uskutočniť krádež* a pod.). To znamená, že vo van der Meerovom chápaní ide v princípe o neidiomatické viacslovné pomenovania, ktoré naplňajú pomenovacia potrebu nositeľov jazyka označovať konvenčné, stabilizované pojmy konvenčným, ustáleným spôsobom. Tvorba a fungovanie týchto spojení podľa autora vykazuje výrazné paralely so slovtvorným derivačným postupom. Takéto vymedzenie kolokácií ich posúva do agendy lexicológie v jej onomaziologickom úseku. Aj keď sa G. van der Meer v svojom úzkom ponímaní kolokácií pohybuje na hranici, resp. za hranicami frazeológie/idiomatiky, predsa len sa jeho uvažovanie odvíja od idiomatickosti ako rozhraničujúceho kritéria.

F. Č e r m á k (Filipec – Čermák, 1985), ktorý vo svojej frazeologickej koncepcii tiež pracuje s pojmom kolokácia, sa pri jeho vymedzení neupína k stupňu sémantickej rozložiteľnosti útvaru. Kritérium „poloidiomatickosti“, ktoré uvádza A. Cowie – jeden komponent spojenia má význam, ktorý sa nevyskytuje mimo daného útvaru, resp. vyskytuje sa len v obmedzenom počte útvarov, a druhý komponent má doslovný význam – je pre F. Čermáka kritériom idiomatickosti, a teda spojenia ako *slepá ulica*, *kardinálna chyba*, *kamenná tvár* sú podľa neho idiómami. Typ idiómov, v ktorých je významová participácia jedného z komponentov jasná, sa podľa autora principiálne neodlišuje od idiómov, kde o žiadnu významovú participáciu nejde, pretože v oboch prípadoch sa význam idiómov utvára až na úrovni celku. Časť spojení, ktorým chýba niektorá prototypická vlastnosť idiómov na úrovni sémantiky (absencia evaluatívnej zložky významu, konkrétny denotát namiesto abstraktného), nazýva autor kváziidiómami. Ide v prvom rade o verbo-nominálne spojenia s abstraktom. Inými slovami, jednu časť spojení, ktoré sa v zahraničnej frazeológii považujú za kolokácie, vníma F. Čermák ako plnoprávne idiómy a druhú časť takto označovaných spojení nazýva kváziidiómy/kvázifrazémy. Pri vymedzení kolokácie v českej frazeológii potom nevychádza zo sémantického, ale zo štruktúrneho hľadiska a chápe ju ako frazému so stavbou syntagmy, teda kolokačnú frazému.

Skupiny, na ktorých sa všetci autori pri vymedzovaní kolokácií zhodnú, sú verbo-nominálne spojenia s abstraktom a menné spojenia, v ktorých jeden komponent nemá doslovný význam: *reach an agreement* (dospieť k dohode), *chequered career* (pestrá životná dráha), *white wine* (biele víno). Menší konsenzus vládne pri uvádzaní predložko-vo-menných spojení, ako napr. *in advance* (vopred), *by accident* (náhodou), *in detail* (podrobne), *of course* (pravdaže), ktoré niektorí autori vnímajú ako gramatické kolokácie

(Benson, 1988) a iní ako obmedzené kolokácie (Cowie a kol., 1983). Spojenia skladajúce sa z konkrétna a takmer monokolokabilného slovesa, adjektíva alebo substantíva (*včely bzučia, hodiny tikajú, stuchnuté maslo, nabrznuté mlieko, roj včiel*) explicitne spomínajú len niektorí autori (Benson, 1988; Fontenelle, 1994). Spoločným menovateľom všetkých spojení chápaných ako kolokácie je obmedzená spájateľnosť jedného z komponentov, na ktorú všetci autori poukazujú (hoci ju pomenúvajú rozlične).

Isté rozpaky sa prejavujú pri hľadaní kritérií použiteľných pri spojeniach, ktoré sú frekventované, ale neobsahujú komponent, pri ktorom sa dá preukázať idiomaticky obmedzená kolokabilita (napr. *otvoriť okno, zatvoriť dvere*). P. H o w a r t h (2000) ich volá „inštitucionalizované kolokácie“ na rozdiel od spomínaných „obmedzených kolokácií“, ktoré alternatívne nazýva aj „konvencionalizované“. Samostatný problém predstavujú spojenia typu *zelená tráva, biely sneh* (prototypickosť príznaku ako výsledok asociácie), o ktorých sa zmienime nižšie.

Napriek tomu, že zjednocujúcim príznakom kolokácií v sledovaných prácach je istá kolokačná anomália a z nej vyplývajúce spoločné umiestnenie týchto spojení na dolnej hranici pomyselnej idiomatickej škály, nemožno nevidieť fakt, že takto chápané kolokácie sa vyznačujú veľkou disparátnosťou z hľadiska typu pomenovacej funkcie, resp. až absenciou pomenovacej platnosti v prípade niektorých z nich. Na jednej strane ide o spojenia bez pragmatickej hodnotiacej zložky významu (*biela káva, biele víno, materská škola; dospieť k názoru, venovať pozornosť*), na druhej strane ide o spojenia, ktoré túto pragmatickú zložku majú (*kardinálny omyl, železná disciplína, anjelská trpezlivosť, zdrvujúca prehra, naslovovzatý odborník*). Ďalej sa v tejto skupine vyskytujú spojenia s takmer monokolokabilným komponentom ako *včely bzučia, krava sa otelila, klipkať očami, mraštiť čelo*, ktoré nemajú hodnotiaci význam ako frazémy typu *kardinálny omyl*, ani sa nevyznačujú celostnosťou významu ako združené pomenovania typu *biele víno*. Vidíme, že v závislosti od stanoveného kritériálneho príznaku (druhu nominačnej funkcie alebo prítomnosti/neprítomnosti idiomatickosti) možno takto chápané kolokácie rozdeliť medzi frazémy, lexikalizované spojenia a typické spojenia, alebo ich možno ako celok skúmať v rámci idiomatiky/frazeológie, kde tvoria odstupňovanú perifériu.

3. Kolokácie v kontexte korpusovej metodológie

Výskum kolokácií v oblasti počítačovej a korpusovej lingvistiky je sústredený na problém automatickej detekcie relevantných slovných spojení v textových korpusoch obsahujúcich stámilióny textových jednotiek (tokenov). Výskum v tejto oblasti zahŕňa niekoľko metodologických smerov, ale všetky sa hlásia k Firthovmu konceptu kolokácie ako k svojmu teoretickému východisku (napr. Sinclair, 1991; Church – Hanks, 1990; Clear 1993). Mnohí lingvisti to zdôvodňujú tým, že viaceré Firthove konštatácie týkajúce sa kolokácií implikujú ich široké vymedzenie opierajúce sa o pozorovateľnú kvantitu (Sinclair, 1991; Evert 2005; Krishnamurthy, 2006).

V tomto výskumnom kontexte sú bádatelia menej zaujatí stanovovaním hraníc medzi jednotlivými kategóriami a subkategóriami slovných spojení. Idióm v týchto výskumoch nemá prominentné postavenie: je jedným z mnohých typov kolokácií. Navyše analýza korpusu z hľadiska výskytu frazém ukazuje, že „vysoko obrazné idiómy, parémie a prirovnania sú vo všeobecnosti málo frekventované“ na rozdiel od ustálených spojení typu *take place, in fact* (Moon, 2006, s. 230).

Metodologickým východiskom skúmania kolokácií v rámci korpusovej lingvistiky sú v zásade dve pozície. Prvá pozícia sa opiera o **jednoduchú frekvenciu** spoluvýskytu slov v určitom textovom korpuse. Frekvenčné kritérium kolokácií môžeme uplatniť tak, že vychádzame z určitého zadaného kľúčového slova a skúmame jeho frekvenčnú distribúciu v rozsahu, povedzme, štyroch pozícií zľava aj sprava od neho a ako limitnú frekvenciu si stanovíme tri spoluvýskyty. Na základe tohto zadania sa nám ako výsledok analýzy kľúčového slova *most* v korpuse objavili frekventované spojenia ako *kamenný most, staviteľ mosta, pohľad z mosta, na druhom konci mosta, prešiel cez most, spáliť za sebou mosty*. Ak si ten istý interval nastavíme na abstraktné substantívum *dôkaz*, uvidíme spojenia ako *pod tarchou dôkazov, na základe predložených dôkazov, je toho jasným dôkazom, je to neklamný dôkaz*.

Pri uplatňovaní frekvenčného kritéria sa nemusíme orientovať na kľúčové slovo, ale môžeme v korpuse zisťovať najfrekventovanejšie dvojice (resp. n-tice) susediacich slov (bigramy, trigramy a pod.) alebo dvojice slov, ktorých spoluvýskyt nemusí byť takýto tesný, ale predpokladá sa v rozsahu určitého dopredu nastaveného rozpätia, tzv. „kolokačného okna“ (Pecina – Holub, 2002, s. 28). Zoznamy najfrekventovanejších reťazcov prinášajú veľa „hlušiny“, lebo na prvých pozíciách sa prirodzene objavujú bigramy patriace k nesamostatným alebo nadstavbovým slovným druhom, ako sú spojky, predložky, zámená alebo ich spojenia s pomocnými slovesami ako *byť* a *mať*, napr.: *ktorý je, je s, v tejto, s tým, že sa, a ten, by si* a pod. Lingvisticky zaujímavé bigramy sa objavujú na oveľa vzdialenejších pozíciách (rangoch). V čase, keď máme k dispozícii morfológicky a syntakticky značkované korpusy, sa extrakcia kolokácií robí pomocou pridania tzv. slovnodruhových filtrov. To znamená, že sa zisťuje len frekvencia dvojíc, ktoré spĺňajú požiadavku určitého slovnodruhového vzorca, napr.: ADJ + SUBST, PREP + SUBST, ADJ + ADJ + SUBST. Vďaka týmto filtrom sa detekcia kolokácií výrazne zlepšuje.

Druhou, oveľa častejšie využívanou metódou v rámci korpusovo orientovaného výskumu je uplatnenie **štatistických nástrojov** na analýzu bigramov získaných priamym výpočtom frekvencií. Jestvuje mnoho štatistických metód opísaných a porovnaných v odbornej literatúre (Smadja, 1993; Manning – Schütze, 1999; Pecina – Holub, 2002; Evert, 2005), ale najfrekventovanejšie sa používajú len tri-štyri. Pomocou týchto nástrojov sa meria kohéznosť komponentov na základe miery pravdepodobnosti ich spoločného výskytu (miera vzájomnej informácie). Prípadne sa testuje východisková hypotéza, že spoluvýskyt slov je náhodným, nezávislým javom. Táto hypotéza je na základe nameraných hodnôt prijatá alebo zamietnutá

(t-test). Oveľa prehľadnejšie a relevantejšie výsledky sa dosahujú vtedy, keď sú bigramy vybavené informáciou o syntaktickej závislosti medzi danými slovami v rámci vety (napr. informáciou o tom, že príslušné substantívum je priamym objektom nadradeného slovesa). Kombináciou rôznych metód a postupov sa darí zlepšovať výsledky automatickej detekcie zmysluplných opakujúcich sa spojení a výsledky sa dajú dobre využívať pri koncipovaní slovníkov (Kilgarriff – Tugwell, 2002). Spoluvýskyty slov s vysokým štatistickým skóre, ktoré tvoria zmysluplný jazykový celok, sa môžu interpretovať ako kolokácie, alebo sa hovorí o kandidátoch na status kolokácie a predpokladá sa nasledujúca lingvistická expertíza, na základe ktorej budú zo zoznamu vyčlenené „skutočné“ kolokácie. Pod „skutočnými“ kolokáciami sa chápu spojenia, ktoré spĺňajú kritérium nesúčtovosti významov komponentov vo vzťahu k významu celku, tzv. kritérium nekompozičnosti (Manning – Schütze, 1999; Evert 2005). V podstate ide o jeden z aspektov idiomatičnosti spojenia.

To značí, že v rámci korpusovej lingvistiky sa uplatňuje tak širší, ako aj užší pohľad na kolokácie, ktorý sa mimochodom môže meniť od aplikácie k aplikácii.

Širší pohľad chápe kolokáciu ako zmysluplné spojenie dvoch a viacerých slov detegované na základe frekvenčnej a štatistickej signifikantnosti ako určitý lingvistický celok. Sémantické hľadisko je uplatnené len na úrovni kritéria zmysluplnosti. Takto široko stanovený kolokačný prah samozrejme zahŕňa celú škálu spojení od tzv. voľných (ale nie náhodných) po idiomatičné syntagmy realizujúce vzťah determinácie, juxtapozície aj predikácie. Pričom v rámci nich môžu byť funkčne disparátne spojenia: frazémy, viacslovné propriá, termíny, viacslovné pomenovania neterminologického typu (lexikalizované spojenia), rečové formuly a pod.

Pretože užší pohľad ráta so spomínaným kritériom nekompozičnosti, medzi kolokácie zahŕňa len pomenovania idiomatičného typu. V každom prípade je však chápanie kolokácií v kontexte počítačovej lingvistiky oveľa širšie ako chápanie kolokácií vo frazeológii.

Ak **frazeologický výskum** ide zhora nadol, čo znamená, že sa pokúša stanoviť lingvistické kritériá na vymedzenie a typologizáciu kombinácií slov ako ustálených spojení a pri takto vymedzených spojeniach ďalej skúmať ich textové realizácie a komunikačné funkcie, tak **počítačový prístup** ide zdola nahor, teda od automatizovaného korpusu textov, a usiluje sa identifikovať relevantné kombinácie slov na základe frekvenčných a štatistických kritérií s pridaním určitých „lingvistických filtrov“, napr. slovnodruhových a syntagmatických. Tento induktívny prístup generuje škálu spojení, ktoré nie vždy vyhovujú kategóriám používaným vo frazeológii.

4. Kolokácie v kontexte metodologickej syntézy

Už na začiatku našich úvah sme poukázali na to, že frazeologický a korpusový prístup sa navzájom ovplyvňujú. A. C o w i e (2006) konštatuje, že v poslednom desaťročí sa tieto dva prístupy čoraz viac prelínajú a frazeológovia vychádzajú z kor-

pusu a korpusoví lingvisti používajú kategórie vypracované vo frazeológii (Moon, 1996; Grefenstette a kol., 1996).

Príkladom frazeológa/lexikografa, ktorý vychádza z empirie a metód poskytovaných korpusovou lingvistikou je F. Č e r m á k (1998; 2001; 2006). Popri užšom chápaní kolokácie, používanom vo frazeológii (chápaní kolokácie ako kolokačnej frazémy), v posledných rokoch intenzívne rozpracúva aj koncept kolokácie ako slovného spojenia práve na pozadí širokého kombinačného kontinua poskytovaného korpusom. Širšie chápané kolokácie vymedzuje ako „zmysluplné spojenie lexém/slov, lexikálnu syntagmu, zvlášť v podobe viacslovného pomenovania, ktorého vznik je podmienený kolokabilitou, a teda aj kompatibilitou“ (Čermák, 2006, s. 11). V tejto definícii sa premieta funkčný aspekt (viacslovné pomenovanie), formálny aspekt (syntaktická utvorenosť) a implicitne aj sémantický aspekt (zmysluplné spojenie lexém, kompatibilita ako podmienka vzniku). Široká škála spojení sa najprv delí podľa kritéria systémovosti a textovosti. V rámci systémových aj textových spojení autor rozlišuje pravidelné a nepravidelné kolokácie. Medzi pravidelné systémové kolokácie patria viacslovné termíny (pod termínmi sú schované aj neterminologické združené pomenovania, lebo v mnohých prípadoch je ťažké ich oddeliť) a viacslovné propriá. Nepravidelné systémové kolokácie predstavujú kolokačné frazémy. Pravidelné textové kolokácie reprezentujú bežné slovné spojenia (gramaticko-sémantické kombinácie) a nepravidelnými textovými kolokáciami autor nazýva individuálne metaforické spojenia. K bežným (textovým) kolokáciám primkýna typ bežných uzuálnych kolokácií, ktoré majú v Čermákovej systematike status textovo-systémových. Pre úplnosť uvádza niektoré kombinácie slov, ktoré už nepovažuje za kolokácie: analytické formy (*bol by*), náhodne susediace kombinácie a kombinácie, ktoré nemajú zmysel (označované ako „blábol“).

Ak by sme chceli posudzovať chápanie kolokácií v jednotlivých prácach priezovo, teda nebrať do úvahy rozhraničujúcu metodologickú špecifickosť dvoch spomínaných lingvistických oblastí, mohli by sme hovoriť o troch prístupoch.

Najužšie vymedzuje kolokácie G. van der M e e r (1998), ktorý ich v podstate po-níma ako verbo-nominálne a nominálne združené pomenovania neidiomatického typu.

Širšie chápanie je charakteristické pre anglickú frazeológiu/lexikológiu (prípadne ňou inšpirované zahraničné práce), kde sa kolokácia vníma ako „poloidiomat-tická“ lexikálna jednotka, ktorá je sémanticky „priehľadnejšia“ ako idióm (A. Cowie, M. Benson, U. Heid, F. J. Hausmann). Zámerne tu neriešime otázku tzv. gramatických kolokácií, ako sú napr. frázové slovesá. Tento prístup sa sústreďuje na slovesno-substantívne, adjektívno-substantívne a predložkovo-substantívne kolokácie, v ktorých jeden komponent má „špecializovaný“ význam a obmedzenú kolokabilitu. Pomerne nejasný je v tejto súvislosti status viacslovných synsémantických útvarov: viacslovných predložiek, spojok, častíc, citosloviec, resp. výrazov so spojkovou, časticovou a zámennou platnosťou (*s ohľadom na; nehľadiac na to, že; len len že; ba aj; v podstate; niečo ako; podľa všetkého; tak povediac; presnejšie povedané;*

v najhoršom prípade; v prípade, že). Za kolokácie sa v rámci tohto prístupu nepovažujú konvencionalizované rečové formuly, ako sú uvádzacie a spájacie frázy členiace/komentujúce úseky textu (*ide o to, že; keď sa to tak vezme,...; či tak alebo onak; z jednej strany... z druhej strany; v každom prípade; bez nárokov na úplnosť; nehovoriac už o tom, že; ak mám byť úprimný, tak; nepúšťajúc sa do veľkých podrobností; nie je bez zaujímavosti, že*). P. H o w a r t h (1998) podobné rečové formuly, teda tie, ktoré nemajú podobu samostatných výpovedí, nazýva funkčnými výrazmi a priraduje ich k formulám, ktoré propozičnú povahu majú, teda k pozdravom, zdvorilostným a kontaktoým frázam (podobne Cowie, 2006).

Najširšie chápanie kolokácií predstavuje prístup (so silným korpusovým pozadím) reprezentovaný J. Sinclairom, F. Čermákom, R. Moonovou, J. Clearom a inými.

Tento „všezahňajúci“ prístup vychádza zo štatistickej významnosti spoluvýskytu slov a na identifikované kombinácie uplatňuje kritérium zmysluplnosti spojenia a prípadne pomenovacej platnosti. Takže pracuje so širokou škálou bežných, uzuálnych (typických) aj ustálených spojení. Lingvistické príznaky **ustálenosť** a **uzuálnosť** (**typickosť**) sú objektivizované vo frekvencii, hoci priamočiara súvzťažnosť medzi týmito javmi nejestvuje. F. Č e r m á k (2006, s. 11) súvzťažnosť frekvencie a ustálenosti komentuje takto: „Zatímco se kolokace poměrně snadno vydělují na frekvenčním jádru jazyka, na jeho frekventované periférii je to obtížné (výjimkami jsou víceslovné termíny a frazémy).“ Treba súhlasiť s autorom, že ustálené spojenia, ako sú frazémy a termíny, sa dajú vďaka merateľnej pevnosti asociácie medzi komponentmi ľahko identifikovať aj vtedy, keď nie sú príliš frekventované. Sú ľahko vyčleniteľné nielen nástrojmi korpusovej lingvistiky, ale aj pri štruktúrno-lingvistickej analýze textu vďaka ich syntakticko-sémantickej a pragmatickej príznakovosti. Problémom ostávajú menej frekventované neidiomatické (v zmysle výraznej kolokačnej anomálnosti) spojenia, ktoré napriek tomu vnímame ako typické alebo ustálené. Pri tomto probléme sa teraz pristavíme. V nasledujúcich odsekoch nebudeme jasne odlišovať typickosť a ustálenosť. K ich vymedzeniu sa vyjadríme pri posudzovaní pomenovacej platnosti spojení.

Najprv sa pokúsime vyrovnáť s otázkou, čo môžeme brať do úvahy pri posudzovaní typickosti až ustálenosti spojenia.

Istým proklamovaným druhom nefrekventovaných typických spojení sú kombinácie, v ktorých sa podľa kolektívu ruských autoriek prejavuje kognitívne chápaná kohéznosť komponentov ako miera prototypickosti spojenia v určitom kultúrno-jazykovom prostredí, napr. *ostrá britva, zelená tráva, červené jablko* (Telia a kol., 1994). F. Č e r m á k (2000) vážne pochybuje o tom, či „prototypické“ kolokácie typu *biely sneh, biely papier* (zistené na základe asocičných testov) sú porovnateľné s ustálenosťou typu *biela menšina* a či relatívnu stálosť príznaku denotátu (farba snehu, papiera) možno považovať za ďalší druh typickosti spojenia. Ich výskyt v korpuse je alebo nulový, alebo úplne zanedbateľný.

Druhá možnosť ako posudzovať typickosť pri relatívne nízkej frekvencii spoluvýskytu komponentov je zisťovanie ich **kolokačných preferencií**. Takto môžeme po-

stupovať pri hodnotení typickosti spojení abstrakta s určitými verbálnymi kolokátmi, kde sa pevnosť spojenia neprejavuje štatisticky silne, lebo sloveso je viacvýznamové a má väčší distribučný rozptyl. Pozrime sa na slovesné kolokáty slova *názor*, ktoré realizujú nasledujúcu schému: substantívum *názor* v pozícii subjektu + sloveso označujúce začiatok existencie tejto entity (inchoatívnu fázu v niektorom z jej modusov): *názor sa objavil* (205 výskytov v SNK, verzia 3.0-juls-all obsahujúca 3 244 915 slov), *názor zaznel* (95), *názor prevládol* (54), *názor zvíťazil* (30), *názor prevážil* (24), *názor pramení z* (12), *názor sa zakorenil* (11). Vidíme, že frekvencia spojenia *názor sa zakorenil* je v porovnaní s ostatnými najnižšia. Efekt typickosti/ustálenosti tu vytvára fakt, že aj pri nízkej frekvencii spoluvýskytu je miera očakávania výskytu slova *názor* pri slovese *zakorenit' sa* (v danom význame) veľmi vysoká, lebo slovo *názor* je jeho najčastejším kolokátom (v opačnom smere to neplatí). Takže aj keď aktívnym prvkom vo verbo-nominálnom spojení je substantívum, ktoré je situačnotvornou entitou (o situačnotvornosti substantív porov. Dolník, 2003), ustálenosť daného spojenia zabezpečuje v tomto prípade aj silná preferenčná spájateľnosť slova *zakorenit' sa* v jeho druhom, „špecializovanom“ význame. Spojenie *názor pramení z (niečoho)* má v danom korpuse len o jeden výskyt viacej, napriek tomu nie je vnímané z hľadiska ustálenosti ako rovnocenné spojeniu *názor sa zakorenil*. Preferenčná spájateľnosť slovesa *pramenit'* v jeho druhom, „špecializovanom“ (prenesenom) význame je zameraná na široký okruh abstrákt označujúcich pocity (*láska, nenávisť, obava, viera, strach, nervozita, istota, neistota, radosť, smútok, spokojnosť, nepokoj, bezmocnosť, sklamanie, nechut', zúfalstvo*). Substantíva označujúce myšlienkové konštrukty tvoria druhý, frekvenčne slabší okruh kolokátov tohto slovesa (*poznávanie, očakávanie, presvedčenie, vedomie, optimizmus*). Slovo *názor* sa v tejto skupine vyskytuje, ale patrí medzi najmenej frekventované. Spojenia ako *zastávať názor* a *priklonit' sa k názoru* sa na rozdiel od spojenia *názor sa zakorenil* vyznačujú silnou **vzájomnou afinitou** oboch komponentov. Prípady, keď typickosť/ustálenosť vytváraná „špecializovaným“ významom viac alebo menej frekventovaného slovesa (*názor sa zakorenil, hlásať názor*) prispieva k zaradeniu verbo-nominálnej syntagmy medzi typické/ustálené spojenia, striedajú prípady, keď charakter ustálenosti vytvára len kolokačná preferencia substantíva, lebo dané sloveso má širokú spájateľnosť. Taký typ predstavuje napr. sloveso *predložiť* s relatívne otvorenou kolokačnou paradigmou, ale z hľadiska substantív, ktoré do tejto paradigmy patria (*návrh, dôkaz, žiadosť, ponuka, správa* a mnohé iné), je toto sloveso veľmi dôležité, lebo tvorí ich najfrekventovanejší alebo vysoko frekventovaný kolokát. To isté platí o spojeniach s významovo „vyprázdnenými“ kategoriálnymi slovesami typu *mať, dať, poskytnúť, prijať* a pod.

5. Lexikalizované spojenie a kolokácia

Predchádzajúce úvahy o typickosti a ustálenosti spojení, ktoré sú nepríznačné z hľadiska prítomnosti pragmatickej významovej zložky alebo z hľadiska striktnej definíčnosti významu, teda úvahy o ustálenosti „nefrazém“ a „netermínov“, nás v kon-

texte vymedzovania pojmu kolokácia posunuli do oblasti **lexikalizovaných spojení**. Toto vyčlenenie predmetu ďalších úvah môžeme urobiť preto, lebo o niečo vyššie sa konštatovalo, že frazémy a viacslovné termíny sa svojou štruktúrnou, sémantickou a funkčnou „nápadnosťou“ výrazne vynímajú na frekvenčnej periférii, ale možno to tvrdiť aj vo vzťahu k frekvenčne silnejším pásmam. Napr. M. N á b ě l k o v á (1997) použila pomenovanie *kolokácia* na označenie terminologických aj neterminologických adjektívno-substantívnych pomenovaní. Tu by sme sa mohli pristaviť a uvažovať, či pojem kolokácia má mať až taký široký záber, že by zahŕňala aj komunikačne príznakové frazémy a termíny. Oblasť „netermínov“ a „nefrazém“ je oveľa ťažšie uchopiteľná, pretože ustálenosť a typickosť takýchto spojení sa konštituuje sčasti na základe ich pomenovacej platnosti a pojmovej celostnosti (aj to nie vždy jednoznačnej) a sčasti na základe kolokačných preferencií ich komponentov (čo je menej výrazná charakteristika v porovnaní s kolokačnou a sémantickou jedinečnosťou komponentu/komponentov frazém). Ak sa teda sústredíme na lexikalizované spojenia (ich hranicu tiež nie je jednoduché stanoviť), môžeme sa vrátiť ku konštatovaniu, že pomenovacia platnosť niektorých z nich nie je jednoznačná a vyžaduje si určitú pozornosť.

V prípade **nominálnych lexikalizovaných spojení** je pomenovacia funkcia a významová celosť zreteľná, pretože ich denotátom je inštitucionalizovaná trieda objektov. Pri spájateľnosti komponentov sa niekedy uplatňuje jav ich vzájomnej selektivity (*cestovný pas*, *vojenská junta*), ale častejšie sú prípady, keď komponent spojenia vyjadrujúci príznak sa špecializuje na určitý okruh substantív alebo má transponovaný význam: porov. *poškodený nábytok* (voľné spojenie) oproti spojeniu *kancelársky nábytok* (lexikalizované spojenie), podobne *tohoročný kalendár* a *nástenný kalendár*, *červený sveter* a *červený diplom*, *tvorivý človek* a *tvorivé dielne*. Z hľadiska pomenovacej platnosti tvoria nominálne spojenia jadro lexikalizovaných spojení (popri iných štruktúrnych typoch). Z obsahovo-formálnej stránky vykazujú rôzny stupeň sémantickej a kolokačnej idiomatičnosti: *telefónny zoznam*, *laserová tlačiareň*, *pisací stôl*, *výrobný postup*, *nástenný kalendár*, *tlačová beseda*, *dedičské konanie*, *policajný zákrok*, *hudobné teleso*, *diplomatické kruhy*, *druhý sviatok vianočný*, *priamy nadriadený*, *bloková pokuta*, *olympijská dedina*, *tvorivé dielne*, *dievčenské meno*, *červený diplom*, *švédske domčeky*, *linka dôvery*, *faktická poznámka*, *druhá gramotnosť*, *francúzsky posteľ*, *adventný kalendár*, *civilná obrana*, *ľadový čaj*, *brezová voda*, *býči zápas*, *tabuľa cti*, *biela technika*, *pás cudnosti*, *triedny aktív*, *elektrické kreslo*, *bezpečný sex*, *anglické raňajky* a iné (Slovník súčasného slovenského jazyka a – g, 2006).

Medzi lexikalizovanými spojeniami sú časté aj výrazy, ktoré prešli do bežnej komunikácie z niektorej špeciálnej oblasti: *kyslé dažde*, *švédska debna*, *etický kódex*, *štátna správa*, *zákonodarný orgán*, *ľudský činiteľ*, *profesionálna deformácia*, *biblická čeština*, *biologickí rodičia*, *diakritické znamienko*, *drevné uhlie*, *tieňová ekonomika*, *elektromagnetický smog*, *farebné kovy*, *farmársky cenzus*.

Niektoré adjektívno-substantívne kolokácie bývajú súčasťou predložkového spojenia s významom okolnosti: *v plnom rozsahu*, *v tesnej blízkosti*, *z dlhodobého hľadiska*, *v konečnom dôsledku*, *v časovom horizonte*, *vo vlastnom záujme*, *vo verejnom záujme*.

Zriedkavejšie sa medzi pomenovaniami konkrétnych denotátov objavujú spojenia tvorené pomocou lexikalizovanej metafory: *biskupská čiapka* (druh betónovej zátarasy), *anjelské vlasy* (dekoračný materiál), *baranie rohy* (druh papriky), *babie brucho* (ľudové označenie šalvie ľúčnej), *žltý anjel* (vozidlo záchranej služby pre motoristov), *blší trh* (miesto, kde sa predávajú staré, opotrebované veci), *obchod s bielym mäsom* (ilegálne vyvážanie žien do zahraničia na nútenú prostitúciu).

Pomenovacia platnosť **verbo-nominálnych lexikalizovaných spojení** sa v porovnaní s nominálnymi spojeniami prejavuje zložitejšie. Verbo-nominálne spojenia (*dospieť k názoru*, *mať/zastávať názor*, *vnucovať niekomu názor*, *zrieť sa názoru*, *vyvracať názor*) majú určite nižší stupeň pomenovacej platnosti a pojmovej celostnosti ako spojenia nominálneho typu. Súvisí to aj s kontextovou modifikáciou verbo-nominálnych spojení pomocou slov, ktoré možno vkladať medzi menný a slovesný komponent.

Navyše sa tu vynára problém užšieho alebo širšieho vymedzenie okruhu slovies spájajúcich sa s abstraktom. Niektorí autori (Kačala, 1993; 1997; Kralčák, 2005) sa orientujú na typ spojení, v ktorých sa uplatňujú tzv. kategoriálne alebo formálne slovesá typu *byť*, *mať*, *dať*, *dostať*, *brať*, *priať*, *prejaviť*, *robiť* a ako prototypické lexikalizované spojenia sa hodnotia tie, ktoré majú jednoslovný korelát motivačne súvisiaci so substantívnym komponentom, a preto sa hodnotí ako východiskové slovo: *rozhodnúť* – *rozhodnutie* – *urobiť rozhodnutie* (= *rozhodnúť*), *zápasíť* – *zápas* – *viest zápas* (= *zápasíť*). Z hľadiska týchto slovotvorných súvislostí sa potom dané spojenia javia ako analytické, resp. multiverbizačné pomenovania. Na základe širšie koncipovaného výskumu a lexikografického spracovania verbo-nominálnych spojení s abstraktom (Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné, 1994; Čermák, 2005) sa ukazuje, že slovesné kolokácie s deverbatívom netvorí najpočetnejšiu skupinu a slovesný kolokát v podobe kategoriálneho/formálneho slovesa je spravidla len jeden z viacerých, s ktorými sa abstraktum spája. Verbo-nominálne spojenia s kategoriálnym slovesom potom možno považovať za skupinu vyznačujúcu sa silnejšou pojmovou celostnosťou.

Okrem toho sa tu vynára otázka zaradenia predikatívnej syntagmy medzi verbo-nominálne lexikalizované spojenia. Ide teda o spomínané spojenia *názor zvíťazil*, *názor sa zakorenil*, prípadne *názor vládne*, *panuje*. J. Kačala (1993; 1997) a Ľ. Kralčák (2005) pri vymedzovaní verbo-nominálneho typu lexikalizovaných spojení s predikatívnou syntagmou nerátajú. Iní, napr. F. Čermák (1998), áno. V našej koncepcii s predikatívnou syntagmou uvažujeme (Jarošová, 2000).

Analyzované nominálne a verbo-nominálne spojenia tvoria centrálnu oblasť ustálených pomenovaní neterminologickej a nefrazeologickej povahy. Vcelku možno povedať, že nominálne spojenia povahou svojho významu inklinujú k termínom. Najviac sa toto konštatovanie týka pomenovaní typu *faktická poznámka*, *bloková pokuta*, *adventný kalendár* a najmenej spojení typu *vodné dielo*, *akademická obec* (s formálnym substantívom) a takisto obrazných pomenovaní typu *anjelské vlasy*.

Naproti tomu verbo-nominálne spojenia sa svojimi kolokačnými špecifikami približujú k frazémam, čo vystihuje Čermákov názov kvázifrazémy/kváziiidiómy.

K skupine lexikalizovaných spojení (združených pomenovaní) sa primkávajú aj **lexikalizované spojenia obsahujúce sysémantiká**. Tieto spojenia často prekonávajú proces **slovnodruhovej konverzie** (niekedy zavŕšený aj ortograficky) a naša gramatická tradícia ich považuje za **adverbiá** s dvoma pravopisnými variantmi (*do červená – dočervená, na tvrdo – natvrdo*), **viacslovné predložky** (v *dôsledku* (čoho), *bez ohľadu* (na čo)), **viacslovné zámenná** (*čertvie čo – čertviečo, ktovie ako – ktovieako*) a **viacslovné citoslovčia** (*do frasa – dofrasa, do kelu – dokelu, do hája – dohája*). Spojenia tvorené spravidla dvoma homogénnymi sysémantikami tvoria **viacslovné spojky** (*a predsa, a jednako, a preto, ale aj, ba aj, no aj, a ani, ako ani, čoby aj, hoci aj, ani čo by, čo priam – čopriam, čo i*), **viacslovné častice**, z ktorých niektoré majú jednoslovný variant (*ba veru, ba áno, ba ešte aj, len len že, čože by – čožeby, dobre že – dobreže, čert ho vie – čerthovie*) a **viacslovné citoslovčia** (*abraka dabra – abrakadabra, ach jaj – achjaj, amen dolores – amendolores, amen tma – amen-tma, fidi, fidi*). Efekt škálovitosti (prechod od viacslovných sysémantik k lexikalizovaným spojeniam) v tejto oblasti tvoria spojenia vyjadrujúce zámenné významy, napr. *či čo, alebo čo, niečo ako* (vo význame *niečo podobné*), *čo je to za* (vo význame *aký*), *tak a tak* (vo význame *istým spôsobom, nejako*), a výrazy s významovou platnosťou častice alebo spojky, napr. *tak či onak, tak či tak, v podstate, podľa všetkého, tak povediac, presnejšie povedané, v najhoršom prípade; nehľadiac na to, že; v prípade, že; s tým cieľom, aby; pod zámenkou, že; v nádeji, že* (o viacslovných predložkách vo funkcii viacslovných spojok pozri Blatná, 2006). V závislosti od stanovených kritérií možno tieto výrazy posudzovať aj v rámci frazeológie.

Viaceré útvary zložené zo sysémantik (najmä častíc) fungujú ako ustálené dialógové repliky, resp. výzvy: (*no*) *len aby!, ľa! ho!, no a?, čo už!, no určite!, ešte že čo!, že či!, no veď hej!, bodaj by nie!, no zbohom!, ale kdeže(!), ale už aj (!), čo ma po tom(!)*. Tu treba upozorniť, že na podstatu týchto útvarov nepanuje jednotný názor. F. Č e r m á k (Filipec – Čermák, 1985) ich nazýva propozičnými frazémami, pretože sa uplatňujú ako samostatná výpoveď. Na túto ich vlastnosť upozorňuje aj J. M l a c e k (2001), ale nazýva ich subfrazémami. J. K a č a l a (2003) ich charakterizuje ako nesyntagmatické útvary a posudzuje ich v rámci syntaxe. Poukazuje však na to, že frazeologická teória niektoré viacslovné častice a časticové výrazy zaraďuje medzi frazeologické jednotky.

Na analýze lexikalizovaných spojení vidíme, že ich vymedzenie ako slov, ktorých pomenovacia platnosť do značnej miery súvisí s prítomnosťou kategoriálnych komponentov (*akademická obec, filmové dielo, dať prednosť, mať možnosť*), možno relativizovať veľkým množstvom príkladov, ktoré nespĺňajú tieto kritériá, ale to ich automaticky nezaraďuje medzi termíny, frazémy ani voľné spojenia. Tvoria voľnú perifériu okolo tých lexikalizovaných spojení, ktoré svoju pojmovú celistosť demonštrujú prítomnosťou jednoslovného korelátu (*encyklopedické dielo – encyklopé-*

dia, podnikateľské kruhy – podnikatelia, materská dovolenka – materská, telesná výchova – telesná; urobiť rozhodnutie – rozhodnúť, viesť zápas – zápasíť) alebo univerbizovaného náprotivku, ktorý má spravidla odlišnú štylistickú platnosť (*kreditná karta – kreditka, bejzbalová čiapka – bejzbalka, nočný autobus – nočák*). Ak odhliadneme od problematikosti pomenovania **lexikalizované spojenie**, možno konštatovať, že v priebehu analýzy sa ukázali dôvody (napr. rozdiely v realizácii pomenovacej funkcie; užšie a širšie vymedzenie lexikalizovaných spojení s ohľadom na prítomnosť kategoriálneho slova v pomenovacom útvere; problém predikatívnej syntagmy) na to, aby sme uvažovali o postulovaní širšej kategórie **kolokácií**, v ktorej by lexikalizované spojenia tvorili jadro.

Na lexikalizované pomenovania nominálneho typu (*faktická poznámka, profesionálna deformácia, druhá gramotnosť*), ktorých adjektívny komponent má skôr klasifikačnú povahu, voľne nadväzujú **typické spojenia**, ktorých prívlastok má kvalifikačnú povahu (*každodenné starosti, školácka chyba, dôstojná staroba, neoceniteľný prínos* a pod.).

Ak pomenovacia funkcia nominálnych lexikalizovaných spojení ako viac-menej ustálených, systémových jednotiek je zrejماً, tak prítomnosť pomenovacej platnosti v typických spojeniach sa nepredpokladá. Ak nerátame s tým, že medzi frekventovanými spojeniami sa ocitnú náhodné pomenovacie celky typu „ten druhý zľava“ a „suseda z tretieho poschodia“, tak typické spojenia spravidla označujú rozčlenený a nie taký celistvý pojem, aký pozorujeme v prípade združených pomenovaní, ktoré stabilizujú pojmy v rámci rodovo-druhovej hierarchizácie. Na druhej strane, ich uzuálnosť, vyjadrená aj frekvenčne a štatisticky, naznačuje, že aj pri nominačnej rozčlenenosti typických spojení je kohéznosť ich komponentov značná, že dané spojenie označuje preferenčné označenie javu, ktorý má istú spoločenskú hodnotu a závažnosť. Teda na konštituovanie typického spojenia nestačí len bežnosť, frekventovanosť pomenúvaného javu. Frekvencia spojenia *nový počítač* sa na internete pohybuje v desiatkach tisícoch a spojenie *dôstojná staroba* má niekoľko sto výskytov. Prvé spojenie sa javí ako banálne, nesignifikantné, a druhé, v kontexte mediálne pertraktovaných dôchodkových systémov a dôchodcovských správcovsých spoločností, ako typické. Trocha iný prípad tvoria spojenia *každodenné nákupy* a *každodenné starosti (občanov)*. Referent prvého, konkrétnejšieho kolokátu určite nie je menej frekventovaný ako referent druhého. Napriek tomu prvá situácia sa neverbalizuje do podoby spojenia tak často (20 výskytov v SNK) ako situácia vyjadrená spojením *každodenné starosti* (244 výskytov), čo sa súčasne prejavuje aj v silnej kolokačnej afinite oboch komponentov (slovo *každodenný* je najfrekventovanejší kolokát slova *starosti* a platí to aj naopak; slovo *nákup* však nemá medzi svojimi frekventovanými kolokátmi slovo *každodenný*). Pri dvojiciach *veľký prínos – neoceniteľný prínos, veľká chyba – školácka chyba* sa v prípade v poradí druhých párov prejavuje efekt preferenčnej spájateľnosti adjektívneho komponentu, hoci prvé spojenia (s adjektívom *veľký*) majú mnohonásobne väčšiu čistú frekvenciu. Mohli by sme uviesť aj

ďalšie príklady preferenčnej spájateľnosti adjektív (v určitom význame): *apartný klobúčik, kostým, oblek; hrejivý pocit, hrejivé slová/slovo, spomienky; prenikavý intelekt, úsudok, postreh, pohľad; rozumný kompromis, dôvod, argument; rozumné riešenie, východisko, vysvetlenie; rozhodný nesúhlas, protest, odpor; výhražný list, telefonát, anonym, tón, odkaz; zasvätený výklad, znalec, čitateľ, pozorovateľ; neblahý vplyv, neblahé následky, neblahé skúsenosti, neblahá predtucha.*

Typické spojenia pomenúvajúce konvencionalizované pojmy tvoria, podobne ako lexikalizované verbo-nominálne spojenia, určité „jazykové prefabrikáty“ (Hausmann, 1985), resp. „prefabrikované jazykové bloky“ (van der Meer, 1998). Tieto spojenia sa primkávajú na jednej strane k lexikalizovaným, ustáleným útvarom, a na druhej strane prechádzajú do bežných textových syntagiem ako *nový počítač, veľká chyba* a *každodenné nákupy*.

Ak východisko úvah o kolokáciách tvorí koncept **kombinačného kontinua**, je potrebné predpokladať aj **prototypické jadrá** určitých kategórií a pomerne veľké oblasti prechodných javov tvoriacich **perifériu**, napr. viacslovné termíny (s extenziou do lexikalizovaných spojení), viacslovné propriá (s extenziou do termínov a frazém), lexikalizované spojenia (s extenziou do frazém a typických spojení) a frazémy (s extenziou do typických a ostatných ustálených spojení). Teda koncept prototypickosti nám pomáha lepšie pochopiť a uchopiť kombinačné kontinuum. V rámci frazeologického kontinua s týmto konceptom pracuje J. Mlaček (2003), ktorý považuje príznak obraznosti za prototypický pre frazémy. Frazeologické kontinuum môžeme vidieť ako kriteriálne príznaky skoncentrované do jadra kategórie a distribuované jednotlivo v periférnych inštanciách. Prípadne môžeme niektorú vlastnosť vnímať ako prototypickú pre určitú kategóriu spojení. Ak je obraznosť výraznou prototypickou vlastnosťou frazém, tak pre lexikalizované spojenia je okrajová (porov. *anjelské vlasy, blší trh, mačacie hlavy*).

Na týchto príkladoch vidno, že lexikalizované spojenia vnímame predovšetkým ako kategóriu pomenovaní vymedzenú z hľadiska ich **funkcie**. Nazdávame sa, že onomaziologická funkcia, ako prvotná, mobilizuje druh konceptualizácie špecifický pre jednotlivé funkčné triedy pomenovaní: frazémy, lexikalizované spojenia, propriá a termíny. Frazémy sú realizáciou takej onomaziologickej funkcie, ktorú možno opísať ako potrebu pomenovať typické situácie a javy tak, aby sa do nich premietol zangažovaný postoj hovoriaceho (hodnotenie, zdôrazňovanie, výzva). Konceptualizácia v službách tejto funkcie sa vo frazéme prejavuje ako rad anomálií, vďaka ktorým sa vytvára pragmatická zložka významu a dosahuje sa žiadaný komunikačný efekt. Lexikalizované spojenia sa podobnou pragmatickou príznakovosťou nevyznačujú, lebo ich funkčným určením je primerane pomenovať špecifikovanú (*literárny kritik, skokanské lyže, dospieť k názoru*) alebo zovšeobecnenú (*literárna obec, športové potreby*) jednotlivinu, pomenovať známy, dobre vymedziteľný a konvenčný pojem. Aj príznakovosť obrazných lexikalizovaných spojení (*blší trh*) je utlmená ich funkciou (porov. existenciu slangového univerbizovaného pomenovania *blšák*).

Pred sformulovaním záveru sa vraciame k otázke položenej na začiatku tejto štúdie a preformulovanej takto: ako môžeme vymedziť pojem kolokácia s ohľadom na kontext slovenskej frazeológie a lexikológie?

Použitie označenia kolokácia v najširšom význame, teda ako synonymum pomenovania *slovné spojenie*, vidíme ako akceptovateľné vtedy, ak vychádzame z frekvenčne skúmaného javu spájateľnosti slova a ukazujeme okruh textovo realizovaných spojení s daným slovom (v rámci istých syntakticko-morfologických schém). Teda v tom prípade, ak sa pohybujeme na platforme **kolokačného kontinua slova** zachytávaného pomocou kolokačných slovníkov (porov. Ďurčo, 2007). V tomto zmysle používame aj adjektívum *kolokačný* ako synonymum slova *spájateľnostný*, ktoré použil aj J. F i l i p e c (Filipec – Čermák, 1985, s. 146).

Ak sa z kolokačného kontinua presunieme ku kombinačnému kontinuu, teda od spájateľnosti určitého slova k súboru rozličných spojení s viac či menej výraznou pomenovacou platnosťou, potom sa môžeme pýtať, či má zmysel vymedzovať užšie chápanú kolokáciu v rámci frazeológie alebo lexikológie.

V súčasnej slovenskej frazeológii máme, najmä vďaka monografiám J. M l a c k a (1984; 2003) a radu jeho štúdií o frazeologickej terminológii, vypracovanú sústavu pojmov a súvisiacich termínov, ktoré sú relatívne stabilné a nazdávame sa, že v tomto zmysle nateraz nepotrebujú revíziu. Nevidíme preto dôvod zavádzať pojem kolokácia do slovenskej frazeológie ani v zmysle štruktúrnom, teda na pomenovanie frazémy so stavbou syntagmy, ani v zmysle sémantickom, teda na pomenovanie frazémy, ktorá obsahuje popri prvku s preneseným významom aj komponent v priamom význame (ekvivalent „poloidómu“). Frazémy vďaka svojej štruktúrnej a sémantickej príznakovosti, ktorá je v službách ich špecifickej pomenúvacej funkcie (Mlacek, 2000), sú v texte ľahko identifikovateľné a nemusia pri ich konštituovaní a následnej identifikácii spolupôsobiť faktor častého používania. Skôr naopak. Vysoká frekvencia frazém by bola kontraproduktívna, lebo by kolidovala s ich funkčnou určenosťou: pomenúvať situáciu silne príznakovým spôsobom (citovohodnotiacim, zdôrazňujúcim, výzvovným a pod.). Frekvenčné hľadisko je oveľa významnejšie pri identifikácii lexikalizovaných a typických (uzuálnych) spojení, ktorým chýba nápadnosť a príznakovosť frazém. Nápadná častosť spoluvýskytu určitých slov je aspekt, ktorý sa s kolokáciami prirodzene asociuje vzhľadom na ich firthovský teoretický základ.

Keďže lexikalizované a typické spojenia sa z hľadiska frekvencie nachádzajú v centrálnych oblastiach kombinačného kontinua, venovali sme v predchádzajúcich úvahách najviac miesta práve im. Lexikalizované spojenia sa okrem frekvencie vyčleňujú na základe ustálenosti, ktorá súvisí s ich pomenovacou platnosťou, a teda aj dispozičnosťou (statusom hotovej systémovej jednotky).

Pri typických textových spojeniach sa môžeme okrem frekvencie oprieť o kritérium preferenčnej spájateľnosti jedného z komponentov alebo kolokačnej afinity oboch (merateľnej frekvenčne aj štatisticky). Typické spojenia nemajú pomenovaciu platnosť, ale vyznačujú sa silnou sémantickou kohéznosťou prvkov, a teda určitým druhom dispozič-

nosti. S ohľadom na predchádzajúcu analýzu vidíme v rámci lexikológie možnosť postulovať **kategóriu kolokácií**, ktorá by zahŕňala široko chápané lexikalizované spojenia ako jadro kategórie, ku ktorému sa primkávajú typické spojenia ako jej periféria.

V rámci takto chápaných kolokácií dochádza nielen k zrovnoprávneniu pomenovacích a nepomenovacích celkov, ale aj k zrovnoprávneniu predikatívnej a predmetovej syntagmy na základe prirodzenej dominancie substantíva ako situačnotvornej entity (*názor panuje, zastávať názor*).

Kolokácie ako frekventované ustálené a typické spojenia je potrebné odčleniť od **frekventovaných bežných (voľných) spojení** (aj keď každá delimitácia je relativizovaná konceptom kontinua). Bežné frekventované spojenia ako *nový počítač, karhať deti, poškodený nábytok, kúpiť si auto, otvoriť oblok* obsahujú lexémy s otvorenou kolokačnou paradigmou a žiaden z komponentov vo vzťahu k druhému nevykazuje štatisticky významnú preferenčnú kolokabilitu (na rozdiel napr. od spojenia *otvorený oblok*, kde sa kolokát *oblok* ukazuje ako štatisticky významný pri kľúčovom slove *otvorený* a naopak). Typickosť situácie označovanej voľným spojením sa nepremietla do utvorenia významovo špecializovanej lexikálnej jednotky, resp. žiadna jednotka nevystupuje v danom spojení v druhotnom, špecializovanom význame. Dojem zdanlivej dispozičnosti spôsobený vysokou frekvenciou nemá oporu v jazykovom mechanizme špecializácie významu.

6. Záver

Na základe predchádzajúcej analýzy predkladáme návrh na používanie pomenovania **kolokácia** v širšom a užšom význame.

Širšie vymedzenie vychádza z konceptu **kolokačného kontinua kľúčového slova** vygenerovaného pomocou štatistických nástrojov z reprezentatívneho korpusu textov. Prvkami kolokačného kontinua sú kolokácie ako štatisticky významné a zmysluplné kombinácie kľúčového slova s iným slovom/inými slovami.

Užšie vymedzenie kolokácie sa pohybuje na platforme **kombinačného kontinua**, teda súboru spojení, ktoré boli alebo môžu byť vyčlenené z textu na základe analýzy kombinujúcej kvantitatívne a kvalitatívne hľadisko. **Kvantitatívne kritérium** predstavuje stanovená štatistická miera spoluvýskytu komponentov (pevnosť spojenia a „nenáhodnosť“ spojenia) a frekvenčný limit výskytu komponentov. Tieto merateľné kolokačné špecifiká sú posudzované s ohľadom na stanovené **kvalitatívne kritériá**: typ funkčnej určenosti spojenia (nacionálne označenie konvenčného, nie vedeckého pojmu), ustálenosť spojenia (prejavujúca sa pomenovacou platnosťou a s ňou súvisiacou dispozičnosťou útvaru), typickosť spojenia (prejavujúca sa preferenčnou kolokabilitou komponentov).

Na základe týchto kritérií vymedzujeme **kolokáciu** ako **nacionálne ustálené spojenie** (ktoré nie je vedeckým termínom ani viacslovným propriom) **alebo typické spojenie** (vo vyššie uvedenom zmysle). Takto vymedzený pojem kolokácie pokrýva

systemové jednotky (lexikalizované spojenia nominálne aj verbo-nominálne, spojenia s významom adverbií a synsémantik) a **útvary na hranici textu a systému** (typické spojenia).

Bibliografia

BENSON, Morton – BENSON, Evelyn – ILSON, Robert: *The BBI Combinatory Dictionary of English. A Guide to Word Combinations*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company 1986. 286 s.

BENSON, Morton: *Collocations and General-Purpose Dictionaries*. *International Journal of Lexicography*, 1988, roč. 3, č. 1, s. 23 – 34.

BLATNÁ, Renata: *Viceslovné předložky ve funkci víceslovných spojek*. In: *Studie z korpusové lingvistiky*. Svazek 2. Kolokace. Ed. F. Čermák – M. Šulc. Praha: Nakladatelství Lidové noviny – Ústav Českého národního korpusu 2006, s. 17 – 35.

CLEAR, Jeremy: *From Firth Principles: Computational Tools for the Study of Collocation*. *Text and Technology*. In Honour of J. Sinclair. Ed. M. Baker et al. Philadelphia – Amsterdam: John Benjamin Publishing Company 1993, s. 137 – 156. [Preklad: Z Firthovských princípů: počítačovní nástroje pro studium kolokace. *Acta Universitatis Carolinae. Philologica* 3 – 4. *Studie z korpusové lingvistiky*. Ed. F. Čermák – J. Klímová – V. Petkevič. Praha: Carolinum 2000, s. 95 – 156.]

COP, Margaret: *The Function of Collocations in the Dictionary*. In: *BudaLEX'88 Proceedings. Papers from the EURALEX Third International Congress*. Ed. T. Magay – J. Zigány. Budapest: Akadémiai Kiadó 1990, s. 35 – 46.

COWIE, Anthony P. – MACKIN, Ronald – McCAIG, Isabel R.: *General Introduction*. In: *Oxford Dictionary of Current Idomatic English. Volume 2. Phrase, Clause and Sentence Idioms*. Oxford – London... – Cape Town: Oxford University Press 1983. 1. vyd. s. x – xvii.

COWIE, Anthony P.: *Phraseology*. In: *Encyclopedia of Language and Linguistics. Volume 9*. 2. vyd. Ed. K. Brown. Amsterdam – Boston... – Tokyo: Elsevier 2006, s. 579 – 585.

COWIE, Anthony P. – HOWARTH, Peter: *Phraseological Competence and Written Proficiency*. In: *Language and Education. British Studies In Applied Linguistics* 11. Ed. G. M. Blue – R. Mitchell. Clevedon: Multilingual Matters 1996, s. 80 – 93.

CRUSE, D. A.: *Lexical Semantics*. Cambridge – New York – Sydney: Cambridge University Press 1985. 310 s.

ČERMÁK, František: *Linguistic Units and Text Entities: Theory and Practice*. In: *Euralex'98 Proceedings*. Ed. T. Fontenelle – P. Hiligsmann et al. Liège: University of Liège 1998, s. 281 – 290.

ČERMÁK, František: *Combination, Collocation and Multi-Word Units*. In: *Proceedings of the Ninth Euralex International Congress, EURALEX 2000*. Ed. U. Heid – S. Evert – E. Lehmann – C. Rohrer. Stuttgart: Universität Stuttgart 2000, s. 489 – 495.

ČERMÁK, František: *Syntagmatika slovníku: typy lexikálních kombinací*. In: *Čeština. Univerzália a specifika*, 3. Ed. Z. Hladká – P. Karlík. Brno: Masarykova univerzita 2001b, s. 223 – 232.

ČERMÁK, František: *Abstract Noun Collocations: Their Nature in a Parallel English-Czech Corpus*. In: *Meaningful Texts. The Extraction of Semantic Information from Monolingual and Multilingual Corpora*. Ed. G. Barnbrook – P. Danielsson – M. Mahlberg. London – New York: Continuum 2005, s. 143 – 153.

ČERMÁK, František: *Kolokace v lingvistice*. In: *Studie z korpusové lingvistiky*. Svazek 2. Kolokace. Ed. F. Čermák – M. Šulc. Praha: Nakladatelství Lidové noviny – Ústav Českého národního korpusu 2006, s. 9 – 16.

DOLNÍK, Juraj: *Prírodná orientácia v jazyku*. In: *J. Dolník – J. Mlacek – P. Žigo: Princípy jazyka*. Bratislava: Univerzita Komenského – Filozofická fakulta 2003, s. 7 – 46.

ĎURČO, Peter: Collocations in Slovak. (Based on the Slovak National Corpus.) In: Computer Treatment of Slavic and East European Languages. Slovanské a východoeurópske jazyky v počítačovom spracovaní. Ed. J. Levická – R. Garabík. Fourth International Seminar Bratislava, Slovakia, 25 – 27 October 2007. Proceedings. Bratislava: Tribun 2007, s. 43 – 50.

EVERT, Stefan: The Statistics of Word Cooccurrences. Word Pairs and Collocations. Doktorská dizertácia. Školiteľ Prof. Dr. C. Rohrer. Ústav počítačového spracovania jazyka Historicko-filozofickej fakulty Stuttgartskej Univerzity [Philosophisch-Historischen Fakultät der Universität Stuttgart. Institut für maschinelle Sprachverarbeitung] 2005, s. 15 – 31. Dostupné na www: <http://elib.uni-stuttgart.de/opus/volltexte/2005/2371/pdf/Evert2005phd.pdf>

FERNANDO, Chitra: Idioms and Idiomaticity. Oxford – New York: Oxford University Press 1996. 226 s.

FILIPEC, Josef – ČERMÁK, František: Česká lexikologie. Praha: Academia 1985. 284 s.

FIRTH, John Rupert: A Synopsis of Linguistic Theory, 1930-55'. In: Selected Papers of J. R. Firth 1952-59. Ed. F. R. Palmer. London: Longman 1968, s. 168 – 205.

FONTENELLE, Thierry: Using Lexical Functions to Discover Metaphors. In: Euralex 1994. Proceedings. Ed. W. Martin – W. Mejis – M. Moerland – E. ten Pas – P. van Sterkenburg – P. Vossen. Amsterdam: Vrije Universiteit 1994, s. 271 – 278.

GREFENSTETTE, Gregory – HEID, Ulrich – SCHULZE, Bruno Maximilian – FONTENELLE, Thierry – GÉRARDY, Claire: The DECIDE Project: Multilingual Collocation Extraction. In: Euralex'96 Proceedings. Papers Submitted to the Seventh Euralex International Congress on Lexicography in Göteborg. Part 1. Ed. M. Gellerstam et al. Göteborg: Göteborg University, 1996, s. 93 – 107.

HAUSMANN, Franz Josef: Kollokationen im deutschen Wörterbuch: ein Beitrag zur Theorie des lexikographischen Beispiels. In: Lexikographie und Grammatik. Akten des Essener Kolloquiums zur Grammatik im Wörterbuch 28. – 30. 6. 1984. Red. H. Bergenholz – J. Mugdan. Tübingen: Niemeyer 1985 (Lexicographica Series Maior 3), s. 118 – 129.

HEID, Ulrich: On Ways Words Works Together – Topics in Lexical Combinatorics. In: Euralex 1994. Proceedings. Ed. W. Martin – W. Mejis – M. Moerland – E. ten Pas – P. van Sterkenburg – P. Vossen. Amsterdam: Vrije Universiteit 1994, s. 226 – 257.

HOWARTH, Peter: Describing Diachronic Change in English Phraseology. In: Las Lenguas de Europa: Fraseología, Fraseografía y Traducción. Ed. G. Corpas Pastor. Granada: Editorial Comares 2000, s. 213 – 230.

HOWARTH, Peter: The Phraseology of Learners' Academic Writing. In: Phraseology: Theory, Analysis, and Applications. Oxford Studies in Lexicography and Lexicology. Ed. A. P. Cowie. Oxford: Oxford University Press 1998, s. 161 – 188.

CHURCH, Kenneth W. – HANKS, Patrick: Word Association Norms, Mutual Information and Lexicography. Computational Linguistics, 1990, roč. 16, č. 1., s. 22 – 29.

JAROŠOVÁ, Alexandra: Problém vyčleňovania ustálených lexikalizovaných spojení pomocou štatistických nástrojov. In: Jazykovedný časopis, 1999, roč. 50, č. 1, s. 94 – 100.

JAROŠOVÁ, Alexandra: Viacslovný termín a lexikalizované spojenie. In : Človek a jeho jazyk I. Jazyk ako fenomén kultúry. Na počesť profesora Jána Horeckého. Ed. K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2000, s. 481 – 493.

KAČALA, Ján: Kategoriale slová v slovných spojeniach. (Príspevok k teórii jazykového významu.) In: Jazykovedný časopis, 1993, roč. 44, č. 1, s. 14 – 24.

KAČALA, Ján: K statusu lexikalizovaných spojení. In: Slovenská reč, 1997, roč. 62, s. 193 – 203.

KAČALA, Ján: Nesyntagmatické útvary v syntaxi vety. In: Slovenská reč, roč. 68, 2003, č. 3, s. 129 – 136.

KAČALA, Ján: Asyntagmatické javy v syntaktickom systéme jazyka. In: Zborník Spolku vojvodinských slovakistov, roč. 14 – 16, 1994 – 1997. Ed. D. Dudok. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov 2000, s. 9 – 15.

KILGARIFF, Adam – TUGWELL, David: Word Sketch: Extraction and Display of Significant Collocations for Lexicography. In: Proceedings of the ACL-2001 *Workshop on Collocation: Computational Extraction, Analysis and Exploitation*. Toulouse 2002, s. 32 – 38.

KRALČÁK, Ľubomír: Analytické verbo-nominálne spojenia v slovenčine. Synchronno-diachrónny pohľad. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa – Filozofická fakulta 2005. 204 s.

KRISHNAMURTHY, Ramesh: Collocations. In: *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Volume 2. 2. vyd. Ed. K. Brown. Amsterdam – Boston... – Tokyo: Elsevier 2006, s. 596 – 600.

MAJCHRÁKOVÁ, Daniela: Vyčleňovanie lexikalizovaných spojení pomocou štatistických nástrojov. [Diplomová práca.] Vedúca M. Šimková. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského – Katedra slovenského jazyka 2005.

MANNING, Christopher D. – SCHÜTZE, Hinrich: Foundations of Statistical Natural Language Processing. Cambridge, MA: MIT Press 1999, s. 151 – 265.

MEER, Geert van der: Collocation as One Particular Type of Conventional Word Combinations: Their Definition and Character. In: *Euralex'98 Proceedings*. Ed. T. Fontenelle – P. Hilgsmann et al. Liège: University of Liège 1998, s. 313 – 321.

MELČUK, Igor A. – ZHOLKOVSKY, Alexandr K.: The Explanatory Combinatorial Dictionary. In: *Relational Models of Lexicon. Representing Knowledge in Semantic Networks*. Ed. M. Walton Evens. Cambridge: Cambridge University Press 1988, s. 41 – 74.

MLACEK, Jozef: Slovenská frazeológia. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 159 s.

MLACEK, Jozef – ĎURČO, Peter a kol.: Frazeologická terminológia. Bratislava: Komisia pre výskum frazeológie pri Slovenskom komitáte slavistov 1995. 160 s.

MLACEK, Jozef: Aké princípy určujú zloženie frazeologického fondu slovenčiny. In: *Princípy jazyka a textu*. Zost. J. Dolník. Ed. J. Štefánik. Bratislava: Univerzita Komenského 2000, s. 67 – 79.

MLACEK, Jozef: Tvary a tváre frazém. Bratislava: Stimul 2001. 170 s.

MLACEK, Jozef: Obraznosť v slovenskej frazeológii. In: J. Dolník – J. Mlacek – P. Žigo: *Princípy jazyka*. Bratislava: Univerzita Komenského – Filozofická fakulta 2003, s. 49 – 82.

MOON, Rosamund: Data, Description and Idioms in Corpus Lexicography. In: *Euralex'96 Proceedings. Papers Submitted to the Seventh Euralex International Congress on Lexicography in Göteborg*. Part 1. Ed. M. Gellerstam et al. Göteborg: Göteborg University 1996, s. 245 – 256.

MOON, Rosamund: Corpus Approaches to Idiom. In: *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Volume 3. 2. vyd. Ed. K. Brown. Amsterdam – Boston... – Tokyo: Elsevier 2006, s. 230 – 233.

NÁBĚLKOVÁ, Mira: Paradigmatika prídavných mien – východisko aj výsledok ich syntagmatickej realizácie. In: *Jazykovedný časopis*, 1997, roč. 48, č. 2, s. 89 – 103.

PECINA, Pavel – HOLUB, Martin: Sémanticky signifikantní kolokace. Automatická detekce kolokací v českém textovém korpusu. ÚFAL/CKL Technical Report TR-2002-13. [Praha: Matematicko-fyzikální fakulta Univerzity Karlovy, Ústav formální a aplikované lingvistiky – Centrum počítačnické lingvistiky 2002. 112 s.]

SINCLAIR, John: *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford: Oxford University Press 1991. 168 s.

Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné, A – P, R – Ž. Ed. F. Čermák – J. Hronek – J. Machač. Praha: Academia 1994. 757 s. + 634 s.

SMADJA, Frank A.: Retrieving Collocations from Text: Xtract. *Computational Linguistics*, 1993, roč. 19, č. 1, s. 143 – 177.

TELIA, Veronika – BRAGINA, Natalya – SANDOMIRSKAYA, Irina: Lexical Collocations: Denominative and Cognitive Aspects. In: *Euralex 1994. Proceedings*. Ed. W. Martin – W. Mejis – M. Moerland – E. ten Pas – P. van Sterkenburg – P. Vossen. Amsterdam: Vrije Universiteit 1994, s. 368 – 377.

INTERLINGVÁLNA A SLOVOTVORNÁ MOTIVÁCIA

MARTIN OLOŠTIAK

OLOŠTIAK, Martin: Interlingual and Word-formation Motivation. *Jazykovedný časopis*, 2007, Vol. 58, No. 2, pp. 103 – 112. (Bratislava)

The study compares two types of lexical motivation – word-formation motivation (WFM) and interlingual motivation (IM) – from these points of view: the principle of motivation, i. e. motivation as a process, relation and a feature (of motivated word); radius, motivational clearness, recursiveness of motivational relation, motivational functions and motivational co-operation. These aspects are interconnected; broad radius, intralingual recursiveness, motivational clearness, demotivation cycle and importance of motivational functions make WFM the most prominent motivational type. On the other hand IM is characterized in terms of narrow radius, interlingual recursiveness, motivational vagueness, isolated process of demotivation and minor motivational functions.

V príspevku sa zameriavame na porovnanie interlingválnej a slovotvornej motivácie. Budeme tak pokračovať v metodike porovnávania jednotlivých motivačných typov a rozvíjať teóriu lexikálnej motivácie, ktorej autorom je Juraj Furdík (1996 – 2002, 2005). Takúto metódu sme uplatnili pri výklade abreviačnej, morfolologickej a čiastočne interlingválnej motivácie (Ološtiak, 2004; 2005; v tlači b; tam aj vysvetlenie fundamentálnych téz Furdíkovej teórie a predstavenie jednotlivých typov lexikálnej motivácie).

Nazdávame sa, že poznatky o slovotvornej motivácii (ďalej SM) môžu efektívne poslúžiť ako metodologický základ pri analýze ostatných typov lexikálnej motivácie. Porovnanie v zmysle hľadania analógií a anomálií možno uskutočňovať na rozličných úrovniach, pričom za základné pokladáme tieto aspekty: motivácia ako proces, vzťah a vlastnosť, vzťah motivant – motivát, motivačné funkcie, polymotivácia, remotivácia, demotivácia. SM pokladáme za východisko pri skúmaní ostatných motivačných typov najmä z týchto dôvodov:

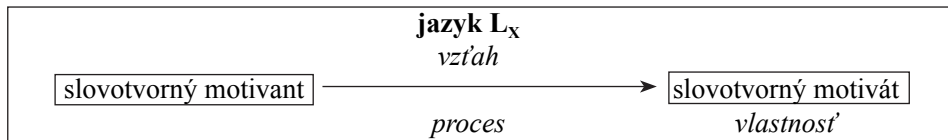
1. SM je z hľadiska jazykového systému inherentný motivačný typ. To znamená, že mechanizmy riadiace slovotvornomotivačné procesy sú intralingválne, vlastné jazykovému systému (na rozdiel napr. od temporálnej motivácie, ktorá je daná mimojazykovým faktorom – časom).
2. SM sa týka tvorenia jednoslovných pomenovaní, ktoré sú základným typom lexikálnych jednotiek (na rozdiel napr. od syntaktickej motivácie, ktorá sa týka viacslovných lexém).
3. SM má bilaterálnu povahu, týka sa obsahu aj formy (na rozdiel napr. od sémantickej motivácie, ktorá sa uskutočňuje len na úrovni významu).

4. SM v slovanských jazykoch zasahuje cca 96% lexiky (Tichonov, 1985), do vzťahov SM (ako motivant, motivát, alebo oboje zároveň) vstupujú takmer všetky lexémy. Slovtvornomotivačná nezainteresovanosť signalizuje lexikálnu perifériu – prevzaté, zastarané, štylisticky alebo inak príznakové jednotky (Furdík, 1998).
5. SM je v slavistike najviac preskúmaným motivačným typom (spomedzi klasicky vyčleňovanej triády fónická – sémantická – slovtvorná motivačia).

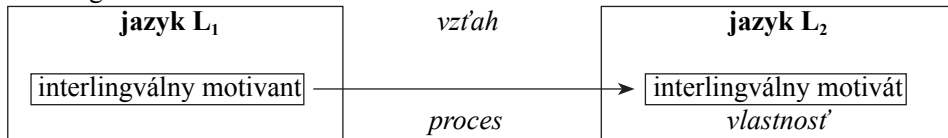
Interlingválne motivované sú lexikálne jednotky prevzaté z cudzích jazykov. Ako sme na začiatku konštatovali, pri analýze budeme vychádzať z porovnania SM a interlingválnej motivácie (ďalej IM).

J. Furdík (1993) hovorí o princípe SM, ktorá sa prejavuje ako *proces, vzťah a vlastnosť*. Podobne možno uvažovať o *princípe interlingválnej motivácie*. IM ako proces sa prejavuje rovnako ako pri SM, teda utvorením lexémy. Zatiaľ čo SM pôsobí primárne v rámci národného jazyka, interlingválna motivácia je záležitosťou jazykových kontaktov – nové pomenovanie sa tvorí prevzatím z iného jazyka. Ako vzťah sa realizuje medzi *interlingválnym motivantom*, ktorý je súčasťou východiskového jazyka L_1 , a voči nemu sekundárnym *interlingválnym motivátom*, ktorý je súčasťou preberajúceho jazyka L_2 : napr. {reality show}_A → {reality show}_S, {software}_A → {softvér}_S (k terminologickým otázkam pozri Ološtiak, 2004). Ako vlastnosť je tento druh motivácie prítomný v interlingválnom motiváte.

Slovtvorná motivácia:

Interlingválna motivácia:

Uvedená „princípová“ analógia tvorí východisko porovnania SM a IM, ktoré v nasledujúcom texte doplníme o tieto aspekty: akčný rádius, motivačná priezračnosť, rekurzívnosť motivačného vzťahu, demotivačné procesy, motivačné funkcie, motivačná kooperácia.

Akčný rádius

Pod pojmom akčný rádius chápeme pôsobnosť, rozsah vplyvu, kvantitatívno-kvalitatívny „zástoj“ motivačného typu vo vzťahu k celej lexikálnej zásobe. SM je v národnom jazyku hlavným lexikálnym „organizátorom“ a, ako sme v úvode uviedli, týka sa približne 96% lexiky. Hoci slovtvorne motivovaných je v slovenčine pri-

bližne 65 % slov, väčšina zo slovotvorne nemotivovaných slov (teda zvyšných 35 %) sa do vzťahov SM zapája ako motivant. Oprávnené teda možno tvrdiť, že pôsobnosť SM je z kvantitatívneho aj kvalitatívneho hľadiska určujúca, rozhodujúca prinajmenšom pre fungovanie lexik slovanských jazykov, a teda aj slovenčiny.

IM nie je takým závažným systémotvorným činiteľom, „obhospodaruje“ čiastkový kontaktný priestor a do lexiky L_2 expanduje jednak prostredníctvom iných motivačných typov (pozri ďalej odsek o rekurzivnosti motivačného vzťahu), jednak prostredníctvom rôznoúrovňovej adaptácie. Mohlo by sa preto na prvý pohľad zdať, že adaptácia rozširuje akčný rádius IM. Situácia je však komplikovanejšia a pri fungovaní IM badáme istý paradox. Adaptačné procesy nerozširujú akčný rádius IM, práve naopak: adaptácia znižuje silu interlingválnej motivácie. Tento proces možno charakterizovať pomocou nepriamej úmery: čím je lexéma viac adaptovaná, tým je IM slabšia, dochádza k interlingválnej demotivácii (pozri ďalej).

Čiastkové kvantitatívne údaje o zastúpení IM možno získať z *Morfematického slovníka slovenčiny* (Sokolová et al., 1999, s. 494 n.), ktorý materiálovo vychádza z Krátkeho slovníka slovenského jazyka. V najpočetnejšom podsúbore nemotivovaných lexém a derivátov (56 836 lexém z celkového počtu 70 099) je pomer interlingválne nemotivovaných a interlingválne motivovaných jednotiek 41 263 : 15 573 (73 % : 27 %).¹ Precíznejšie kvantitatívno-kvalitatívne údaje však budeme mať k dispozícii až po štatistickom spracovaní a analýze materiálu zo *Slovníka koreňových morfém slovenčiny* (Sokolová et al., 2005). Navyše, tieto údaje nezohľadňujú rôzne stupne interlingválnej demotivovanosti (napr. neslovenský pôvod lexém *bezpečie*, *kanúť*, *klebetiť*, *nádej*, *tehotná*, *ušianka*, *umenie* si bežný používateľ slovenčiny neuvedomuje, avšak v štatistike sú zachytené ako prevzaté jednotky, ktoré sú v oboch morfematických slovníkoch označené číslicami 0,1 – pozri poznámku 1).

Dominantnosť SM sa odzrkadľuje aj pri porovnaní kvantitatívneho zastúpenia oboch motivačných typov pri tzv. obohacovaní lexiky, teda utváraním neologizmov. Dôkazom tohto faktu je malá štatistická sonda, ktorú sme uskutočnili na čiastkovom materiáli slovníka *Nová slova v češtine 2* (2004; ďalej NSČ)² a článkov v rubrike *Z nových výrazov* v časopise *Kultúra slova* (Duchková, 1996 – 2004). Zo súboru 590 jednotiek z NSČ (písmeno S) je približne 70 % lexém slovotvorne motivovaných a 20 % interlingválne motivovaných. Zo súboru 256 lexém z *Kultúry slova* je 80 % jednotiek slovotvorne motivovaných a 12 % interlingválne motivovaných (porov. Ološtiak, 2004a v tlači).

¹ Skupinu interlingválne motivovaných jednotiek tvoria lexémy označené číslicami: **1** (prevzaté nemotivované slová a deriváty: počet 5471), **2** (prevzaté slová s domácimi adaptačnými a derivačnými afixmi: počet 9757), **0,1** (výpožičky z češtiny, resp. z iných slovanských jazykov: počet 77), **0,2** (výpožičky z češtiny, resp. z iných slovanských jazykov s domácimi afixmi: počet 234) a **1,1** (nesegmentované citátové výrazy: počet 34); porov. Sokolová et al., 1999, s. 494.

² Použitie materiálu z NSČ považujeme za primerané vzhľadom na blízkopribuznosť slovenčiny a češtiny a z toho vyplývajúcu veľkú paralelnosť neologizačných procesov.

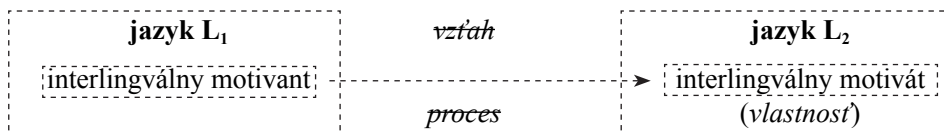
Motivačná priezračnosť

Motivačná priezračnosť je „sila“ daného motivačného typu, teda to, s akou suverenitou sú komunikanti schopní určiť prítomnosť typu motivácie v lexéme (ide najmä o motiváciu ako vzťah a vlastnosť).

Pri SM sa vzťah motivant – motivát uvedomuje komplexne na formálnej aj sémantickej úrovni; bežný používateľ jazyka má vzťah *slovtvorný motivant* – *slovtvorný motivát* a vlastnosť vo svojom jazykovom vedomí prirodzene inkorporovaný; intuitívne vie odpovedať na otázku „Prečo sa X volá tak?“, napr. *stromček* – malý *strom*, *strel'ba* – keď niekto *striel'a*, *dolný* koniec dediny – nachádzajúci sa *dolu*, *drozdí* zobák – patriaci *drozdovi*, *fénovať* – používať *fén*.

Interlingválnu motiváciu si bežní používatelia uvedomujú len všeobecne v tom zmysle, že sú schopní *do istej miery* rozlišovať medzi domácimi a nie domácimi jazykovými prvkami. Komunikant sa v procese osvojovania si materinského jazyka podvedome naučí, ktoré jazykové prvky sú pre jeho materčinu typické, autochtónne, a ktoré jazykové javy „vyčnievajú z radu“. Treba však pripomenúť, že schopnosť rozlišovať medzi domácimi a nie domácimi prvkami sa oslabuje prostredníctvom interlingválnej demotivácie (adaptácie).

SM sa teda medzi používateľmi jazyka uvedomuje komplexne vo všetkých troch zložkách – vzťahovej, procesuálnej i vlastnostnej. IM je vnímaná len ako vlastnosť, aj to na všeobecnej a v podstate neurčitej rovine (porov. vyjadrenia typu „toto nie je slovenské slovo“). Komunikant neovládajúci cudzí jazyk, z ktorého je lexéma prevzatá, procesuálnu a vzťahovú zložku „neodhalí“ a nie je to ani potrebné. Odpovede na otázky „Z ktorého jazyka je slovo X prevzaté?“, „Čo slovo X značí v jazyku L₁?“ a pod. sú predmetom lingvistického výskumu a nepatria do komunikačnej kompetencie bežného používateľa jazyka. V tomto ohľade by bolo možné schému IM upraviť takto:

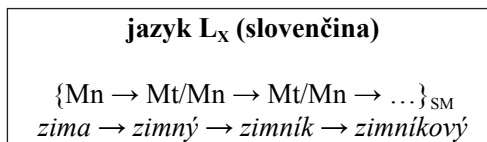

Rekurzívnosť motivačného vzťahu

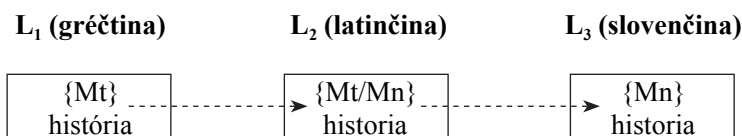
SM je schopná sebareprodukcie v rámci istého jazyka L_X. Ak vznikne komunikačná potreba, slovtvornomotivačný vzťah sa môže opakovať a motivát sa stáva motivantom. Týmto spôsobom sa utvárajú rovnakokoreňové slovtvorné útvary – slovtvorné rady, paradigmy, hniezda (Furdík, 2004, s. 73 – 80). Rekurzívnosť IM má kvalitatívne odlišný charakter, týka sa tzv. sprostredkovaného prevzatia typu L₁ → L₂ → L₃ → ...³

³ Vysvetlenie skratiek: L₁ – prvotný východiskový jazyk, L₂ – preberajúci a zároveň východiskový, teda sprostredkujúci jazyk, L₃ – preberajúci jazyk, Mn – motivant, Mt – motivát.

Rekurzívnosť slovotvornej motivácie:

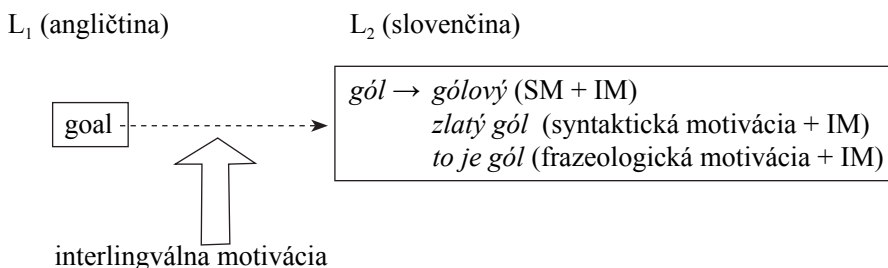

Rekurzívnosť interlingválnej motivácie:

Slovotvorná rekurzívnosť má vnútrojazykový (intra lingválny) charakter a je jedným z faktorov, ktoré zo SM robia závažný systémotvorný činiteľ v lexike istého jazyka. Interlingválna rekurzívnosť nemá na fungovanie lexiky daného jazyka vplyv, pretože opakovanie interlingválneho motivačného vzťahu prekračuje hranice národného jazyka L_x , týka sa nasledujúceho jazyka L_{x+1} , ktorý sa nachádza v motivačnej reťazi.

V súvislosti s rekurzívnosťou považujeme za potrebné objasniť ešte jeden dôležitý jav, ktorým je zapájanie sa interlingválne motivovanej lexémy do tvorby nových jedno- i viacslovných pomenovaní v L_2 . Lexéma ako slovotvorný motivant alebo ako komponent viacslovného pomenovania si svoju interlingválnu motivovanosť ponecháva aj v ďalších nominačných aktoch. Tie sú však záležitosťou iných typov lexikálnej motivácie. Napr. slovo *gólový* je predovšetkým slovotvorne motivované (interlingválnu motivovanosť doň prináša len slovotvorný základ). V motivačných dvojiciach *gól \(\rightarrow\) gólový*, *zlatý + gól \(\rightarrow\) zlatý gól*, *gól \(\rightarrow\) to je gól* úlohu nominačnej a motivačnej domény plní slovotvorná (resp. syntaktická alebo frazeologická) motivácia. Počet interlingválne motivovaných jednotiek sa teda môže sekundárne zvyšovať prostredníctvom spolupráce IM s ostatnými motivačnými typmi:

Demotivačné procesy

Demotivácia, čiže oslabenie vzťahu motivant – motivát a vlastnosti motivátu je výrazným prejavom motivačnej dynamiky. Slovtvorná a interlingválna demotivácia majú spoločné to, že dôsledkom obidvoch procesov je posun lexémy do centrálnejších jazykových oblastí. Uvedené procesy sa však vo viacerých aspektoch odlišujú.

SM slúži ako nápoveda lexikálneho významu slova (Furdík, 1993, s. 30 – 31). Slovtvorne motivované slovo s vysokou komunikačnou frekvenciou sa posúva do centrálnejších oblastí jazykového systému. Tým sa oslabuje jeho motivovanosť, ktorá už nie je nevyhnutne potrebná na sprostredkovanie lexikálneho významu. V súvislosti so SM J. Furdík uvažuje o *demotivačnom cykle*. Strata vlastnej slovtvornej motivovanosti lexémy znamená zvýšenie jej motivačného potenciálu, teda schopnosti byť motivantom. Tento jav sa viaže na rekurzivnosť SM (porov. vyššie). Percento slovtvorne motivovaných slov v lexike je viac-menej konštantné; hypotéza o smerovaní lexiky k slovtvorne nemotivovaným jednotkám neplatí, ba „celková motivovanosť slovnej zásoby slovenčiny ... sa oslabením motivovanosti jej niektorých jednotiek nielen neznižuje, ale naopak zvyšuje“ (Furdík, 1993, s. 42 – 43).

Interlingválna demotivácia nepodnecuje vznik ďalších interlingválne motivovaných jednotiek (tento fakt súvisí s tým, že IM nie je intralingválne rekurzívna; pozri vyššie). Z tohto dôvodu pri IM nemožno uvažovať o komplexnom demotivačnom cykle, ale iba o izolovanej demotivácii jednotlivých lexém.

Interlingválna demotivácia súvisí s adaptáciou a integráciou cudzojazyčných lexikálnych jednotiek. Okrem podenkovitých pomenovaní cudzieho pôvodu, ktoré v preberajúcom jazyku fungujú krátky čas a v parole, ostatné lexémy sa začleňujú do langue L_2 .

Interlingválna demotivácia prebieha plošnejšie než slovtvorná demotivácia: demotivuje sa každá interlingválne motivovaná lexéma.⁴ To znamená, že príznakovosť prevzatého slova sa oslabuje najmä v súvislosti s časovým a frekvenčným faktorom, ale aj s tým, aké adaptačné mechanizmy preberajúci jazyk „nasadí“. Je mnoho slov, ktorých interlingválna motivovanosť je synchronne úplne alebo takmer úplne zastretá a jej zisťovanie je záležitosťou lingvistického výskumu (napr. *ciel', chlieb, čaj, chvíľa, musieť, škola, veda*). V týchto prípadoch o interlingválnej motivácii uvažujeme len z genetického aspektu. Tu možno pracovať s Dokulilovými termínmi *genetická* a *synchronna motivácia*: lexémy *ciel', chlieb* a pod. sú interlingválne motivované len z genetického aspektu, synchronne ide o interlingválne nemotivované slová.

To, pravdaže, neznamená, že sa IM stráca úplne. Pri mnohých interlingválnych motivátoch sa signály prevzatosti na istom stupni petrifikujú: napr. hiátovosť, výskyt periférnych foném, grafém či nezvyčajných kombinácií foném (*meteor, biosystém, termín, energia, xylofón, film*), periférne alternačné zmeny (*syntax – syntagma, fin-*

⁴ Slovtvorne sa demotivujú predovšetkým deriváty z mutačného typu onomaziologickej kategórie, transpozicné a modifikačné deriváty sa demotivujú pomalšie a „slabšie“.

govat' – fkcia, transkribovať – transkripcia, korodovať – korózia, korigovať – korekcia), rozličné stupne nezhody medzi zvukovou a pravopisnou podobou (*adagio, science-fiction, Raleigh, Chelsea*), výskyt prevzatých morfém (*mudr-l:ant-ø, akt-iv-it-a, utop-izm-us, syn-át:or-ø*), nesklonnosť (*defilé, sudoku, Beatrice, San Jose*) a i.

Jazykové prvky cudzieho pôvodu sa do L₂ dostávajú zvyčajne prostredníctvom lexikálnych jednotiek. Lexémy ako základné pomenovacie jazykové jednotky sú najužšie späté s mimojazykovou realitou, čo sa odráža aj v jazykových kontaktoch. Prechod lexémy z jedného jazyka do druhého budeme nazývať *medzijazykový (interlingválny) lexikálny import*. O importe („dovoze“) uvažujeme z pozície L₂, pretože pri preberaní slov nie je aktívny L₁, ale L₂. K adaptácii dochádza na jednotlivých úrovniach jazykového systému: hláskoslovnom, morfológickom, morfematickom, lexikálno-sémantickom, derivačnom a pravopisnom. Adaptačné procesy na jednotlivých úrovniach boli pomenované termínmi so slovotvornou štruktúrou: *trans-* + Z_S + *-(iz)ácia* (transfonemizácia, transmorfemizácia, transmorfologizácia, transderivácia, transparadigmatizácia, transsyntagmatizácia a transortografizácia). Pôvodcom niektorých termínov je chorvátsky kontaktológ Rudolf F i l i p o v i ć (napr. 1990), do slovenskej lingvistiky ich uviedol a niektoré analogicky utvoril J. Furdík (1994); termíny transparadigmatizácia a transsyntagmatizácia utvoril autor tejto štúdie. (Podrobnejšia analýza uvedených transprocesov presahuje rozsah tohto príspevku.)

Motivačné funkcie

Obidva motivačné typy plnia základnú, nominačnú hyperfunkciu – slúžia na tvorenie nových pomenovaní. Okrem toho SM ako dôležitý jazykový činiteľ plní v lexike tieto funkcie: systemizačnú, integračnú, kondenzačnú a adaptačnú (napr. Furdík, 1993, s. 113 – 114). V súvislosti s IM o analogických funkciách nemožno uvažovať. IM ako cudzí element nemá takú systémovo-komunikačnú relevantnosť. Interlingválnej motivácii možno nanajvýš prisúdiť „minifunkcie“, ktoré však nemajú taký komplexný charakter ako spomínané funkcie SM. Tieto „minifunkcie“ sa totiž týkajú jednotlivých pomenovaní, nie motivácie ako celku, napr. štylistická funkcia (porov. synonymá so štylisticky príznakovým členom cudzieho pôvodu: *tvoriť – kreovať, rovnosť – egalita, náprotivok – pendant, prepáč – sorry*), alebo pragmatická funkcia (zámerné použitie cudzieho výrazu napr. s cieľom zaujať, vyprovokovať percipienta, vyjadriť subjektívny postoj, preferencia cudzieho výrazu môže byť znakom módnosti a pod.: *style* [stáj] – *štyl, king – kráľ, shop – obchod, look – vzhľad, money – peniaze* a pod.).

Kooperácia SM a IM

Spoluprácu týchto dvoch motivačných typov viackrát podčiarkol J. Furdík (naposledy 2004, s. 121 – 122) v poznámkach o adaptačnej a integračnej funkcii SM. Kooperácia SM a IM sa prejavuje na viacerých stupňoch:

- Flektivizácia nesklonných slov pomocou sufixov: *kolibrík, absolútny, absurdný, investovať, browsovať*.

- Remotivácia pôvodne nemotivovanej lexémy: genetický vzťah *dribling* → *driblovať*, remotivovaný vzťah: *driblovať* → *dribling*, podobne *skenovat'* → *skener*, *koordinovat'* → *koordinácia*.
- Nárast motivačnej potencie prevzatého slova – tvorenie slov pomocou prevzatých formantov: *kostymér*, *dekanát*, *doktorandúra*, *azylant*, *semifinalista*, *webdizajn*, *teleservis*.
- Tvorenie lexém podľa kategoriálne produktívnych slovotvorných typov, najmä z transpozíčných a modifikačných onomaziologických kategórií: *konzultant* → *konzultantka*, *hotel* → *hotelik*, *konzistentný* → *konzistentnosť*, *mailovat'* → *mailovanie* a i.
- Konštituovanie slovotvorných hniezd: *astronautika* – *astronaut* – *astronautka* – *astronautický*; *navigovat'* – *navigácia* – *navigátor* – *navigátorka* – *navigátorský* – *navigačný*; *héros* – *heroický* – *heroickosť* – *heroicky* – *heroizmus*.
- Voľná spájateľnosť s domácimi slovotvornými prostriedkami: *mankár*, *mudrlant*, *setbalový*, *webstránka*, *veľkofilm*, *dvojskif*, *štylotvorný*, *extramiestenka*.

„Príkladná“ spolupráca SM a IM sa uskutočnila pri adaptácii slova *blog*. Ide o lexikálnu jednotku prevzatú z angličtiny, kde vznikla skrátením kompozita *weblog* (internetový denník). Blog je jednoduchá internetová stránka, na ktorej možno rýchlo a bezproblémovo publikovať články prakticky s akýmkoľvek tematickým zameraním (napr. skúsenosti z dovolenky, vyjadrenie názoru na aktuálne politické dianie, úvaha o medziľudských vzťahoch). Súbor článkov vytvára súkromný blog toho-ktorého autora. Články možno hodnotiť a vyjadriť sa o ich kvalite v diskusií. Písanie blogov predstavuje novú formu tzv. občianskej žurnalistiky, ktorej hlavným cieľom je prezentácia písuceho jednotlivca na internete. Azda najznámejším blogovým fórom na Slovensku je <http://blog.sme.sk/>, ktoré funguje od októbra 2004.

Zvýšená komunikačná potreba pomenovať reálie a okolnosti súvisiace s písaním blogov sa prejavila v mimoriadnej slovotvornej aktivite a následnom konštituovaní pomerne rozsiahleho slovotvorného hniezda s východiskovým motivantom *blog*: *blogovať* „viest' si blog“, *bloger/blogér/blogger*,⁵ *blogista* „ten, kto píše blogy“ alebo „ten, kto bloguje“, možné sú teda dva motivačné vzťahy *blog* → *bloger* i *blogovať* → *bloger*. Lexéma *bloger* sa taktiež prevzala z angličtiny (pôv. pís. *blogger*), avšak vzhľadom na existenciu slov *blog*, *blogovať* ju považujeme za slovotvorne motivovanú. Od slovesa *blogovať* sa utvorilo dejové adjektívum *blogovací*, substantivizované prídavné *blogujúci* a substantívum *blogovanie*; za remotivovanú možno pokladať jednotku *bloging* synonymnú so substantívom *blogovanie* (*blogovať* → *blogovanie/bloging*). Od substantíva *blog* sa utvorilo vzťahové adjektívum *blogový* a od neho adverbium *blogovo*; od *bloger* sa utvorilo vzťahové adjektívum *blogerský* a prechýlené substantívum *blogerka*.

⁵ Vyskytujú sa všetky tri pravopisné, kvantitatívne a slovotvorné varianty, podobne aj v derivátoch odvodených od tohto substantíva. V ďalších príkladoch budeme kvôli prehľadnosti uvádzať len jeden variant (*bloger*).

tosť funkcií, ktoré tento motivačný typ plní vo vzťahu k lexike aj k celému jazykovému systému. Na druhej strane interlingválna rekurzívnosť, malá, resp. zahmlená motivačná priezračnosť a izolovaný priebeh demotivácie (izolovaný = viažuci sa na každú lexému osobitne) sú „spoluzodpovedné“ za obmedzený akčný rádius, ako aj za minoritné motivačné funkcie interlingválnej motivácie. Preto interlingválna motivácia nemá vo vzťahu k lexikálnej zásobe takú zásadnú systémotvornú relevanciu. „Submisívnosť“ interlingválnej motivácie vo vzťahu k slovotvornej motivácii sa však vyvažuje pomerne intenzívnou a viacúrovňovou spoluprácou týchto dvoch motivačných typov, ako aj spoluprácou IM s inými motivačnými typmi.

Bibliografia

- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Okazionálna slovotvorba ako indikátor synchronnej a diachrónnej dynamiky. In: *Metódy výskumu a opisu lexiky slovanských jazykov*. Red. V. Blanár. Bratislava: Jazykovedný ústav E. Štúra SAV 1990, s. 63 – 73.
- DUCHOVÁ, Silvia: Z nových výrazov (1 – 47). In: *Kultúra slova, 1996 – 2004*, roč. 30 – 38.
- FILIPOVIĆ, Rudolf: Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku: porijeklo – razvoj – značenje. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti – Školska knjiga 1990. 336 s.
- FURDÍK, Juraj: Slovotvorná motivácia a jej jazykové funkcie. 1. vyd. Levoča: Modrý Peter 1993. 200 s.
- FURDÍK, Juraj: Prednášky zo slovenskej lexikológie. Prešov 1996 – 2002. Nepochované.
- FURDÍK, Juraj: Motivačná intencia slova. In: *Slovenská reč*, 1998, roč. 63, č. 6, s. 321 – 329.
- FURDÍK, Juraj: Slovenská slovotvorba (teória, opis, cvičenia). Ed. M. Ološtiak. Prešov: Náuka 2004. 200 s.
- FURDÍK, Juraj: Slovotvorná motivácia medzi ostatnými typmi lexikálnej motivácie. In: *Život so slovotvorbou a lexikológiou. Výber štúdií pri príležitosti nedožitých sedemdesiatin*. Ed. M. Ološtiak – L. Gianitsová-Ološtiaková. Košice: Vydavateľstvo LG 2005, s. 391 – 396.
- Nová slova v češtině. Slovník neologizmů. 2. Kolektiv autorů pod vedením Olgy Martinové. Praha: Academia 2004. 568 s.
- OLOŠTIAK, Martin: O interlingválnej motivácii (teoreticko-metodologické a terminologické poznámky). In: *Slovenčina na začiatku 21. storočia. Na počesť profesora Ivora Ripku*. Ed. M. Imrichová. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita v Prešove 2004, s. 112 – 122.
- OLOŠTIAK, Martin: Abreviačná a slovotvorná motivácia. In: *Slovo o slove. Zborník Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity*. Ročník 11. Ed. L. Sičáková – E. Liptáková. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity 2005, s. 39 – 50.
- OLOŠTIAK, Martin: Obohacovanie lexikálnej zásoby z pohľadu teórie lexikálnej motivácie. – Prednesené na XIV. kolokviu mladých jazykovedcov. Šintava 8. – 10. decembra 2004a (v tlači).
- OLOŠTIAK, Martin: Slovotvorná motivácia a morfológická motivácia (o vzťahu slovotvorných a morfológických kategórií). In: *Sprachliche Kategorien und Wortbildung*. Berlín 14. – 17. 11. 2005b (v tlači).
- SOKOLOVÁ, Miloslava – MOŠKO, Gustáv – ŠIMON, František – BENKO, Vladimír: *Morfematický slovník slovenčiny*. Prešov: Náuka 1999. 530 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – OLOŠTIAK, Martin – IVANOVÁ, Martina a kol.: *Slovník koreňových morfém slovenčiny*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2005. 584 s.
- TICHONOV, Alexandr N.: *Slovoobrazovateľný slovar ruského jazyka*. Moskva: Russkij jazyk 1985. 2 zv.

PRAŽSKÝ LINGVISTICKÝ KRÚŽOK
A KONTEXT ČESKOSLOVENSKEJ LINGVISTIKY*

ĽUBOMÍR ĎUROVIČ

ĎUROVIČ, Ľubomír: Prague Linguistic Circle. Jazykovedný časopis, 2007, Vol. 58, No. 2, pp. 113 – 116. (Bratislava)

The paper was presented at symposium to 80th anniversary of foundation of the Prague Linguistic Circle on 27th September 2006 in Prague. The author analyses different influence of new ideas of the Circle in Bohemia and Slovakia. The main difference he sees in the fact that while after the 1st World War the Czech linguistics was established very well and new ideas of structuralism were adopted in the atmosphere of orientation to the Anglo-Saxon culture, Slovak linguistics had to start from the ground and the Prague Linguistic Circle played a significant role in development of the Slovak linguistic science as well as in establishing the Slovak language as a different language from the Czech.

Dynamiku vývoja a vplyvu Pražského lingvistického krúžku možno vidieť ako paralelu s vývojom a dynamikou novej Československej republiky v dvadsiatych a tridsiatych rokoch minulého storočia. Pritom nové idey vychádzajúce z PLK mali nutne iný dosah pre dobre etablovanú vedu v Česku a iný na Slovensku, kde po storočí na konci temer úplnej maďarizácie všetka veda a vlastne aj všetko školstvo začínalo r. 1919 od nuly.

Orientácia Viléma Mathesia na anglosaskú kultúru a teda i jazykovedu zodpovedala anglosaskej orientácii prezidenta T. G. Masaryka, ktorý tým menil dovtedy primárne nemeckú orientáciu českej kultúry. V. Mathesius patril po prevrate do Masarykovho neformálneho klubu „pátečníkov“. Túto kultúrnu – ale aj politickú – anglosaskú demokratickú orientáciu si česká anglistika zachovala celé desaťročia, aj napriek vnucovanej oficiálnej komunistickej ideológii v rokoch 1950 a 1970: českí anglisti sa väčšinou osobne i organizačne udržali mimo komunistickej strany a predovšetkým Josef Vachek intenzívne šíril dedičstvo PLK aj v rokoch, keď toto dedičstvo bolo v Československu vyhlasované za idealistické, antimarxistické, a teda neprijateľné.

Mathesiova „potenciálnosť“, či „statická oscilácia“ jazykových prvkov, t. j. možnosť viacerých materiálnych podôb tej istej jazykovej jednotky v tom istom čase, sa ukázala plne kompatibilnou so synchroniou F. de Saussura a na tomto spo-

* (Prednáška na sympóziu k 80. výročiu založenia Pražského lingvistického krúžku 27. septembra 2006 v Prahe.)

ločnom základe potom členovia PLK s de Saussurovými pokračovateľmi formulovali princípy štrukturalizmu.

Dôraz na synchroniu, čiže polemický postoj voči mladogramatickému historizmu, tvoril spoločnú základňu anglistov s niektorými predstaviteľmi českej bohemistiky (Bohuslav Havránek), ktorí brusičstvo a mladogramatickú výlučnosť histórie, historických kritérií a historických argumentov začali pociťovať ako už prežitú. A dynamika nového životného štýlu po 1. svetovej vojne zmenila i postoj českej inteligencie k dovtedajšej archaizujúcej norme českého spisovného jazyka. Keď táto norma v novom vlastnom štáte prestala mať dovtedajšiu národnozáchrannú funkciu, či funkciu reprezentovať kultúrnu kontinuitu so „zlatým vekom“ českej literatúry, vznikol voči tejto starej norme, najmä u tvorivej inteligencie (Ivan Olbracht, Emil Vachek) odpor, ktorý vtedajšia publicistika charakterizovala ako „válku spisovateľů s filologů“. Vtedy PLK (B. Havránek) formuloval novú teóriu českého spisovného jazyka, rešpektujúcu živý jazyk, ktorá lepšie zodpovedala potrebám kultúrneho života v novom štáte. Toto hnutie za inováciu normy spisovného jazyka získalo Pražskému lingvistickému krúžku v českej verejnosti značnú popularitu. Pravda, postoj k existujúcej norme až dodnes polarizuje českých bohemistov.

Masarykova otvorenosť nového štátu voči emigrácii, predovšetkým voči liberálnej emigrácii zo Sovietskeho zväzu, priviedla do ČSR, a tak do PLK, rad Rusov a Ukrajincov, ktorí priniesli so sebou impulzy teórie fonémy Jana Baudouina de Courtenay a teóriu ruskej literárnovednej formálnej školy (predovšetkým Roman Jakobson, ktorý však nebol emigrant, Piotr Bogatyriov, Dmytro Čyževskij a mnohí ďalší) a tí pritiahli do PLK Nikolaja S. Trubeckého, profesora slavistiky vo Viedni. Na baudouinovských skôr psychologických východiskách s uplatnením princípu funkčnosti a najmä saussurovskej opozície langue vs. parole formulovali potom Trubeckoj, Jakobson a Karcevskij teóriu fonológie, ktorá sa stala medzinárodne snád' najznámejším teoretickým výdobytkom PLK („pražská“ fonológia, na rozdiel od „moskvskej“ a „kodanskej“).

Na základe veľmi blízkych teoretických východísk dohodli sa potom na 1. Medzinárodnom lingvistickom kongrese r. 1928 v Haagu predstavitelia PLK (V. Mathesius, N. S. Trubeckoj, R. Jakobson) a ženevskí pokračovatelia diela de Saussura Ch. Bally a A. Sechehaye na tézach, ktoré sú formálne začiatkom štrukturalizmu ako jazyko-vednej metódy. Pravda, skoro sa dostali do teoretického konfliktu Saussurova nemateriálnosť langue s maximálne materiálnym princípom funkčnosti.

Súvislosť jazykovedy s literárnou vedou zdôrazňovaná formalistami bola v PLK rozvinutá na štrukturálnu literárnu vedu, ktorá odhalila štrukturovanosť aj významovej úrovne (Jan Mukařovský, Felix Vodička), na štrukturálnu etnografiu (P. Bogatyriov), štrukturálnu estetiku (Antonín Sychra) ... s novou teóriou „básnického jazyka“, ktorého organizujúcim princípom je estetická funkcia. Táto metodológia získala obrovský ohlas aj mimo Československa, najmä v rokoch 1960 – 1970.

S trvalým predsedom V. Mathesiom, ako nositeľom najlepších demokratických ideálov nového štátu, vedel PLK preklenúť v Európe stále akútne národnostné rozpory: jeho členmi bol rad nemeckých filológov, predovšetkým z pražskej nemeckej univerzity a na pôde PLK-u sa vraj priateľsky stretávali aj emigrovaní Rusi s emigrovanými Ukrajincami.

Pozícia PLK-u má špecifický význam vo vzťahu k Slovensku.

Slovenská veda, ktorá po 1. svetovej vojne musela začínať inštitucionálne – a fakticky aj personálne – od nuly, začala mať začiatkom tridsiatych rokov svoje vlastné inštitúcie a svojich vlastných predstaviteľov. Väčšina vtedajších slovenských jazykovedcov sa kvalifikovala v Prahe – nie na bratislavskej mladogramatickej filozofickej fakulte.

PLK zaujal voči slovenským potrebám veľmi pozitívne stanovisko, na rozdiel od väčšiny českých mladogramatikov, ktorí ešte aj v tridsiatych rokoch (František Trávníček) a aj neskôr (Karel Horálek ešte r. 1939) považovali slovenčinu len za nárečie češtiny a vyvíjali úsilie nasmerovať p o l i t i c k ú konštrukciu štátneho jazyka československého s dvoma „zneniami“ tak, aby sa z týchto dvoch znení vyvinul jeden jazyk. Na rozdiel od toho V. Mathesius už r. 1920 upozornil na potrebu zriadiť Ústav pre jazyk český a slovenský a o PLK-u písal do bratislavského vedeckého časopisu Bratislava. A redakcia nového orgánu PLK Slovo a slovesnosť hneď v 1. ročníku (1935) pozvala predstaviteľov troch slovenských rozličných ideových smerov (Matica slovenskej, komunistov a „hlasistov“), aby formulovali svoje stanovisko k aktuálnym a akútnym problémom kultúry spisovnej slovenčiny. Z ich odpovedí vznikol v SaS na celých 12 stranách mimoriadne inštruktívny blok „Časové otázky súčasnej spisovnej slovenčiny“ (SaS I, 1935, s. 166 – 178).

Na základe podkladov vtedy začínajúcich slovenských lingvistov Ľudovíta Nováka a Jána Stanislava napísal r. 1931 mimoriadne presnú štúdiu o fonológii slovenčiny Roman Jakobson a tá bola potom východiskom pre úplný fonologický popis slovenčiny, ktorý si od Ľ. Nováka vyžiadal prevažne puristický časopis „pre kultúru slovenčiny“ Slovenská reč s redaktorom Henrikom Bartekom. Toto je prvý úplný popis fonológie jedného jazyka v zásade metódou Trubeckého „pražskej“ fonológie. Ľ. Novák bol aktívnym členom PLK-u, niekoľkokrát na zasadaniach prednášal a štruktúrnou metódou napísal rad štúdií, medziiným aj do medzinárodného teoretického orgánu PLK Travaux du Cercle linguistique de Prague. Medziiným predložil návrh na revidovanú definíciu fonémy, ktorá podľa neho pretína všetky úrovne jazyka (oproti vtedy bežnej koncepcii, zavrhujúcej „mixing of levels“). Sám N. S. Trubeckoj uverejnil v časopise Linguistica Slovaca netradičnú štúdiu o slovenskej deklinácii a V. Mathesius v Sborníku Matice slovenskej (r. XVI, 1936) štúdiu o kongruencii. J. Stanislav sa po ostrej kritike jednej z jeho prác N. S. Trubeckým („zneužívání špatně naučené terminologie“) explicitne odvrátil od štrukturalizmu.

Princípy PLK sa používali od 30. rokov aj v polemikách okolo kodifikácie a kultúry spisovnej slovenčiny: s princípom „rešpektovať živú reč“ operovali aj slovenskí puristi a odvolávali sa na zborník Spisovná čeština a jazyková kultura (1932). Ich návrhy zasahovali široké spektrum prípadov, od odmietania výrazných bohemizmov ako *pečovať* alebo *svoboda*, až po prípady, keď oproti niektorým slovám spoločným slovenčine i češtine pretláčali slová „nie české“, napr. oproti spoločnému *snád'* len slovenské *azda*, *hádam*, kde už o kritérium „živej reči“ nešlo. Pri posudzovaní germanizmov odvolávala sa Slovenská reč často na časopis Naše řeč, a tak sa veľmi pozastavila nad Jakobsonovým pozitívnym postojom k „dobrému germanizmu“. Aj najvýraznejší puristi operovali slovami „synchronia“, „aktualizácia“, „funkčnosť“ ap. s odvolaním na publikácie PLK-u.

Purizmus mal na Slovensku aj politickú stránku a tá vychádzala z kruhov, ktoré nakoniec prispeli k rozbitiu Československa r. 1939. Pravda, keď vtedy nútene museli odísť z bratislavskej univerzity českí, stále ešte mladogramatickí profesori, slovakistika (E. Paulíny, L. Novák), rusistika (Alexandr V. Isačenko) i všeobecná jazykoveda (Josef Miloslav Kořínek) sa začali prednášať len štrukturalisticky.

Táto generácia potom, po obnovení Československa po vojne, v Bratislave založila r. 1946, ako explicitné nadviazanie na PLK, štrukturalistický Bratislavský lingvistický krúžok, ktorého orgánom sa stal, s alúziou na Slovo a slovesnosť, časopis Slovo a tvar, a teoretickým medzinárodným orgánom cudzojazyčná revue Recueil linguistique de Bratislava, tak isto s alúziou na Travaux du Cercle linguistique de Prague.

DISKUSIE

K PROBLEMATIKE PREBERANIA ANGLICKÝCH VLASTNÝCH MIEN DO SLOVENČINY. ÚVAHY NAD NOVÝM SLOVNÍKOM

ADA BÖHMEROVÁ

(OLOŠTIAK, Martin – BILÁ, Magdaléna – TIMKOVÁ Renáta: *Slovník anglických vlastných mien v slovenčine*. Bratislava: Jazykové vydavateľstvo Kniha-spoločník 2006. 265 strán)

BÖHMEROVÁ, Ada: To the Problem of Assimilation of English Proper Names in Slovak. Reflections on a New Dictionary. *Jazykovedný časopis*, 2007, Vol. 58, No.2, pp. 117 – 128. (Bratislava)

The present article originally arose as a review of the above Dictionary of English Proper Names in Slovak whose authors are M. Ološtiak, M. Bilá and R. Timková. The publication is a pioneering work in the sphere of theoretically systemizing on various levels (pronunciation, declination and derivation) and lexicographically presenting the selected (more than 9000) English proper names assimilated into Slovak. The theoretical part sets the rules for their codification with regard to the cross-linguistic situation and differences, as well as to their dynamism and variantness. The publication can serve not only as a lexicographical reference book for those who need to use adequately the English proper names in Slovak, but can also considerably contribute to further analyses of borrowings in general from English. The contents of the book has been inspiration for a number of comments, considerations and observations suggested in this article concerning, also from the Anglicist point of view, the adaptation of these lexical units into Slovak.

Pôvodne bol tento príspevok koncipovaný ako recenzia. Posudzovaná publikácia je však natoľko podnetná, že zamýšľaný rozsah recenzie sa rozrástol na článok. Napriek tomu sme sa rozhodli do istej miery zachovať jeho charakter recenzie, ale rozšírený o viaceré poznámky, komentáre i úvahy týkajúce sa danej lingvistickej problematiky.

Slovník anglických vlastných mien v slovenčine je určený, ako uvádza aj jeho podtitul, predovšetkým pre prekladateľov, redaktorov, jazykových korektorov, študentov a z úvodu by bolo možné ich výpočet doplniť najmä o pracovníkov masmédií. Jeho primárnym pragmatickým cieľom je aspoň čiastočne zaplniť prázdne miesta v zachytení lexikálnej transferácie – ak máme použiť termín J. Horeckého – anglických vlastných mien do slovenčiny a stať sa príručkou na zisťovanie alebo overenie ich výslovnosti, skloňovania či odvodených lexikálnych tvarov.

Je nesporné, že v súvislosti so zintenzívnenou medzinárodnou spoluprácou, európskou integráciou a dynamickou, do veľkej miery globalizovanou komuniká-

ciou, v ktorej poprednú úlohu zohráva angličtina, výrazne narastá aj počet prevzatí z nej do slovenčiny, medzi nimi aj cudzích vlastných mien. Hoci aspoň základná znalosť angličtiny sa už postupne stáva takmer nevyhnutným predpokladom vzdelanosti, veľmi komplexný a netransparentný vzťah anglickej ortografie a výslovnosti a špecifickosť proprií neraz ani zdatnejšiemu znalcovi angličtiny nezaručujú, že si bude vedieť poradiť s ich zvukovou podobou a morfológickou a slovotvornou asimiláciou do slovenčiny. Posudzovaná publikácia v tejto oblasti zohráva priekopnícku úlohu.

Na úvod nemožno nespomenúť istú námietku voči samotnému názvu *Slovník*, keďže dielo ďaleko presahuje tento žáner svojou rozsiahlou, pôvodnou, prehľadnou a veľmi systematickou teoretickou časťou. Práve tá vytvára nielen teoretický rámec lexikografických dát uvádzaných v slovníku, ale je aj základom pre analogické riešenia pri iných prevzatiach a poukazom na alternatívne riešenia či úskalia kodifikácie „udomáčovania“ týchto slov v slovenčine. Možno iba predpokladať, že v prospech daného názvu zrejme rozhodli najmä pragmatické dôvody – uprednostnenie lexikografickej príručky pred teoretickou monografiou s pripojeným slovníkom.

Úvod publikácie, ktorého autorom je Martin O l o š t i a k z Inštitútu slovakistiky, všeobecnej jazykovedy a masmediálnych štúdií Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity, poukazuje na prítomnosť kontaktov slovenčiny s inými jazykmi, na adaptáciu prevzatí a ich zachytenie v doterajších teoretických prácach či slovníkoch a oboznamuje čitateľov s obsahom práce, jej teoretickou koncepciou a materiálou bázou. Napriek odbornosti a erudovanosti tejto publikácie ju jej autori robili so zámerom, aby mala populárno-náučný charakter. Jej ambíciou teda nie je byť iba úzko odborným akademickým zdrojom, ale priblížiť zvolenú oblasť aj širšiemu okruhu záujemcov.

Slovenčina, podobne ako mnohé iné jazyky, „sa vyznačuje bohatým inventárom kontaktov s cudzími jazykmi“. Zdroje prevzatí v súčasnosti už zjavne prevyšujú údaj 30 rôznych jazykov, ktorý je v úvode (s. 6) prevzatý, keďže napr. vo *Veľkom slovníku cudzích slov* (Šaling, Ivanová-Šalingová, Maníková, Bratislava – Prešov, 2003) ich možno narátať okolo 70, čo zároveň potvrdzuje obsiahlosť tohto inventára. Môžeme tu konštatovať, že dynamika preberania slov a internacionalizácie slovenej zásoby má v súčasnosti bezprecedentné tempo. Pritom však ani skoršie štádiá vývoja, pokiaľ ide o preberanie proprií, nie sú v dostatočnom rozsahu a hĺbke zachytené v teoretických prácach ani v jazykových príručkách. Úvod poukazuje na to, že tento deficit najmä profesionálni používatelia jazykov môžu doteraz iba čiastočne, nie však vždy spoľahlivo – a mohli by sme dodať, že takmer vždy s nadmerným vynaložením energie – kompenzovať kombináciou rozmanitých zdrojov. Situácia v češtine je oveľa lepšia, keďže u našich západných susedov vyšlo množstvo publikácií zaoberajúcich sa problematikou výslovnosti, transkripcie a gramatickej adaptácie cudzích mien. Viaceré z týchto prác sa stali inšpiráciou pre spomínanú monografiu, ktorá na ne v teoretickej časti v mnohom nadväzuje.

Teoretická časť práce sa člení na niekoľko kapitol. Autorkou prvej – *Angličtina ako lingua franca* – je Magdaléna B i l á, členka Katedry anglického jazyka a litera-

túry Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity. Ako autorka uvádza, Encyclopaedia Britannica označenie angličtiny ako *lingua franca* rozširuje o alternatívy, že ide „o pomocný alebo kompromisný jazyk používaný medzi takými skupinami používateľov, ktoré nemajú žiaden iný spoločný jazyk“ a vymenúva historicko-spoločenské dôvody, pre ktoré angličtina tento štatút nadobudla. Podľa informácií z iných zdrojov autorka konštatuje, že počet používateľov angličtiny ako druhého jazyka už pravdepodobne prekračuje počet rodených hovoriacich tohto jazyka a angličtinu ako druhý jazyk v súčasnosti zrejme používa viac než 750 miliónov ľudí. Uvádza definíciu štandardnej angličtiny podľa Davida Crystala (1995) a Johna Wella (1994) zahŕňajúcu jej päť charakteristík (je geograficky nelokalizovaná, s celým radom výslovnostných variet, s prestížnou varietou používateľov s vyšším vzdelaním, je používaná v oficiálnych inštitúciách a médiách (najmä písomných) a nie je masovo používaná) a poukazuje na iluzórnosť existencie štandardnej svetovej angličtiny. Spolu s D. Crystalom (ibid.) autorka zdôrazňuje, že jednotná, regionálne neutrálna a prestížna varieta vo svetovom meradle nejestvuje. Jedným z dôsledkov toho, že angličtina sa používa na nadnárodnú komunikáciu, je napríklad aj pojem európsky štandard angličtiny a tu by sme mohli dodať aj medzinárodnej, t. j. globálnej angličtiny. Najviac rozdielov medzi jednotlivými varietami sa vyskytuje vo fonetickom a fonologickom systéme (čo platí pre oblasť proprií, lenže, žiada sa dodať, v angličtine ako celku je rozhodne najviac odlišných prvkov v lexike jej variet).

Na tomto mieste by sme aj vo vzťahu k recenzovanému slovníku mohli poukázať na skutočnosť, že nejestvovanie jednotného štandardu vedie ku koexistencii variantných výslovností aj pokiaľ ide o anglické propriá. Prípady výskytu variantných výslovností síce nie sú veľmi početné (ak odhliadneme od prediktabilných rozdielov napr. medzi britskou a americkou angličtinou), tvoria však relevantnú súčasť jazykovej reality a je teda náležité, keď sú zachytené aj v špeciálnych slovníkoch, vrátane toho, ktorý je súčasťou tejto publikácie.

Autorom všetkých ostatných šiestich kapitol teoretickej časti monografie je M. Oľoštík, ktorý sa problematike proprií a ich preberaniu z iných jazykov, najmä z angličtiny, ako aj problematike transfonemizácie proprií, už istý čas intenzívne venuje a publikoval o nej početné jazykovedné články a štúdie. V tejto publikácii je autorom kapitol 2. *Cudzie vlastné mená a jazykový systém* (v Úvode má názov kapitoly podobu *Anglické vlastné mená v slovenčine*), 3. *Výslovnosť*, 4. *Skloňovanie*, 5. *Odvodzovanie*, 6. *Exonymá*, 7. *Ustálenosť a variantnosť*.

Teoretická časť vychádza z analýzy materiálovej bázy excerpovanej z elektronických a printových médií (televízia, rozhlas, noviny, časopisy), vrátane systematickej excerpcie z časopisu TV komplet a využíva aj databázu Slovenského národného korpusu, odkiaľ autor čerpá časť exemplifikačného materiálu. Zistenia konfrontuje aj s údajmi v slovenských kodifikačných prameňoch. Autor je dôverne oboznámený s množstvom teoretických prameňov vydaných na Slovensku a v Česku a bibliografia obsahuje aj niekoľko titulov anglosaskej proveniencie.

V krátkej tretej kapitole je vymedzený vzťah jazykového systému a proprií, ktoré predstavujú špecifickú podoblasť jazykového systému. V rámci vlastných mien ako predmet skúmania vymedzuje podsystémy osobných mien (antroponým), zemepisných názvov (toponým) a podsystém názvov ľudských výtvorov (chrématoným), z ktorých do výskumu začlenil názvy hudobných skupín. V zhode s Vincentom Blánarom (1996) uvádza, že „základným predpokladom fungovania proprií v jazyku určitej sociálnej skupiny je spoločenská podmienenosť, ktorá zabezpečuje úzku previazanosť vlastného mena s dianím v mimojazykovom priestore“ (s. 13). Poukazuje na to, že s uvedeným „súvisí aj to, že vlastné mená sa do cudzieho jazyka neprekladajú ani vtedy, keď je proprium s apelatívom formálne totožné; napr. nositeľ anglického priezviska *Smith* sa v slovenčine nestane *Kováčom*“, s výnimkou (dodajme, že špecifických) prekladov v umeleckej literatúre. V rámci funkčných protikladov 1. *apelatívum – proprium*; 2. *domáce proprium – cudzie proprium* autor konštatuje, že cudzie proprium je z uvedených štyroch prvkov najpríznačkovejšie a jeho miesto v jazykovom systéme slovenčiny vymedzuje pojmom *periféria periférie* (s. 14). Tento pojem, ako uvádza, sa stáva východiskom v jeho „uvažovaní o cudzích propriách a tvorí kľúč k pochopeniu a vysvetleniu nestabilného postavenia týchto jazykových jednotiek v slovenčine. Dynamika anglických mien a názvov sa v praxi prejavuje najmä rozkolísanosťou výslovnosti.“ Ku konštatovaniu, že „z tohto dôvodu sa v slovníkovej časti nachádza viac výslovnostných než gramatických alebo slovotvorných variantov“ by azda oprávnene bolo možné dodať, že k počtu výslovnostných variantov spôsobených procesmi a stupňom adaptácie do slovenčiny výdatne prispieva aj samotná variantnosť výslovnosti mnohých proprií prevzatých z angličtiny.

Nasleduje kapitola o výslovnosti skúmaných prevzatí, keďže autorove „poučenia o základných aspektoch fungovania anglických vlastných mien v slovenčine“ (s. 7) vychádzajú predovšetkým zo zvukovej roviny a zvukovej podoby prevzatí. Sú v nej zahrnuté časti autorovho výskumu publikovaného v štúdií *Transfonemizácia v kontaktovej vzťahu angličtina – slovenčina* (Ološtiak, 2002). V zhode s J. Kucherom a J. Zemanom (1998) tu aj pre medzijazykový vzťah slovenčina – angličtina vymedzuje tri druhy výslovnosti (s. 15 – 16):

1. *anglickú*, ktorá sa v slovenskom kontexte ojedinele vyskytuje ako citátová a autor ju v slovenčine považuje za okrajovú a neprirodzenú;

2. *poslovenčenu*, v ktorej sa anglické hlásky nahrádzajú najbližšie stojacimi slovenskými hláskami a ktorá pri výslovnosti cudzojazyčných proprií prevláda;

3. *slovenskú výslovnosť*, ktorá sa používa vtedy, keď sa pri medzinárodných menách a zemepisných názvoch v slovenčine ustálila iná výslovnosť než v angličtine, pričom poukazuje na častú funkčnú konkurenčnosť poslovenčenej a slovenskej výslovnosti.

Transfonemizáciu teda autor v princípe rieši z pozície slovenského jazyka, resp. z pozície používateľa slovenčiny, pričom rešpektuje princíp aktivity preberajúceho jazyka. Samotný kontaktovej vzťah angličtiny a slovenčiny na zvukovej rovine po-

tom autor posudzuje cez spolupôsobenie dvoch faktorov: 1) realizácia vzťahu písmeno – hláska; 2) miera podobnosti a odlišnosti oboch zvukových systémov.

Pokiaľ ide o prvý z uvedených vzťahov, jeho prezentácia vychádza z údajov H. A. G r e v e n a (1972) (na rozdiel od horeuvedeného autorovho článku v bibliografii tejto publikácie tento zdroj nefiguruje), ktoré nie sú zo systematického hľadiska vždy celkom spoľahlivé (najmä v niektorých prípadoch schematickeho členenia grafickej podoby slov vzhľadom na ich výslovnosť, napr. [k] nemá pravopisný náprotivok v *qu*, keďže to sa vyslovuje [kw], ani v *gh*, keďže príklad *Ougham* je ojedinelý, ná-dôvažok ide o welšské meno). M. Ološtiak konštatuje (s. 16), že i keď sa anglisti ako A. van W i j k (1966) snažili dokázať, že vzťah pravopisu a výslovnosti sa v angličtine opiera o symetrické modely (tu by sme mohli dodať, že v takomto úsilí z celkom pochopiteľných príčin zostali viacmenej osamelí), „anglické pomenovania z pohľadu jazykového vedomia nositeľov slovenčiny predstavujú veľký, často neriešiteľný problém“. Okrem autorovho konštatovania, že značný nesúlad medzi ortografiou a ortoepiou je v angličtine spôsobený historickými okolnosťami, najmä viacmenej nemennosťou pravopisu od čias Caxtona (t. j. od 15. storočia), ale výraznými zmenami vo výslovnosti, žiadalo by sa poukázať na celkom inú jazykovú skutočnosť. Tou je typologická odlišnosť vzťahu ortografie a ortoepie v slovenčine a v angličtine. Kým v slovenčine je vzťah písma a výslovnosti v zásade fonologický, angličtina od svojho staroanglického vývojového stupňa, charakterizovaného tiež fonologickým vzťahom, prešla veľmi zložitým vývojom podmieneným vnútrojazykovými procesmi a výrazným vplyvom francúzštiny.

Dôsledkom toho je, že v súčasnej angličtine vzťah písma a výslovnosti možno charakterizovať nielen ako „širokospektrálny a viacvrstvový“ (s. 16), ale z terminologického hľadiska ako tzv. konvenčný vzťah. Koexistujú v ňom početné zvyšky staroanglického písania slov, stredoanglické vnútrojazykové pravopisné zmeny, prevzaté i modifikované francúzske pravopisné konvencie a niekoľko málo novoanglických úprav písania. Z týchto dôvodov je vzťah písma a výslovnosti, ktorá tiež prešla dramatickými zmenami, v súčasnej angličtine značne neprediktabilný, netransparentný, hľadanie symetrií veľmi obmedzené, problematické a neraz zavádzajúce či priam „zradné“ nielen pre nezaväzneného, ale dokonca aj pre rodených anglicky hovoriacich. Prírodzene, je možné vytvoriť repertoár vzťahov grafém a ich existujúcich výslovnostných pendantov, tieto vzťahy však nie sú v konečnom dôsledku rozhodujúce pre výslovnosť konkrétnych anglických slov. Takéto konštatovanie by vo vzťahu k publikácii tohto druhu malo byť mimoriadne dôležité z hľadiska formulovania a aplikácie teórie transfonemizácií, ako aj z hľadiska spracovania slovníka.

V ďalšej časti kapitoly autor predstavuje jednotlivé anglické hlásky a spôsob ich adaptácie v slovenčine. Stanovuje, ktoré hlásky sa transfonemizujú relatívne jednoducho a pri ktorých hláskach možno zaregistrovať ťažkosti. Konštatuje, že na zvukovej rovine sú prírodzene „predurčené“ spôsobovať komunikačné šumy najmä tie anglické hlásky, ktoré v slovenskom zvukovom systéme nemáme, teda

zo samohlások [æ], [ə], [ɜ:], zo spoluhlások [θ], [ð]. Ich adaptácia neprebíha priamočiari, pretože tieto jednotky nemajú v slovenčine ani najbližšie stojaci ekvivalent. Anglické [æ] sa najčastejšie transfonemizuje ako [e]: *jazz* [dʒæz] → *džez* [džez], inak ako [a]: *comeback* [kʌmbæk] → *comeback* [kambek]. V slovníku sú uvedené aj alternatívne výslovnosti, napr. *Patrick* [petrik/patrik], avšak známejšie mená alebo úplne zdomácnené mená sa môžu vyslovovať v zhode s grafickou podobou (samohlások), napr. *Andrea* [andrea], *Angela* [andžela], *Alberta* [alberta] (istý vplyv tu zjavne má aj grafika a identifikácia mena, predovšetkým v prípade začiatočného písmena a jestvovanie príslušných mien aj v slovenčine či iných jazykoch). Anglické [ə] sa transfonemizuje „tými hláskami, ktoré používateľ slovenčiny ‚počuje‘ a ktoré spontánne zamieňa za najbližšie stojace slovenské hlásky“, teda [o], [e] alebo [a] v závislosti od rozličného hláskového okolia, napr. *Edward* [edvord], *Bradbury* [bredberi], *Suzanna* [sjuzana]. Anglické [ɜ:] sa transfonemizuje buď podľa pravopisu, napr. *Birmingham* [bɜ:rmɪŋ(h)em] → [birminghem], alebo podľa približných zvukových paralel, napr. *earl* [ɜ:] → [érɫ], *Churchill* [tʃɜ:tʃɪl] → [čerčil]. V slovníku sa [ɜ:] zachováva iba v slove *Sir* (ako titul pri mene) spolu s poslovenčeným variantom: [sér/sɛ:r] (tu by sme mohli podotknúť, že poslovenčená varianta tohto šľachtického titulu pravdepodobne mnohým znie v slovenčine veľmi nekultivovane).

Spoluhlásky [θ] a [ð] sa transfonemizujú nejednotne. Autor však konštatuje, že aj v dôsledku vplyvu grafickej podoby namiesto [θ] prevažuje ekvivalent [t], napr. *Keith* [kít], ale na konci slov sa vyskytuje aj [s], napr. *Heath* [hís], prípadne obidva varianty, napr. *Smith* [smis/smit] (v prípadoch *Keith* a *Smith* by sme na základe väčšej zvukovej podobnosti jednoznačne uprednostnili sykavku, teda [s], ale pri *Edith* je z dôvodu existencie analogického slovenského mena vhodné zachovať autorom uvedené [t]). Vyskytuje sa však aj [dz] a [z]. Spoluhláska [ð] sa transfonemizuje ako [t], [d] alebo [z], napr. názov skupiny *Take That* sa ustálil ako [tejt det] (ale napr. pri mene *Southey* namiesto [saudi] by sa nám ako zvukovo bližšia opäť javila výslovnosť so sykavkou, teda [sauzi]).

Ďalej autor venuje pozornosť vplyvu ortografie na adaptáciu spoluhláskových skupín (s. 21), teda *wr-* (ktoré sa však na rozdiel od uvádzaného nevyslovuje v angličtine ako [w] ale [r], v slovenčine zas nie [v] ale tiež [r], prípadne [vr]), *-mp-*, *-gh-*, *-ngt-*, *-dh-* a *-mb/-mbe*. Venuje sa tiež asimilácii, ktorá sa síce pri prepise v predložnom slovníku vo väčšine prípadov uvádza, sám autor však konštatuje (s. 23), že „slovenskí hovoriaci spodobujú automaticky (podvedome), pretože tento jav je súčasťou ich prirodzenej jazykovej výbavy“ a napokon venuje pozornosť alternáciám v dôsledku derivačnej morfémy, napr. *Oxford* → *Oxford-an* a prízvuku. Ak prízvuk anglického propria nie je na prvej slabike, v slovenčine sa na ňu presúva, okrem prípadov s neprízvučnými komponentmi, kedy môže zostať na druhej slabike, napr. *McCartney* [me'kártni] (v slovníku v týchto prípadoch uvádza obidva varianty, napr. *O'Connell* ['oukonel / ou'konel]).

Za najvýznamnejší teoretický prínos celej monografie možno považovať kapitoly o skloňovaní a odvodzovaní anglických proprií, ktoré prezentujú autorovu ucelenú koncepciu procesu zdomáčňovania na morfolologickej a slovotvornej úrovni a formulujú základné zákonitosti ich gramatickej adaptácie a slovotvornej produktivity. Ako M. Ološtiak píše v úvode (s. 7), východiskom sú „výklady o špecifickom statuse cudzích mien v systéme slovenčiny. Každé cudzie slovo podstupuje proces zdomáčňovania (adaptácie) na viacerých jazykových úrovniach“. V rámci morfolologickej adaptácie sa teda aj propriá „zapájajú do slovotvorného systému slovenčiny, v rámci slovotvornej adaptácie do „tvorenia privlastňovacích adjektív od osobných mien a vzťahových adjektív a obyvateľských mien od zemepisných názvov. Osobitnú pozornosť autor venuje prechýľovaniu ženských priezvisk a priebežne aj problematike variantnosti a ustálenosti.

V kapitole o skloňovaní konštatuje princíp prirodzeného, teda odrazového rodu v podsystéme osobných mien. V podsystéme zemepisných názvov a názvov hudobných skupín sa v slovenčine realizuje gramatický rod na základe ich formálneho zakončenia (s. 26). Použitie množného čísla je pri propriách ojedinelé, vždy príznakové, plniace osobitné funkcie a morfologicky sa riadi podľa skloňovacieho typu. V tabuľkách skloňovacích typov sa príznakovosť a potenciálnosť čiastkovej plurálovej paradigmy uvádza hviezdíčkou (*pl), napr. *Cynthia*, *Cynthi-i*; *Billy-ovia*, *Billy-om*, a pod. Určovanie skloňovacích typov autor zakladá na teoretických východiskách Miloslavy S o k o l o v e j (1994/1995), v ktorých sa na základe hierarchicky usporiadaného súboru pravidiel „jednotlivé deklinačné typy vymedzujú samostatne bez variantných, konkurenčných gramatických prípon“ (s. 26). Takto sa napr. klasický typ *dub* v jeho prehľade „rozpadá“ na typy *dub*, *hlas*, *vlak*, *materiál*, alebo typ *žena* je ďalej rozčlenený aj na podtypy *idea* a *situácia*. Propriálne systémy a podsystémy sa navzájom môžu odlišovať vo viacerých vlastnostiach, vrátane gramatických, preto ich skloňovanie analyzuje v osobitných podkapitolách. Bez nároku na podrobnú rekapituláciu jednotlivých kapitol tu poukážeme aspoň na niektoré autorove zistenia resp. konštatácie prameniace z jeho systematického a rozsiahleho výskumu.

V kapitole o skloňovaní osobných mien prevzatých z angličtiny autor podáva množstvo detailných, doteraz v teoretickej literatúre ešte systematicky nespracovaných a neformulovaných zistení či generalizácií. Tu poukážeme aspoň na niektoré riešenia pri osobných menách mužského rodu. Pri skloňovaní typu *syn* (podtypu typu *chlap*) M. Ološtiak poukazuje na nemennosť tvarotvorného základu, čím sa uľahčuje identifikácia základnej podoby, napr. *Baxter* – *Baxstera*. V prípadoch typu *pekný* sa stretávame s „revitalizáciou“ pôvodnej adjektívnej podoby, napr. *Gretzky* – *Greckého*, *Chomsky* – *Chomského*. V type *Škultéty* sú koncové hlásky súčasťou tvarotvorného základu, takže v skloňovaní zostávajú zachované, napr. *Heatley* – *Heatleyho* (adjektívne skloňovanie sa v týchto prípadoch v excerpzii objavilo iba ojedinele). V menách zakončených na tzv. nemé koncové *-e* sa toto pri skloňovaní vynecháva v známych menách, napr. *Shakespeare* – *Shakespeara* (platí to aj pre ženské mená). V menách

zakončených na *-ce* [s], *-ge* [dž], *-che* [š] sa *-e* zachováva ako ukazovateľ výslovnosti predchádzajúcich spoluhlások, napr. *Maurice – Mauricea, Lodge – Lodgea*. Autor toto *-e* odporúča ponechať aj v priezviskách, ktoré sa končia na *-oe*, t. j. [ó] (tento výslovnostný variant sa však v angličtine nevyskytuje, vyslovuje sa ako [ou]), ďalej v priezviskách končiacich sa na [ou] alebo na *-ie* [i], napr. *Defoe – Defoea* (autor aj v slovníku uvádza výslovnosť [difó – difóa], hoci, ako sa domnievame, niet dôvodu na nezachovanie autentickej výslovnosti [difou – difoua]), *Charlie – Charlieho* [čárliho]. V type *White – Whit(e)a* prítomnosť *-e* v skloňovaní kolíše, ale jeho ponechaním sa zachováva tvarová uniformita písomnej formy, čím sa čitateľovi textu uľahčuje identifikácia daného mena, napr. *Ambrose – Ambrosea* [embrousa]. Autor konštatuje, že pri propriách dôležitú úlohu zohráva ich frekvencia, takže je *Pete – Peta*, pričom táto tendencia sa javí výraznejšia pri rodných menách ako pri priezviskách. Chybu však nespravíme, ak *-e* zachováme aj v nepriamych pádoch, čím zároveň môžeme zabrániť dezinterpretácii mien líšiacich sa iba týmto *-e*, napr. *Irvín vs. Irvine*.

Ako zdroj variantnosti v skloňovaní všetkých vlastných mien autor uvádza predovšetkým variantnú výslovnosť v angličtine, napr. *Bice* [bíči/bajs]. Ďalším zdrojom variantnosti sú prípady značnej asymetrie medzi grafickou a zvukovou stránkou propria, keď vznikajú problémy s jeho jednoznačným zaradením do skloňovacieho systému. Napríklad meno *Raleigh* [róli] (v slovníku aj [ráli/reli]) podľa výslovnosti zaraďuje do typu *Škultéty*, teda napr. *Raleigho* [róliho], podľa grafickej podoby do typu *chlap*, teda napr. *Raleigha* [róliga] (tu vychádza aj z Ladislava D v o n č a (1978) a Márie P i s á r ě i k o v e j (1988). M. Ološtiak uvádza, že táto asymetria by sa mala vyriešiť v prospech jedného zo systémov, poukazuje však na nerelevantnosť analógie s úzom pri type *Rabeais*, keďže zakončenie *-h* pri anglických propriách typu *Raleigh* a ich zaradenie do typu *Škultéty* nevedie k rozporu s výslovnostnými a gramatickými zákonitostami slovenčiny. Typ *McShea* [mekšej] sa na základe výslovnosti skloňuje podľa typu *chlap*, na základe ortografie podľa typu *hrdina*. Autor poukazuje na to (s. 31), že tieto protirečenia sa riešia rozlične jednak v závislosti od typu komunikačnej situácie, jednak spontánne, pričom v horevedených prípadoch uprednostňovanie skloňovania podľa ortografie nepovažuje za najsprávnejšie, keďže neobstojí najmä zo sociolingvistického hľadiska. Zároveň sa na tomto príklade zreteľne prejavuje rozdielnosť medzi slovenčinou a angličtinou, ako aj „vnútroštruktúrovňová spätosť zvukovej, gramatickej a pravopisnej roviny v slovenčine“. Ďalej sa pri skloňovaní osobných mien všetkých rodov zaoberá tendenciami k nesklonnosti určitých typov mien v určitom „jazykovom okolí“, napr. *André Agasiho, Edgara Lawrence Doktorowa, Maria Lemieux, Keanu Reevesa*, pri ženských rodných menách napr. *Trixie, Miriam*. Podotýka však (s. 32), že skloňovaním týchto mien sa prejavuje silná tendencia systémovo prispôbiť slovenskému deklináčnemu systému čo najviac prvkov, čo zrejme platí nielen pri autorom uvádzaných ženských rodných menách.

Po predložení typológie a skloňovania zemepisných názvov autor poukazuje na to, že ich skloňovanie nie je také jednoduché, ako by sa mohlo javiť. Nie vždy sa totiž rozličné názvy zakončené na rovnakú hlásku skloňujú podľa toho istého typu. Problematické sú predovšetkým tvary L sg, okrajovo aj N *pl názvov zakončených na *-r*, *-l*, *-s*, napr. v *Trafalgare*, ale v *Doveri*; v *Bristole*, ale v *Holywelli*. Toponymá zakončené na *-s* môžu byť mužského rodu (typ *hlas*), ale aj stredného rodu (*nesklonné*) a pri variantnosti je potom problematické určiť presné gramatické pravidlá, takže autor uvádza, že jeho poznámky tu majú skôr diskusný charakter a poukazujú na tendencie, nie na riešenia. Napr. pri type *Illinois* uvádza kolísanie medzi mužským a stredným rodom. Tu by sme však mohli poznamenať, že okrem štátu existuje aj rovnomenná rieka, kde by prichádzal do úvahy zrejme aj ženský rod (táto poznámka sa vzťahuje na všetky analogické prípady vyskytujúce sa v databáze aj v slovníku).

Pri stanovovaní skloňovania či jeho variantov, napr. pokiaľ ide o stanovovanie hranice medzi „známymi“ a „menej známymi“ zemepisnými názvami sa autor opiera o vlastnú introspekciu, ako aj o frekvenčné údaje zo Slovenského národného korpusu, napr. pri *Rochdale – Rochdal(e)u*, *Baltimore – v Baltimore* (s. 42). Podobne napr. konštatuje tendenciu po unifikácii genitívnych tvarov toponým mužského rodu v prospech gramatickej prípony *-u* pri jednotkách zakončených na tzv. mäkké a obojaké spoluhlásky, takže typy, ktoré sa skloňovali podľa typu *stroj*, sa začínajú skloňovať podľa typu *čaj*. „Preto sa súčasný úzus nie vždy zhoduje s údajmi, ktoré nájdeme v starších jazykových príručkách, ale aj v novších štúdiách“ (s. 43). Ako príklady uvádza toponymá zakončené na *-which*, ktoré napr. v Slovníku slovenského jazyka 6 (1968, s. 270) a u Mateja P o v a ž a j a (1996) majú v genitíve tvar *Greenwich-a*, v databáze Slovenského národného korpusu sa však tento tvar nachádza iba 4-krát (z toho raz v druhom z uvedených prameňov), kým tvar *Greenwich-u* sa nachádza 13-krát, pričom údaje o celkovom výskyte všetkých toponým s touto koncovkou sú ešte presvedčivejšie: 69 výskytov *-u*, napr. *Ipswichu*, *Norwichu*, *Sandwichu* atď. oproti 8 výskytom *-a*.

V ďalšej časti kapitoly autor venuje pozornosť gramatickému rodu názvov hudobných skupín, teda podtypu chrématoným, argumentujúc tým, že populárna hudba „sa stala jednou z prvých oblastí, kde angličtina získala nepísaný, ale všeobecne uznávaný status medzinárodného jazyka“ (s. 50), čo platí aj v slovenskom prostredí. Jeho teoretické zistenia a závery, spolu s údajmi uvedenými v slovníku, môžu pomôcť najmä moderátorom a žurnalistom pracujúcim v oblasti šoubiznisu. Autor konštatuje štruktúrnu rozmanitosť týchto jednotiek – sú jednoslovné alebo viacslovné. Viacslovné sa skloňujú buď ako celok, alebo sa skloňuje iba posledný komponent, prípadne sa nesklonujú vôbec. Ďalej uvádza ich nezvyčajnosť a prepojenie s apelatívami (ale, ako by sme mohli dodať, najmä s menami osôb). Vzhľadom na „krikľavosť“, „výnimočnosť“ a exkluzivitu“ (s. 50) týchto anglických názvov v slovenčine sa na gramatickej rovine prejavuje snaha zachovať ich v základnom tvare a vyskytujú sa problémy pri ich zaradovaní do príslušného rodu, najmä pri jednoslovných či

viacslovných názvoch zakončených na komponent *-s*, ktorý v angličtine signalizuje množné číslo, napr. *Animals, Guns N'Roses, Shadows*, okrem názvov obsahujúcich komponenty typu *boys*, ktoré majú mužský rod.

Kapitolu o odvodzovaní anglických proprií v slovenčine autor rozdelil na odvodzovanie od osobných mien a odvodzovanie od zemepisných názvov. Do problematiky odvodzovania osobných mien zahrnul prechýľovanie ženských priezvisk, tvorenie privlastňovacích prídavných mien a tvorenie vzťahových prídavných mien. Pri prechýľovaní ženských priezvisk (porov. Ološtiak, 2001) poukazuje na potrebu rešpektovania svojbytnosti mena ako prejavu civilizovanosti, ale aj na skutočnosť, že pri prechýľovaní sa prejavuje „silná typologická črta slovenčiny – flektívnosť“ a že „prechýľovanie je dôležitým predpokladom ich skloňovateľnosti“ (s. 54). Uvádza pritom, že prechýľovanie sa týka nielen jazykového a jazykovedného, ale aj pragmatického, sociálneho, psychologického či legislatívno-právneho aspektu a v istých sociálnych či komunikačných situáciách (napr. ak nejde o vzájomnú komunikáciu medzi Slováckmi) stráca relevantnosť (zo skúsenosti so súdnymi prekladmi tu môžeme ilustrovať, že prechýľovanie v prekladoch do slovenčiny neprichádza do úvahy z dôvodov zachovania identity mena). Autor vyjadruje názor, že „s ohľadom na rôznorodosť komunikačných sfér sa nedá zaujať jednoznačné stanovisko za prechýľovanie alebo proti prechýľovaniu“ (s. 55), hoci pri skloňovaní prevláda tendencia k prechýľovaniu. V ďalšej časti potom uvádza spôsoby tvorenia prechýlených mien.

Pri tvorení privlastňovacích prídavných mien od mien mužského rodu, podobne ako pri skloňovaní samotných mien, autor odporúča koncové *-e* vynechať v prípadoch známych mien, napr. *Hubble – Hubblov*, pri väčšine ostatných konštatuje kolísanie, napr. *Steve – Stev(e)ov* (uvádza pritom častejšiu tendenciu nemé *-e* vynechávať pri rodných menách než pri priezviskách) a pri menách zakončených na *-ce, ge, -che, -oe* odporúča *-e* zachovávať. Pri menách končiacich sa na *-a* toto vypadáva, napr. *Ezra – Ezrov*, mená končiace sa na *-y*, teda skloňované podľa typu *Škultéty*, sú tvorené pomocou prípony *-ho*, napr. *Howley – Howleyho* a privlastňovacie tvary od mien typu *Raleigh* kolíšu podobne ako pri skloňovaní mien, pričom pre hovorenú podobu je typickejší tvar typu *Raleigho* a pre písanú *Raleighov*. Ďalej uvádza údaje o tvorení takýchto privlastňovacích tvarov od mien ženského rodu a upozorňuje napríklad na riziká možnej nejednoznačnosti, napr. *Dollin* môže zotrieť rozdiely medzi menami *Doll, Dollie, Dolly*.

Z ostatných tém, ktorým sa autor teoreticky venuje, je to tvorenie vzťahových prídavných mien, ktoré je aj súčasťou odvodzovania zemepisných názvov (sem začleňuje postupy pri uplatňovaní rytmického zákona a prípady variantov) a na záver sa venuje tvoreniu obyvateľských mien. V každej z týchto častí detailne uvádza podmienky a prostriedky lexikálneho začleňovania daných anglických proprií do systému slovenčiny na ortografickej i zvukovej rovine a upozorňuje na problematické prípady, kolísanie aj existenciu variantov. Autorove riešenia prirodzene vychádzajú

aj z údajov v slovníkovej časti a sú s nimi vzájomne prepojené, čo napr. môže spôsobiť, že ak dĺžka vokálu v slovníku je (a podľa nášho názoru by v niektorých prípadoch nemala byť) uvedená, alebo nie je uvedená (kde je náležitá), má to dosah aj na riešenie rytmického krátenia daného slova. Napr. *Vervood* aj *Homewood* majú mať v druhej slabike krátke [u] (ako sa to uvádza aj nižšie), takže prípona od nich utvoreného prídavného mena vlastne nemá dôvod sa krátiť. Naopak v prípadoch *proprii*, v ktorých posledná slabika je v anglickej (aj v adaptovanej slovenskej) výslovnosti dlhá, nevidíme dôvod na porušenie autenticity dĺžky samohlásky a na zachovanie variantnosti, ale iba na krátku príponu, teda napr. od *Sheffield* [šefíld] by adjektívum bolo ústrojne utvorené ako *sheffieldsky* [šefíľky], podobne aj od *Chicago* [šikágo] – *chicagsky* [šikágsky] (ktoré je v slovníku uvedené ako jeden z variantov), hoci v druhom prípade možno uvažovať o tom, že vzhľadom na „vizuálnu“ neprítomnosť označenia dĺžky druhej slabiky by v písanej podobe mohol byť uprednostňovaný variant s dlhou príponou. Tu však možno uviesť aj protiargument, že krátka prípona by pre čitateľa mohla indikovať, že v predchádzajúcej slabike je dlhý vokál, čím by mohla napomôcť nielen k autentickejšej, ale aj v adaptovanej slovenskej podobe správnejšej výslovnosti. Ide tu však o názor, ktorý by v istom zmysle mohol byť vnímaný skôr ako anglistický, než ako názor z pozície slovenského používateľa a bude zaujímavé sledovať, akým smerom pôjde dynamika jazykového vývoja slovenčiny aj pokiaľ ide o jazykové javy tohto druhu v rámci adaptácie anglických prevzatí do slovenčiny a ako bude táto dynamika zachytená v kodifikačných publikáciách.

Teoretickú časť uzatvárajú kapitoly o exonymách ako podtype toponým, vrátane prekladovo adaptovaných exonym typu *New Mexico* → *Nové Mexiko*, *Alaska* → *Aljaška* či *West Virginia* → *Západná Virgínia* a zaujímavé úvahy o ustálenosti a variantnosti spôsobenej medzijazykovými, vnútrojazykovými a mimojazykovými činiteľmi, v rámci ktorej sa autor zaoberá frekvenciou mena a popularnosťou jeho nositeľa, časovým faktorom, kde v súlade s J. Z e m a n o m (Kučera – Zeman, 1998) rozlišuje stále a sezónne mená, a napokon aj ovládaním cudzieho jazyka, vďaka ktorému sú takíto jednotlivci vo výhode. Mohli by sme dodať, že tu pritom ide o veľmi širokú a rôznorodú problematiku, s početnými ďalšími možnosťami zamerania výskumu, napríklad na skutočnosť, či na časovej osi boli anglické *proprii* prevzaté v písomnej alebo hovorenej podobe, v akom komunikačnom kontexte boli sprostredkované (napr. pokiaľ ide o vzdelanostnú úroveň hovoriacich), čo nesporne vplýva na ich „zdomácnenu“ podobu a na začlenenie do fonetických, morfológických a lexikálnych rovín slovenčiny.

Slovníková časť obsahuje vyše 7000 osobných mien (konkrétnych i nekonkrétnych nositeľov) a názvov hudobných skupín a vyše 2200 zemepisných názvov excerptovaných z encyklopedických, lexikografických, biografických a geografických zdrojov v knižnej aj elektronickej podobe, ale aj z údajov v teoretických zdrojoch. *Proprii* sú podľa uvedenej typológie abecedne zoradené do dvoch oddielov (ich spoločné uvedenie v jednom abecednom poradí by nám pripadalo praktickejšie).

Spoluautormi spracovania hesiel osobných mien a názvov skupín sú M. Ološtiak, M. Bilá a R. Timková, autorom spracovania hesiel zemepisných názvov je M. Ološtiak. Pokiaľ ide o slovo *anglický* v názve publikácie a ako kritérium výberu hesiel, autori ho chápali nie z čisto jazykového pohľadu (s. 8), ale na základe troch princípov – národného princípu pri osobných menách (zahrnuté sú aj mená príslušníkov anglicky hovoriacich krajín, ktoré sú iného než anglického pôvodu), geografického princípu pri zemepisných názvoch (toponymá sú zahrnuté podľa ich geografického výskytu na územiach anglicky hovoriacich krajín, odhliadnuc od jazykového pôvodu týchto toponým) a napokon jazykového princípu pri názvoch hudobných skupín (zahrnuté sú na základe anglickej podoby ich názvu).

Takýto zoznam vlastných mien, mien hudobných skupín a toponým, akokoľvek ambiciózny, nikdy nemôže z objektívnych jazykových a početných ďalších dôvodov byť vyčerpávajúci. Preto pre zaradenie proprií z anglofónnych oblastí sú okrem zdrojov rozhodujúce kritériá autorov na zabezpečenie toho, aby výber bol čo možno najvyváženejší a najreprezentatívnejší, čo predložený slovník v mnohom spĺňa. Pri ďalšom vydaní by však azda bolo vhodné zvážiť, či doň nezahrnúť zo zemepisných názvov (v úvode sa špecifikujú ako „geografické objekty“) napr. aj najvyšší vrch Británie *Ben Nevis* a najvyšší vrch USA *Mount McKinley* či druhý najvyšší *Mount Rainier*. Absentuje aj toponymum *Londýn* či rieka *Temža*, pričom iné poslovenčené toponymá (spolu s ich anglickou podobou) sa uvádzajú (napr. *Filadelfia*). Popri rozširovaní heslára by sa naopak otáznymi kandidátmi na zaradenie mohol stať napr. *Ffrwd-wyllt*, čo je welšská riečka s welšským menom na juhu Walesu v oblasti Swansee (pričom *Wales* a teda ani jeho odvodeniny sa v slovníku nenachádzajú). Na začlenenie do slovníka by zrejme bolo možné oprávnené navrhnúť *Harward* či *Yale*. Zo známejších mien nie je uvedená napr. politička *Margaret Thatcher(ová)*, najvýznamnejší britský maliari *Joseph Mallord William Turner* a *John Constable* či najvýznamnejší britský skladateľ (*Edward*) *Benjamin Britten*.

Pokiaľ ide o ortografickú podobu, pri prevzatíach do slovenčiny sa väčšinou zachováva pôvodné písanie. Hlavný typ výnimky tvoria toponymá, ktoré sa adaptujú prostredníctvom prekladového ekvivalentu (najmä názvov svetových strán), prípadne spolu so slovenským pendantom druhej časti propria, ako sú napr. *Severná Karolína*, ale aj *Nové Mexiko*, a ďalej prípadov, keď sa grafická podoba v slovenčine už dávnejšie adaptovala, napr. *Filadelfia*, pričom pri takýchto toponymách autori pri pôvodnom názve uvádzajú odkaz na adaptovaný tvar a pri ňom jeho výslovnosť a gramatickú charakteristiku. Ako ortograficky variantná sa uvádza podoba názvu *Pensylvánia*, *Pennsylvánia*. Pri zredukovanom variante s jedným *n* zrejme možno hľadať súvislosť s raným prevzatím prostredníctvom početnej slovenskej emigrácie do tohto amerického štátu, ako aj jeho následnej častosti výskytu. Kým v uvedenej historicko-sociálnej situácii vzťah ortografie a motivácie nebol vnímaný či považovaný za podstatný, vzhľadom na súčasnú úroveň informovanosti a vzdelanosti by sme považovali za vhodné uprednostniť tvar *Pennsylvánia*, keďže prvú časť tohto

zloženého slova tvorí proprium *Penn*, teda priezvisko anglického kvakera *William Penna*, ktorý v roku 1682 založil tento americký štát. Variant s jedným *n* by sa v dôsledku toho mohol prehodnotiť a prípadne uviesť iba ako druhý, označený ako zastaraný, resp. nesprávny.

Každé heslo v slovníku je opatrené prepisom výslovnosti, ktorý môže byť veľmi užitočnou pomôckou pre používateľov. Pri zápise sú pre jednoduchú orientáciu slovenského používateľa použité iba grafémy existujúce v slovenskom jazyku (s výnimkou hore uvedeného ojedinelého použitia [ɜ:]), pričom pri transfonemizácii autori uplatňujú princípy vypracované v teoretickej časti. Rešpektujú pritom skutočnosť, že „nositelia slovenčiny nevedomene dávajú prednosť britskej výslovnosti“, takže v slovníku uvádzajú „poslovenčenú podobu podľa britského variantu aj pri menách Američanov v prípadoch, kde sa takáto výslovnosť ustálila: napr. *John Travolta* [džon], nie *[džán]“ (s. 15). Aj vďaka tomuto slovníku už v médiách bude možné očakávať správnu výslovnosť napr. toponým *Chicago* [šikágo] či *Michigan* [mišigen] namiesto doterajšej nenáležitej a často sa vyskytujúcej výslovnosti s [č] (zrejme najmä v dôsledku chybné výslovnosti ustálenej podľa výslovnosti raných vysťahovalcov do USA; na s. 38 sa predsa len dostala chybná výslovnosť [mičigen]).

Prirodzene, pri uvádzaní takého rozsiahleho množstva veľmi rôznorodých údajov pokiaľ ide o ich geografickú, jazykovú i motivačnú provenienciu, dynamiku a problematickosť či tentatívnosť transfonemizácie mnohých nejednoznačných medzijazykových korešpondencií a neexistenciu doterajšej kodifikácie výslovnosti väčšiny z nich v slovenských prameňoch ide o veľmi zložitú úlohu, kde do snahy o zachovanie systematickosti riešení vstupujú viaceré činitele, vrátane princípu identifikácie propria (najmä na začiatku slov), vplyvu ortografie, výberu v slovenčine zvukovo podobných hlások aj v závislosti od fonetického okolia a mnohých ďalších zreteľov. Riešenia sa teda z uvedených dôvodov líšia a v niektorých prípadoch zrejme aj vzhľadom na komplexnosť problematiky nie sú celkom transparentné. Napríklad iniciálne *A sa* v slovníku transfonemizuje do slovenčiny niekedy ako [a], napr. v *Alberta, Aldridge, Arkansas*, hoci v angličtine ide o odlišné samohlásky, keďže anglická výslovnosť týchto slov je [æ'l'bɜ:tə]; [ɔ:l'drɪdʒ]; štát ako [a:kənsɔ:]; rieka ako [a:'kænzəs]). Inokedy sa transfonemizuje podľa pôvodnej výslovnosti, napr. [o] je v *Alton* angl. [ɔ:l'tɒn], alebo sa uvádza variant transfonemizovaný z angličtiny spolu s poslovenčeným variantom ovplyvneným ortografiou, napr. *Anaheim* [enehejm/anahejm], čo považujeme za vhodné riešenie rešpektujúce aj autentickú podobu a zároveň poskytujúce možnosť voľby slovenskej transfonemizácie. Na zváženie prehodnotenia by sme navrhovali výslovnosť toponyma *Cambridge*, keďže uvádzaná a už zaužívaná výslovnosť [kembridž] zjavne iba petrifikuje dávnejší stav a v súčasnosti je toto britské univerzitné mesto natoľko známe a navštevované, prípadne je miestom, kde sa aj naši študenti vzdelávajú, že autentickejšia (a domnievame sa, že aj informovanejšia či kultivovanejšia) výslovnosť [keimbridž] v slovenčine už prevláda. Ako potenciálna a komplikovaná oblasť na systematizáciu sa javí aj transfo-

nemizácia anglických neprízvučných samohlások a slovník i celú publikáciu možno v istom zmysle považovať za podnet aj výzvu na jej riešenie.

Prehodnotenie by zrejme bolo vhodné v niektorých prípadoch transfonemizácie krátkosti ale najmä dĺžky anglických samohlások, ktorú, ako predpokladáme, v princípe niet dôvodov medzijazykovo nerešpektovať (s výnimkou oprávnených prípadov rytmického krátenia) (Böhmerová, 2006, s. 89). Uvedené sa okrem iných individuálnych proprií systematicky vzťahuje aj na propriá, ktorých zložku tvorí (-)wood(-) a new(-). Anglické slovo *wood* sa vyslovuje ako [wʊd] (a s krátkou samohláskou [u] sa, mimochodom, vyslovovalo aj v priebehu celej histórie angličtiny). Je pravdou, že v toponyme *Hollywood* ide v slovenčine už o zaužívanú výslovnosť s [ú], lenže skutočnosť, že jeho zvukovú kodifikáciu podľa všetkej pravdepodobnosti spôsobila aj nenáležitá analógia s tým, že -oo- sa v niektorých slovách vyslovuje ako [u:] (napr. v *Bloomfield*, *Bloomington*) nie je dôvodom na prenesenie tejto analógie aj na iné propriá s touto zložkou, či vo všeobecnosti na takúto transfonemizáciu tejto anglickej lexikálnej jednotky. Krátke [u] teda má byť nielen vo vlastných menách *Wood*, *Woodcroft* či *Haywood*, ale aj v toponymách *Woodstock*, *Ringwood*, *Vervood* či *Homewood*. Podobne pri *Brook* nemá byť [brúk], ale [bruk], pri *Wooton* nemá byť [vúton], ale [vuton] atď. Na doteraz existujúce riešenia tu vplýva aj známa skutočnosť, že akustická dĺžka anglických dlhých samohlások je kratšia než dĺžka slovenských, čo zrejme zohralo rozhodujúcu úlohu pri ranejších prevzatíach z angličtiny, keď slovenskí používatelia anglických slov (neraz aj v dôsledku toho, že angličtinu neovládali, alebo ovládali iba minimálne) túto dĺžku nevnímali či nerozlišovali. To sa týka aj slova *new*, resp. jeho výskytu v zloženinách, ktoré sa v angličtine naopak vždy vyslovuje s dlhou samohláskou [u:], teda [nju:], [ňu:], resp. aj [nu:], takže by sme považovali za vhodné zvážiť transfonemizovanú podobu týchto slov (možno s výnimkou takého frekventovaného a už zaužívaného toponyma ako *New York*, hoci napr. v češtine je aj tu kodifikovaná podoba s dlhým vokálom). Týka sa to napr. toponým *Newark*, *Newport*, *Newcastle*, *Newfoundland* či priezviska *Newton* (tu slovník uvádza podobu s dlhým aj krátkym vokálom). Nezachovanie pôvodnej dĺžky vokálov sa vyskytuje aj v iných prípadoch, priebežne pri *North* a v ostatných údajoch, napr. pri *Venue*, ktoré má byť [venjú], *Tennessee*, ktoré má byť [tenesi] (krátky koncový vokál sa tu vyskytuje iba v nárečiach), či *Ullswater*, ktoré má byť [alsvóter].

Zmienku si zasluhuje aj výslovnosť mena *Reagan*, ktorá je v slovníku uvedená ako [regan], ale v texte teoretickej časti (s. 76) ako [ri:gn], s odvolaním sa na údaje v slovníku K. H a i s a – B. H o d e k a (1993). V poznámke 17 (s. 77) M. Ološtiak podotýka, že „je však zaujímavé, že Daniel J o n e s (1997) pri mene *Ronald Reagan* uvádza výslovnosť [reigən]. Inak sa priezvisko *Reagan* vyslovuje [regən] (Hais – Hodek, *ibid.*); J. C. Wells (1990, s. 585) uvádza iba podobu [reigən].“ Jazyková skutočnosť je však v tomto konkrétnom prípade taká, že priezvisko tohto 40. prezidenta USA sa vyslovuje [reigən], prípadne redukované ako [regən], čo je bežne pou-

žívaná správna výslovnosť aj v slovenských médiách. Je pravdou, že existuje aj výslovnosť [ri:gən], ale jej uplatnenie pri konkrétnom mene závisí od rodinných tradícií, teda v princípe nie je vecou voľnej voľby nositeľa tohto mena. Už iba pre zaujímavosť by tu bolo možné podotknúť, že variantnosť tohto priezviska je podmienená odlišným stupňom adaptácie prevzatia z keltčiny, resp. írčiny (írske *riagan* znamená malý kráľ; nedá už iba ako kuriozitu nepoznamenať, že v kombinácii s rodným menom staroseverského pôvodu *Ronald*, t. j. *röngvaldr*, ktoré znamená „majúci moc boha“ je teda jeho nositeľ (rozhodne aspoň etymologicky a motivačne) takpovediac predurčený na vládnutie).

Spomedzi jednotlivostí v rámci proprií by sme navrhovali zväziť, či by pri toponyme *Greenwich* vzhľadom na frekvenciu a známosť tohto názvu nemala byť, tak ako v anglickej pôvodine, uvedená iba výslovnosť bez [v], teda [grinič], keďže väčšina používateľov podľa nášho názoru už používa túto autentickjšiu výslovnosť (bolo by zaujímavé porovnať tento predpoklad so štatistickými údajmi z výskytu výslovnosti tohto slova). Pokiaľ ide o systematickejšie sa vyskytujúce riešenia transformizácie údajov v slovníku, javí sa nám, že viaceré konsonantické skupiny znejú pomerne kakofonicky, napr. *Featherstone* [fedrston], *Aberdeen* [ebrdín], *Upper Hut* [aprhat], *Haverhill* [hejvrhill], *Hammersmith* [hemrsmít], *Abergele* [ebrgeli], *Pointer Sisters* [... sistrs], *Ullswater* [alsvotr], takže by sme považovali za vhodné využiť lákavejšiu a zvukovo ľúbivejšiu možnosť rozdelenia týchto konsonantických skupín vokálom (konkrétne vokálom [e] vloženým medzi podčiarknuté konsonanty).

Pokiaľ ide o morfológické a slovotvorné riešenia prevzatých proprií a ich začlenenie do slovníka, vyjadrili sme sa k nim už pri analýze teoretickej časti a tu nám prichodí iba súhrnne konštatovať, že M. Ološtiak veľmi detailne a systematicky vyhodnotil podmienky a prostriedky adaptácie anglických proprií na skúmaných rovinách, takže prevažnú väčšinu jeho riešení možno v plnej miere akceptovať v teoretickej aj lexikografickej podobe, ako je spracovaná aj so spoluautorkami práce. Jediná drobná poznámka by sa mohla týkať názoru, že hoci od sídelných zemepisných názvov možno utvoriť prídavné aj obyvateľské meno, niektoré derivované tvary najmä od viacsovných toponým nepôsobia veľmi „použiteľne“, napr. *texascitijský*, *Texascityjčan*, *llandrindod-welský*, *Llandrindod-welsan*, *miami-beachský*, *Miami-beachan* či *merthyr-tydfilský*, *Merthyr-tydfilčan*, a zrejme by sa skôr uprednostňovali opisné tvary, napr. namiesto *texascitijská radnica* by sa použilo *radnica v Texas City*, či namiesto *Miami-beachan* by sa použilo *obyvateľ Miami Beach*. Je však dobré mať referenčný zdroj na ich správne utváranie či utvorenosť.

Je nesporné, že v prípade takejto užitočnej, priekopníckej, podnetnej a sympatickej publikácie prvé vydanie nebude jediným, takže naše pripomienky a poznámky k tejto práci sme písali najmä so zámerom, že azda môžu byť užitočné pri príprave jej nasledujúcich vydaní, prípadne pri ďalších výskumoch danej problematiky. V nijakom prípade by však nemali zásadne oslabiť celkový veľmi pozitívne meritum tejto teoretickej a zároveň aj pragmatickej publikácie. Jej autori vytvorili vítaný prí-

spevok do škály jazykovedných prác a lingvistických príručiek a prostriedok kodifikácie adaptácie anglických vlastných mien do slovenčiny. Výsledky ich výskumu môžu byť inšpiráciou pre hľadanie ďalších zjednocujúcich princípov adaptácie, pre korigovanie existujúcich nesystémových transfonemizácií či morfológických a derivovaných podôb týchto proprií a v neposlednom rade pre sledovanie dynamiky tejto lexikálnej oblasti, tendencií v nej a jej ďalšie teoretické spracovanie či lexikografické zachytenie. Príprava tejto publikácie bola pre autorov nesporne náročná teoreticky aj lexikograficky, je záslužným prínosom k skúmaniu a prezentácii problematiky adaptácie anglických proprií do slovenčiny a môže tvoriť teoretické východisko aj pre skúmanie anglických prevzatí z iných oblastí lexiky či všeobecnejšie pre skúmanie cudzojazyčných prevzatí do slovenčiny.

Bibliografia

- BLANÁR, Vincent: Teória vlastného mena. (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii.) Bratislava: Veda 1996.
- BÖHMEROVÁ, Ada: Z problematiky prepisovania anglických prevzatí. In: Kultúra slova, 2006, roč. 40, č. 2, s. 86 – 89.
- CRYSTAL, David: The Cambridge Encyclopaedia of the English Language. Cambridge University Press 1995.
- DVONČ, Ladislav: Cudzie podstatné mená s rozdielom medzi pravopisom a výslovnosťou z hľadiska skloňovania. In: Kultúra slova, 1978, roč. 12, č. 7, s. 241 – 246.
- GREVEN, Hélio Adao: Elements in English Phonology. Paris: Presses Universitaires de France 1972.
- HAIS, Karel – HODEK, Břetislav: Osobní jména. Personal Names. In: Velký anglicko-český slovník. IV. T – Z. Praha: Academia 1993, s. 489 – 535.
- JONES, Daniel: Pronouncing Dictionary. 15. ed. Eds. P. Roane – J. Hartman. Cambridge University Press 1997.
- KUČERA, Jiří – ZEMAN, Jiří: Výslovnost a skloňování cizích osobních jmen v češtině. Anglická osobní jména. Hradec Králové: Gaudeamus 1998.
- OLOŠTIAK, Martin: O prechýľovaní cudzích priezvisk v slovenčine. In: Slovenská reč, 2001, roč. 66, č. 5, s. 298 – 308.
- OLOŠTIAK, Martin: Transfonemizácia v kontaktovej vzťahu angličtina – slovenčina. In: Jazykovedný časopis, 2002, roč. 53, 2, s. 111 – 127.
- PISÁRČIKOVÁ, Mária: Skloňovanie anglického priezviska Rayleigh. In: Kultúra slova, 1988, roč. 22, č. 4, s. 113 – 114.
- POVAŽAJ, Matej: Cudzie zemepisné názvy v slovenskom texte. In: Kultúra slova, 1996, roč. 30, č. 2, s. 85 – 89.
- Slovník slovenského jazyka 6. Red. Š. Peciar. Bratislava: Veda 1968.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Netradične o deklinačnom systéme substantív v slovenčine. In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 1994/1995, roč. 41, č. 5. – 6, s. 131 – 141.
- ŠALING, Samo – IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, Mária – MANÍKOVÁ, Zuzana: Veľký slovník cudzích slov. Prešov: Vydavateľstvo SAMO, 2003.
- WELLS, John: Longman Pronunciation Dictionary. 1. North Yorkshire: Longman Group 1990.
- WELLS, John: Whatever Happened to Received Pronunciation. In: <<http://www.eurologos.com>>
- WIJK, Alex van: Rules for Pronunciation of the English Language. An Account of the Relationship between English Spelling and Pronunciation. London: Oxford University Press 1966.

ROZHLADY

OBRAZ SVETA V ČEŠTINE

ALENA BOHUNICKÁ

VAŇKOVÁ, Irena – NEBESKÁ, Iva – SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie – ŠLÉDROVÁ, Jasňa: *CO NA SRDCI, TO NA JAZYKU. KAPITOLY Z KOGNITIVNÍ LINGVISTIKY*. Praha: Karolinum 2005. 344 s.

Česká lingvistika v roku 2005 obohatila fond jazykovednej literatúry o odbornú monografiu s názvom *Co na srdci, to na jazyku. Kapitoly z kognitivní lingvistiky*. Kniha, ktorá svedčí o plodnej činnosti českej lingvistiky a zaujme odborníka, zároveň pomáha sprístupniť slovenským študentom jazykovedy (ale svojim spracovaním i širšiemu okruhu záujemcov o jazyk) jeden z prístupov, ktorý je v súčasnosti hybnou silou štúdia jazyka vo svetovej lingvistike. V monografii s obrazným názvom *Co na srdci, to na jazyku* sa podávajú kapitoly z kognitívnej lingvistiky (ako nám avizuje podnadpis) – z hľadiska vývoja jazykovedného skúmania mladej (a značne príťažlivej) oblasti výskumu, ktorá pristupuje k jazyku z perspektívy ľudskej kognitívity a pýta sa: čo vypovedá jazyk o všeobecných princípoch ľudskeho myslenia, o tom, ako jednotlivé veci a javy chápeme a hodnotíme? (s. 12). Navyše sa pripája otázka: čo vypovedá konkrétny jazyk (čeština) o svojich nositeľoch? Prostredníctvom tejto knihy tak zhruba po štvrtstoročí od priekopníckych prác vo svete prenikajú bádania zaoberajúce sa vzťahom jazyka a myslenia do nášho (českého a slovenského) jazykovedného teritória nielen sprostredkované či útržkovito cestou referátov, čiastkových štúdií, či prekladov, ale v podobe ucelenej práce obsahujúcej teoreticko-metodologickú časť (1. a 2. kapitola), ako i priamu aplikáciu kognitivistických princípov a metód na exploataciu českého jazykového materiálu (3. – 5. kapitola).

Na túto, v českom a slovenskom jazykovednom kontexte priekopnícku prácu z kognitívnej lingvistiky, sa podujal kolektív lingvistiek z Ústavu českého jazyka a teórie komunikácie na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe – I. Nebeská, L. Saicová Římalová a J. Šlédrová – pod vedením I. Vaňkovej, ktorej patrí autorstvo väčšiny príspevkov v teoreticko-metodologickej i prakticko-empirickej časti monografie. Autorky sa tiež zaslúžili o etablovanie kognitívne zameraných seminárov na Karlovej univerzite (aktuálne napr. kurz pod názvom *Kognitivní lingvistika* či *Jazykový obraz světa*, oba vedie vedúca autorského kolektívu I. Vaňková). Takisto je relevantnou informáciou, že všetky členky autorského tímu sa okrem výskumu súčasného českého jazyka podieľajú aj na výskumoch v oblasti komunikácie nepočujúcich, pričom rozšírením kognitivistických výskumov aj na túto oblasť (konfrontačná analýza významovej štruktúry znakov prirodzeného českého jazyka s paralelnými znakmi českého znakového

jazyka, napr. konceptualizácia farieb v týchto dvoch systémoch analyzovaná v zborníku *Obraz sveta v jazyce*, Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovej, 2001) sa tvorí špecifická podoba českej kognitívnej lingvistiky.

Priznávajúc tejto práci prvenstvo v česko-slovenskom jazykovednom kontexte, pokiaľ ide o syntézu princípov, metód kognitívnej lingvistiky a ich využitia pre odкрытие osobitostí spôsobu porozumenia, interpretácie sveta používateľmi konkrétneho jazyka (češtiny), treba zároveň pripomenúť, že prichádza s nevelkým časovým odstupom po kolektívnej monografii *Jazyk a kognícia* (Rybár, J. – Kvasnička, V. – Farkaš, I. a kol., Bratislava: Kalligram 2005), vychádzajúcej z veľkej časti z obsahu rovnomenného kurzu vedeného na Fakulte matematiky, fyziky a informatiky Univerzity Komenského v Bratislave. Táto medziodborová, odborne náročná publikácia zostavená slovenskými odborníkmi z oblasti psychológie, lingvistiky, filozofie, kultúrnej antropológie, divadelnej vedy, neurovied, informatiky a umelej inteligencie ukazuje, že (kognitívna) lingvistika je len súčasťou širších bádání, ktoré spája záujem o vzťah jazyka a kognitívneho systému človeka. Tento vzťah je jedným z predmetov novovzniknutej kognitívnej vedy vychádzajúcej z vyššie uvedených disciplín humanitného i prírodného charakteru (medzi ktorými tradične vedie ostrá metodologická hranica) a zaoberajúcej sa povahou a fungovaním ľudskej mysle, poznávaním a spracovávaním informácií. O transdisciplinárnej povahe kognitívnej vedy sa explicitne zmiňujú aj české autorky v prvej kapitole svojej publikácie s názvom *Kognitívni lingvistika tady a ted'*. Termínom „transdisciplinárny“ (prebraný od I. M. Havla), ktorý implikuje nielen koexistenciu, ale aj interakčnosť spolupracujúcich disciplín, sa tu cielene odsúva a nahrádza termín „interdisciplinárny“ ako nedostačujúci (s. 15). Prístup k skúmaniu jazyka, ktorý sa charakterizuje ako kognitivistický, vychádza z predpokladu, že jazyk je súčasťou poznávania, podieľa sa na kategorizovaní skutočnosti (s. 21) a prostredníctvom jazyka je teda možné odhaľovať princípy myslenia človeka a spôsob porozumenia skutočnosti a jej hodnotenia. Samotné autorky v rámci kognitívnej lingvistiky (podkapitola 1.3, s. 34 – 36) rozlišujú tri hlavné skupiny prístupov podľa toho, či sa predstavitelia orientujú na skúmanie mozgu a neurónových sietí vo vzťahu k fungovaniu jazyka (neurolingvistika), na vzťah jazyka k poznávaniu a mysleniu, spôsobu kategorizácie skutočnosti (psycholingvistika) alebo napokon na to, ako poukazujú rôzne prirodzené jazyky na odlišný spôsob interpretácie a hodnotenia skutočnosti svojimi používateľmi a zároveň nositeľmi odlišných kultúr (kultúrne orientovaná lingvistika). Pritom predpokladom diferenciálnej tézy o odlišnosti interpretácie sveta nositeľmi rôznych jazykov je hľadanie dôkazov o spoločnom a typickom spôsobe nazerania na svet nositeľmi jedného jazyka. Monografia *Co na srdci, to na jazyku* obohacuje práve kultúrne zameraný okruh kognitivistických bádání, ktoré skúmajú jazyk v jeho spätosti s používateľom, predstaviteľom istej kultúry a osobitosti konceptualizácie sveta v danom jazyku. Kniha je tak odpoveďou autoriek na otázku, ktorá stojí v úvode ich bádateľského záujmu: „Jak „mluví“ čeština a co vypovídá o nás Češích?“ (Vaňková, I.: *Kognitívne-kulturní inspirace z Polska*. In: *Slovo a Slovesnost*, 1999, roč. 60, s. 214).

Autorky sa v tejto i predchádzajúcich prácach hlásia jednak k teóriám amerických kognitivistov (*teória konceptuálnej metafory* G. Lakoffa či *teória konceptuálnych schém* M. Johnsona), ale hlavne k inšpirácii poľským bádateľským prostredím, v ktorom nachádzajú seriózne kognitivistické východiská a predovšetkým živý kontakt, ktorý takmer 10 rokov stimu-

loval rozvoj kognitívno-kultúrnej lingvistiky v Prahe. Český tím lingvistiek jednak vychádza z prác odborníkov z Wroclavi (J. Anusiewicz) a Lublinu (kde sa od začiatku 90-tych rokov pracuje na projekte s názvom *Jazykový obraz sveta* spojenom s menami J. Bartmiński, R. Tokarski), ktorí pracujú v oblasti kultúrnej lingvistiky a etnolingvistiky a odhaľujú jazykový obraz sveta v poľštine. Okrem toho spolupracujú s poľským kolektívom bádateľiek z Katedry polonistiky Varšavskej univerzity. Súčasťou tejto aktívnej (rýdzo ženskej) spolupráce bolo usporadúvanie poľsko – českých (varšavsko – pražských) konferencií. Výsledkom 27. ročníka takejto česko – poľskej medziuniverzitnej konferencie je spomínaný monotematický zborník *Obraz světa v jazyce* z r. 2001, ktorý tak predchádza recenzovanej monografii. Popri ňom bolo produktom „fázy formovania“ českej kognitívnej lingvistiky množstvo čiastkových štúdií, referátov a prekladov poľských príspevkov, ktoré sa objavili hlavne v dvojčísle časopisu *Čeština doma a ve světě* venovanom kognitívnej lingvistike a v časopise *Slovo a slovesnost*. Vplyv poľskej kultúrnej orientovanej lingvistiky sa citeľne uplatňuje v monografii na úrovni teoretických východísk, ako aj v spôsobe analýzy českého materiálu. Tak napr. v podkapitole 2.4.5 (s. 83 – 88) pri vymedzení stereotypu uprednostňuje I. Vaňková z možných teoretických koncepcií definujúcich stereotyp tú, ktorú podáva lublinský bádateľ J. Bartmiński (dopĺňa ju chápaním iných poľských lingvistov, ako napr. R. Grzegorzycowej). Je to pravdaže celkom koncepcný postoj, no pre porovnanie sa nám z iných teórií ponúka napríklad vplyvná teória sociálnych stereotypov H. Putnama (ktorá sa v monografii nespomína, hoci konfrontačná analýza týchto dvoch teórií by mohla prispieť k špecifikácii Bartmiňského chápania stereotypu, uvedeného na s. 85, v ktorom sa počíta s kultúrno-skúsenostným aspektom poznania). Aj niektoré rozbery konkrétnych sémantických oblastí v 3. – 5. kapitole (sémantická oblasť zmyslov, farieb, rozmerových vzťahov) nachádzajú svoju predlohu u poľských lingvistov. Vznik týchto konkrétnych jazykových analýz však treba zasadiť do rámca spoločného medzinárodného výskumu porovnávacej sémantiky s Katedrou polonistiky na Varšavskej univerzite. České autorky sa opierajú o postupy známe aj z poľských prác skúmajúcich jazykový obraz sveta v snahe o sprehľadnenie porovnávania výsledkov českých a poľských výskumov, čo napokon objasňujú v príslušných kapitolách. Špecifickú tvár českej teórie kognitívnej lingvistiky však tvorí prepojenie vyššie uvedených svetových téz kognitívizmu a kultúrnej lingvistiky s domácou fenomenologickou filozofiou J. Patočku a jeho filozofickým konceptom *prírodného sveta*. Autorky stavajú svoju koncepciu jazykového obrazu sveta na téze o korelácii prírodného jazyka a prírodného sveta (primárneho v opozícii k ostatným, sekundárnym, sprostredkovaným svetom, ako napr. svet vedeckej teórie, svet reklamy a i.), o ktorom má človek bežné, nevedecké znalosti, komunikované prírodným jazykom, v ktorom je uložený obraz o tomto svete. Paralelou Patočkovej filozofie a kognitívno-kultúrnej lingvistiky je zdôrazňovanie antropocentrizmu, význam telesnej a zmyslovej skúsenosti človeka pri reflexii o svete, ako i téza o spätosti konkrétneho jazyka so špecifickým spôsobom nazerania na svet. Súvislosti medzi týmito koncepciami sa potvrdzujú na viacerých miestach monografie (kapitola o piatich zmysloch, o farbách a i.).

V knihe *Co na srdci, to na jazyku* sa na 344 stranách podávajú jednak teoretické a metodologické východiská kognitívnej a kultúrnej lingvistiky (1. a 2. kapitola), jednak ich aplikácia na český jazykový materiál (3. – 5. kapitola). Monografia má viacstupňové členenie: obsah každej z kapitol sa člení do približne troch až piatich podkapitol, ďalej členených na menšie časti. Prácu na jednotlivých kapitolách a podkapitolách si väčšinou autorky rozdelili, len ojedinele sú písané

v spolupráci (1. kapitola v spolupráci I. Vaňkovej a I. Nebeskej, časť 3.2.4 o chuti vznikla spoluprácou L. Saicovej Římalovej a I. Nebeskej, podobne ako časť 3.4.2, ktorá sumarizuje výsledky analýzy zmyslov ako zdrojových oblastí konceptuálnych metafor). Tento fakt sa neodráža na štylistickom spracovaní knihy, azda je viac citelný v teoretickej orientácii a zvolenej metodológii pre konkrétny predmet (napr. časti spracované I. Vaňkovou väčšmi využívajú teoretické východiská a metódy poľskej lingvistiky, metódy amerických kognitivistov G. Lakoffa a M. Johnsona teoreticky spracúva a aplikuje hlavne I. Nebeská). Súčasťou knihy je i menný (s. 329 – 333) a podrobný vecný register (335 – 343), ktorý obsahuje okrem ústredných lingvistických a kognitivistických (prípadne inovedných) pojmov aj základné sémantické okruhy analyzované v tejto monografii alebo v iných kognitivistických prácach a v knihe len pripomenuté.

Prvá kapitola *Kognitívni lingvistika tady a ted'* (s. 17 – 36) sa člení na tri podkapitoly. V prvej z nich (*Interdisciplinárni kontexty*, s. 17 – 24) autorky I. Vaňková a I. Nebeská predstavujú špecifiká svojho (kognitivistického) prístupu k jazyku. Jazykovedný kognitivismus situujú v rámci vývinu jazykovedného myslenia v 20. storočí, začleňujú ho do kontextu veľkých jazykovedných teórií tohto storočia. Svoju koncepciu výkladu stavajú na téze o znakovkej povahe jazyka a hneď v úvode prvej podkapitoly (1.1.1, s. 17 – 24) vychádzajú z rešpektovanej morrisovskej teórie troch dimenzií znaku, prostredníctvom ktorej vymedzujú predmet bádania kognitívne zameranej lingvistiky voči posledným dvom hlavným jazykovedným prístupom v 20. storočí (štrukturalizmu a pragmatickej lingvistike): kým syntaktická dimenzia znaku, teda vzťahy medzi znakmi jedného systému, zaujímali najväčšmi štrukturalistov, pragmatická dimenzia znaku pútala pozornosť jazykovedcov uplatňujúcich funkčný prístup k jazyku, pozorujúcich vzťah znaku a jeho používateľa; tretia, sémantická dimenzia znaku sa dotýka vzťahu jazykového znaku (slova) k označovanej veci (denotátu), ktorý je sprostredkovaný a formovaný ľudskou myslou produkujúcou významy ukotvené v telesnosti a kultúre nositeľov tohto jazyka. Práve táto dimenzia znaku je dôležitá pre kognitívnych lingvistov. Tí prostredníctvom jazyka a spôsobu kategorizácie skutočnosti, ktorý je v jazyku zafixovaný v jednotlivých konceptoch, odhaľujú procesy súvisiace s poznávaním, inak priamo nedostupné pozorovaniu, čo sa v monografii bližšie pripomína v samostatnej časti s názvom *Jazyk v kognitívnom rámci* (1.1.3, s. 21 – 22). V druhej časti prvej kapitoly (1.2, *Pojetí jazyka a jazykovedy*, s. 24 – 36) volia autorky diferenciatívny prístup, ktorým sa charakteristiky kognitívnej lingvistiky ukazujú v opozícii so štruktúrnou lingvistikou. Toto porovnanie dvoch prístupov je postup umocňujúci vážnosť nového kognitivistického prístupu k jazyku v boji tohto „adepta“ o miesto na jazykovednom poli. V konfrontačnom predstavení dvoch jazykovedných prístupov, štrukturalizmu a kognitivismu (pričom sa ako pri istej forme „medzistupňa“ v smere k subjektu ako používateľovi jazyka pristavujú aj pri komunikačno-pragmatickej lingvistike), tvoria porovnávací základ filozofické východiská teórií (objektivismus vs. skúsenostný realizmus), metódy a ciele ich výskumu, ako aj prístup k významu (definičný vs. explikačný prístup k významu, úloha konotačnej zložky významu). Autorky mali cenný nápad už v tomto teoretickom výklade postupovať v duchu kognitivistických metód, porovnávať teda *prototypových* predstaviteľov lingvistického štrukturalizmu a kognitivismu, čo im umožnilo zjednodušujúci (jednoznačnejší, až čierno-biele), avšak vzhľadom na šírku skupiny cieľových čitateľov a „priateľské zameranie publikácie“ vyhovujúci charakter porovnania.

Prvá kapitola, ktorá má syntetizujúci charakter, je nepochybne veľmi nápomocnou pre orientáciu v princípoch hlavných jazykovedných prístupov 20. storočia k predmetu svojho

bádania a v tom zmysle je mimoriadne užitočným kompasom aj pre študentov jazykovedy. Po tom, čo sa v prvej časti šikovne jazykoveda zasadzuje do teórie znakov tým, že sa pri charakteristike zamerania jednotlivých jazykovedných prístupov vychádza z abstraktných dimenzií znaku, v druhej časti sa prehľadným spôsobom spracúvajú špecifiká kognitívnej lingvistiky, pričom sa v zmysle načrtnutej koncepcie neopúšťajú vrcholy semiotického trojuholníka a pracuje sa so zaužívanými termínmi designátor (slovo), designát (pojmem), denotát (vec). Kým pre binarizmus štrukturalistického jazykovedného výskumu bol dôležitý len designátor (slovo) a designát (význam určený v opozícii k významom ostatných slov) bez skúmania vzťahu k označovanej veci, kognitivistická lingvistika neopomína ani jeden z vrcholov trojuholníka.

V centre pozornosti amerických kognitivistov, ktorých práce sú základným teoretickým i metodologickým zdrojom českých lingvistiek, je sémantika, konkrétne spôsob kategorizácie sveta (teóriu kategorizácie z kognitivistického pozície spracoval G. Lakoff v knihe, ktorá vyšla v češtine pod názvom *Ženy, oheň a nebezpečné věci*, Praha: Triáda 2006). Teoretické problémy kategorizácie a významu predstavujú ťažisko 2. kapitoly recenzovanej monografie s názvom *Člověk ve světe a v jazyce* (s. 37 – 106). Názov kapitoly avizuje jeden z pilierov kategorizácie, ktorým je aj pre amerických kognitivistov človek a ľudská telesnosť (antropocentrizmus ako jeden z hlavných znakov kognitívnej lingvistiky). Za druhý pilier kategorizácie G. Lakoff s M. Johnsonom pokladajú imagináciu (metafora, metonymia). Okrem týchto vnútorných princípov ľudskej kognitivity autorky zohľadňujú dôležitosť sociálneho a kultúrneho aspektu v spôsobe kategorizácie. Pre bežnú orientáciu vo svete, ktorá je spätá s prirodzeným jazykom, je teda typická konkrétnosť, antropocentrizmus, imaginácia, ale i generalizované predstavy a hodnotenie. Základnými pojmami druhej kapitoly recenzovanej monografie sú tak jazykový obraz sveta (2.2, s. 46 – 59), antropocentrizmus (podkapitola 2.3, s. 59 – 66), kategorizácia (2.4, s. 67 – 92) a prototyp/stereotyp (2.4.5, s. 83 – 89) či metafora (2.5, s. 92 – 106).

V druhej kapitole české autorky prepájajú teóriu kategórie amerických kognitivistov a ich chápanie významu so závermi poľských lingvistov v oblasti výskumu jazykového obrazu sveta (ďalej JOS, rôzne definície poľských autorov ako i vlastnosti JOS prebrané od J. Kajfosza, no s vlastným výkladom sú podané na s. 51 – 56), ktorý takisto vychádza z pozícií skúsenostného realizmu, no väčšmi zdôrazňuje okrem antropocentrickej aj kultúrnu povahu významu. V pojme JOS sa prenáša dôraz z individuálnej na kolektívnu skúsenosť. Jazyk sa skúma hlavne ako kultúrny fenomén (teda nielen ako prostriedok odkazujúci na ľudskú kognitívitu). Cieľom monografie je totiž ukázať české slová ako „kúsky vedomia a duše“ miliónov používateľov českého jazyka (s. 16), ako nosiče špecifickej skúsenosti Čechov. Na dlhšiu filozoficko-jazykovednú tradíciu poňatia jazyka ako špecifického zobrazenia a interpretácie sveta sa upozorňuje v podkapitole 2.2 s názvom *Jazykový obraz světa* (hlavne časť *Historické souvislosti* s. 46 – 51), odvolávajúc sa na dve nezávislé teórie: na Herderovu filozofiu jazyka ako „pokladnicu myšlienok národa“ a Humboldtov pojem *Sprachliches Weltbild* z 19. storočia na jednej strane a na sapirovsko-whorfovský ekvivalent tohto termínu *view of the world*, vytvorený začiatkom 20. storočia na druhej strane.

V istej opozícii k sapirovsko-whorfovskému postojovi, obhajujúcemu jazykový relativizmus a jazykový determinizmus, v dejinách jazykovedného bádania 20. storočia sa rozvíja druhá, univerzalistická línia výskumov. Predstavitelia tejto línie hľadajú dôkazy, že myslenie človeka má jednotné základy bez ohľadu na jazyk, ktorý „zapričahuje“ len nepodstatné rozdiely v myslení predstaviteľov jednotlivých spoločností. I. Vaňková vo svojej koncepcii zaují

ma kompromisné stanovisko, a to v zhode s poľskou bádatelkou a svetovou autoritou v oblasti kognitívnej lingvistiky A. Wierzbickou, ktorej výsledky nachádzame prezentované v tejto kapitole (podkapitola 2.1 *Univerzálni a relatívni*, s. 37 – 46). Problematiku univerzálneho a relatívneho I. Vaňková konkrétnejšie rozvádza na konceptoch farieb, pričom konfrontuje teóriu Američanov B. Berlina a P. Keya s teoretickými závermi A. Wierzbickej. B. Berlin a P. Key dospeli na základe výskumu farieb v rôznych (primitívnych i rozvinutých) jazykoch k záveru, že farba je univerzálnym konceptom a každé spoločenstvo má vo svojom jazyku minimálne koncept čiernej a bielej farby (ktoré sú tak podľa nich univerzálnymi). A. Wierzbicka však upozorňuje, že hoci všetky jazyky rozlišujú čiernu a bielu, koncepty týchto farieb v rôznych jazykoch musia byť nevyhnutne odlišné, pretože koncept čiernej v jazyku, ktorý rozlišuje aj sivú alebo hnedú, nie je totožný s konceptom čiernej v jazyku, ktorý čiernou označuje aj dve ostatné farby. Podľa A. Wierzbickej tak nie je univerzálnym ľudským konceptom koncept farby, ale koncept *vidieť*, ktorý je elementárnym sémantickým pojmom spoločným pre všetky jazyky (takýchto univerzálnych pojmov odhalila A. Wierzbicka zatiaľ 60). Totiž: za normálnych okolností vždy, keď niečo vidíme, vidíme to farebne. Treba však rozlišovať percepciu farieb, teda proces, ktorý sa odohráva medzi sietnicou a mozgom a konceptualizáciu farieb, teda procesy prebiehajúce v našej myslí na úrovni pojmov (s. 44) fixovaných jazykom. Práve na odlišenie týchto dvoch úrovní si I. Vaňková od R. Langackera opätovne (ako už v mnohých predchádzajúcich štúdiách) vypožičiava vydarenú metaforu očí a okuliarov. Fyziologicky videné, spojené s očami je modifikované pojmovým „videním“ sprostredkovaným konkrétnym jazykom, ktorý má byť onými okuliarmi, ktoré človek ako používateľ tohto jazyka a predstaviteľ danej kultúry má a predurčujú jeho spôsob nazerania na svet. Autorky monografie, podobne ako poľskí bádatelia skúmajúci JOS, tak vychádzajú z jazykových univerzálií (ľudská telesnosť, prežívanie priestoru, antropocentrizmus a imaginatívnosť pôsobiaca v procese konceptualizácie), ťažiskom ich výskumu je však odhalenie špecifickej konceptualizácie javov sveta v českom jazyku, teda odhalenie jazykového obrazu sveta, vyplývajúceho z konkrétnych sociálnych a kultúrnych podmienok i skúsenosti daného spoločenstva (s. 50).

V podkapitole *Antropocentrizmus jako perspektiva jazykového obrazu světa* (2.3, s. 59 – 66), sa I. Vaňková znova odvoláva na výskumy amerických (L. Janda, M. Johnson, G. Lakoff) i poľských kognitívnych lingvistov (A. Pajdzińska, R. Tokarski). Antropocentrická perspektíva ľudskej kognitivity, v ktorej hrá dôležitú úlohu ľudská telesnosť (a ukotvenie tela v priestore), je prítomná jednak v pojmových štruktúrach vychádzajúcich z telesnej skúsenosti priamo závislej od vnímania, ale prežívanie vlastného tela je základom aj v konceptoch imaginatívnej povahy, teda aj v metaforách. V kapitole sa podávajú presvedčivé dôkazy hlavne z bežnej lexiky a frazeológie (kolokácie, lexikalizované metafory a frazeologizmy obsahujúce časti ľudského tela či postavené na antropomorfizácii), ale i z gramatiky. Zaujímavý je pohľad na antropocentrizmus v jazyku zo stránky hodnotenia (zvyčajne ľudské je dobré, zvieracie negatívne).

Obzvlášť dôležitou a pre pochopenie kognitivistického poňatia významu smerodajnou je podkapitola *Kategorizace a význam* (2.4, s. 67 – 92). I. Vaňková tu okrem názorného výkladu o význame kategorizácie pre ľudskú orientáciu uvádza aj synchronne interlingválne odlišnosti v spôsobe kategorizácie (napr. medzi češtinou a angličtinou, s. 68 – 69) a diachronne intralingválne zmeny v kategorizácii v českom jazyku. V prvom prípade tieto odlišnosti svedčia o rozdieloch v chápaní a interpretácii sveta v rôznych jazykových spoločenstvách, v druhom

případe ide o dynamické zmeny v interpretácii sveta používateľmi jedného jazyka, češtiny. V tejto podkapitole sa viac dozvedáme aj o centrálnom rozdiel medzi kognitivistickou a zakladajúcou a stáročia rešpektovanou aristotelovskou koncepciou kategórie (s. 72 – 77), ktorý je zlomovým momentom v prístupe k významu. Zatiaľ čo Aristotelova kategória je uzatvorenou triedou entít vymedzenou pevne danými vlastnosťami prvkov (interpretácia kategórie ako jednoznačne ohraničenej nádoby), kognitívisti vysvetľujú spôsob kategorizácie človeka z pozícií teórie prototypov, podľa ktorej je kategória budovaná na základe princípu centrum – periféria, pričom v centre stojí reprezentatívny exemplár s vlastnosťami typickými pre danú triedu prvkov (prototyp) a čím majú členy kategórie menej typických vlastností spoločných pre celú triedu, tým sú periférnejšie. Pravdaže sa tu nezabúda pripomenúť prototypová teória E. Roschovej či Wittgensteinov pojem rodinnej príbuznosti, ktoré sú predchodcami kognitivistického chápania kategórie. Zaujímavou a menej známou informáciou je aj súvislosť revolučnej zmeny pohľadu na kategorizáciu s filozofiou I. Kanta (s. 74). V samostatnej časti (2.4.4) o definícii významu I. Vaňková znova zapája do výkladu tradičný štrukturalistický prístup, ktorý slúži na profilovanie príbuznosti dvoch pre českú kognitívnu lingvistiku východiskových koncepcií v skúmaní významu, americkej kognitívnej a poľskej kultúrnej lingvistiky. Autorka tu najprv podáva charakteristické črty štrukturalistickej definície významu (pričom v súvislosti so štrukturalistickým prístupom pred termínmi výklad či explikácia uprednostňuje termín definícia, odvolávajúc sa na poľské práce), tradične využívané v českej (a slovenskej) lexikografii, ktorá vychádza z komponentovej analýzy a význam chápe ako hierarchickú štruktúru sém. Na rozdiel od klasickej definície významu zameranej na informácie (užitočnej pri odborných pojmoch), kognitivistická definícia (pričom tu už autorka pripúšťa možnosť nahradiť termín definícia vhodnejším termínom výklad či interpretácia, s. 81) podáva informácie poznávacieho a skúsenostného charakteru. Kognitivistický význam slova zahŕňa celkovú individuálnu skúsenosť (fyzickú, zmyslovú, emocionálnu) s daným predmetom, nevynímajúc konotácie a typické súvislosti, hodnotenie. V tomto zmysle dochádza k markantnejšiemu odlišeniu výkladu bežných významov a definícií odborných pojmov.

Dôležitým prínosom kognitívnej lingvistiky je zmena pohľadu na metaforu. V podkapitole *Metafora a metaforičnosť* (2.5, s. 92 – 106) sa venuje pozornosť úlohe metafor a imaginácie vôbec v ľudskej kognitívite a v spôsobe kategorizácie. Preukazuje sa prirodzenosť používania metafor vo všetkých oblastiach ľudskej komunikácie – okrem umeleckého jazyka i v bežnom a odbornom jazyku – a obracia sa pozornosť na poznávaciu hodnotu metafory. Ako sa napokon ukazuje aj v monografii, dominantnou v tomto smere je nesporne teória konceptuálnych metafor Američanov Lakoffa a Johnsona, rozoznávajúca štruktúrne a orientačné metafory, doplnená o teóriu konceptuálnych schém. Teória konceptuálnych metafor sleduje pravidelnosť v prenášaní poznania zo zdrojovej oblasti (pojmová oblasť, prostredníctvom ktorej sa vypovedá o inej oblasti) do cieľovej (oblasť, o ktorej sa vypovedá) v bežnom myslení a vyjadrovaní (I. Nebeská usúvzťažňuje túto teóriu s teóriou mapovania štruktúry D. Gentnerovej, ktorá sa zaoberá vedeckým myslením, s. 100). Oba typy metafor (štruktúrne i orientačné) sú v monografii v dostatočnej miere rozpracované na českom jazykovom materiáli, cennou je analýza vzťahu medzi vertikálnou a kvalitou v českom jazyku, pričom je v zhode s osobitosťami češtiny preskúmaná funkcia predpôň pri vyjadrení tohto vzťahu (s. 104).

Štúdiom konceptuálnych metafor fungujúcich v konkrétnom jazyku sa okrem univerzálnych tendencií v spôsobe myslenia človeka odкрýva aj špecifickosť myslenia a konceptualizova-

nia nositeľov daného jazyka. Hnev je jednou z takýchto cieľových oblastí, ktorou sa zaoberali viacerí lingvisti a hľadali zdrojové oblasti v rôznych jazykoch. České lingvistky na inom mieste takisto prispeli analýzou pojmu hnev v češtine (L. Bednaříková, *Obraz hněvu v českém jazyce*, 2003, v tejto súvislosti pripomeniem aj analýzu pojmu hnev vykonanú na slovenskom jazykovom materiáli J. Dolníkom v štúdiu *Interpretácia emocií a citov prostredníctvom jazyka* z roku 2005). Táto česká, ako aj iné analýzy ukázali, že v rôznych jazykoch existuje spoločná konceptualizácia hnevu ako horúcej a/alebo rozpínavej látky (*myslel, že vzteky praskne, vybuchl, všechno se v něm vařilo*, príklady na s. 101). Zjednocujúcou myšlienkou kapitoly o metafore je, že metafora ovplyvňuje myslenie človeka o jave, o ktorom sa prostredníctvom nej vypovedá. V tejto súvislosti je potom závažná pripomienka I. Nebeskej o rozdiel medzi štruktúrnou metaforou a tzv. izolovanou metaforou. Kým izolovaná metafora je založená na osamotenom asociatívnom spojení (najčastejšie vyplývajúcom z vizuálnej predstavy) a ďalej neorganizuje myslenie o pomenovávanom jave, konceptuálna metafora je založená na prenášaní celej štruktúry poznania. Korelácie medzi zdrojovými a cieľovými oblasťami sú systematické a metafora teda ovplyvňuje myslenie o jave, o ktorom vypovedá. V tejto súvislosti I. Nebeská poukazuje na viacerých miestach (s. 98, 103) aj na negatívny dôsledok používania metafor. Tak ako táto metafora pomáha odkrývať nové aspekty javu, tak môže vplývať limitujúco na poznanie v prípade, že sa konkrétna metafora stáva zjednocujúcim uhlom pohľadu na poznávaný jav a zabúda sa, že je založená na exponovaní len určitých spoločných vlastností, s odhliadnutím od ďalších. Autorka podáva príklad jazykovedných metafor skúmaných M. Nekulom: v 19. storočí fungujúca metafora „jazyk je organizmus“ či štrukturalistické videnie jazyka ako „stavby“ (s. 98).

Tri posledné kapitoly knihy sú intralingválnou aplikáciou naznačených teoretických východísk na českom jazykovom materiáli, konkrétne na českej lexike. Telesnosť je, ako bolo spomenuté, jedným z pilierov organizácie myslenia a aj preto sa české autorky rozhodli venovať jednu celú kapitolu úlohe piatich zmyslov v českom jazykovom obraze sveta (3. kapitola, s. 107 – 194, kapitola obsahuje príspevky od všetkých autoriek). Nasledujúca kapitola obsahuje interpretáciu farieb, resp. interpretáciu sveta prostredníctvom farieb (4. kapitola s. 195 – 246, spracovala I. Vaňková) a posledná, piata kapitola monografie je pluritematickým náčrtom obsahujúcim jednak obraz srdca v češtine (s. 247 – 264, spracovala I. Vaňková), konceptualizáciu rozmerových vzťahov v češtine (s. 265 – 280, spracovala J. Šlédrová), významy adjektív silný a slabý (s. 281 – 293, Lucie Saicová Římalová) a nakoniec spôsob vyjadrenia istotnej modality v češtine (s. 294 – 299, I. Nebeská). Niektoré sémantické oblasti, ktoré sa tu rozpracúvajú, nachádzame aj v už spomínanom zborníku *Obraz světa v jazyce* (sémantika farieb a rozmerov, ako aj modifikovaná verzia analýzy významov slov silný a slabý). Je prirodzené, že v niektorých častiach konkrétnych jazykových analýz sa využíva poľská predloha. Napr. v kapitole o zmysloch sa využívajú výsledky výskumov a poznatky A. Pajdzińskiej; spracovanie významu lexémy *žltý* a jej derivátov v českom obraze sveta (podkapitola 4.2) je inšpirované prácami R. Tokarského s podobným zameraním, predlohou prílohy k tejto podkapitole (s. 233 – 238) je Waszakowej analýza sémantickej štruktúry lexémy *žltý* v poľštine (štúdiu publikovaná v zborníku *Obraz světa v jazyce*, 2001); pri analýze významov českých výrazov označujúcich rozmery (podkapitola 5. 2, s. 265 – 281) sa zasa využívajú podnety z monografie J. Linde-Usiekniewiczovej a metódy, ktoré vo svojej práci použila (napríklad dotazníková metóda pri zisťovaní sémantickej štruktúry konkrétneho adjektíva miery, ako aj interpretácia výsledkov).

Pre odkrývanie jazykového obrazu sveta vo vyššie uvedenom zmysle je relevantný prirodzený svet človeka bežná komunikácia a neodborná reflexia o tomto svete, v ktorom sa nositeľ jazyka pohybuje. V tomto zmysle sú napríklad v kapitole o zmysloch pre výskum českých lingvistiek zaujímavé len výrazy používané v bežnom jazyku, nie terminologické označenia zmyslov. Preto autorky analyzujú len bežne rozlíšených 5 zmyslov (poprípade intuícii ako 6. zmysel), hoci odborná literatúra pozná detailnejšie delenie zmyslov. Primárne sa teda čerpá materiál pri výskume JOS zo sféry z bežnej slovnej zásoby, ale dôležitý prameň predstavujú aj folklórne útvary (príslovia, hádanky, piesne, vtipy, porekadlá aj rozprávky), ktoré obsahujú ukotvené či modifikované kolektívne predstavy jazykového spoločenstva (podľa J. Bartmiňského tzv. atropocentrické štýly jazyka, Vaňková, s. 53). Ako dosvedčujúci materiál sa používa napríklad aj situácia známa zo „zlatého fondu“ českej literatúry a kinematografie (umelecké texty známe väčšine Čechov), v ktorej sa slovo použilo, čím sa u čitateľa reálne oživuje obraz spojený s daným výrazom. Napr. v kapitole o zmysloch I. Vaňková ilustruje význam archaického slovesa *čít* takto: „vzpomeňme si na studenta Kulíka, ztvárněného L. Peškem, když ve filmu Cesta do hlubin študákovy duše předstírá náhlou indispozici se zvoláním *Mám choré čivy!*“ (3.1.2, s. 108). Hlavným zdrojom materiálu sú teda okrem slovníkov umelecké a publicistické texty (využíva sa i Český národní korpus). Na základe frazeologizmov, kolokácií a kontextového zapojenia slova autorky odkrývajú významové oblasti, ku ktorým slovo odkazuje. Využívajú pritom výklady v starších i súčasných českých slovníkoch (Jungmannov slovník, SSČ a ďalšie), etymológiu slova, ale i vlastnú interpretáciu vychádzajúcu z intuície autoriek ako „rodilých mluvčích“ opierajúc sa o kontext, v ktorom sa slovo vyskytuje. Kognitívna lingvistika sa totiž nevyznačuje univerzálnymi postupmi bádania. Tak aj české autorky pri odhaľovaní jazykového obrazu (hľadani významových oblastí spojených s daným výrazom) prispôsobujú metódy téme a povahe materiálu, čo sa napokon najviac odráža v 5. kapitole s príznačným názvom *Různá témata – různé metody*. Napr. v 2. podkapitole *Kapitol o smyslech* sa, vychádzajúc z teórie konceptuálnych metafor, postupuje metódou odkrývania cieľových významových oblastí konceptualizovaných v označeniach motivovaných zmyslovou oblasťou ako zdrojovou; v *Kapitole o barvách* sa na základe etymológie slova žltý a kontextu, v ktorom sa slovo vyskytuje, odkrýva prototyp a kultúrne konotácie žltej. Využitá je i v kognitivistických prácach nie tradičná a v knihe ojedinelá dotazníková metóda vlastná sociolingvistickým výskumom (5.2 *Rozměrové vztahy v češtině*). S metodológiou práce a povahou excerpovaného materiálu je čitateľ oboznámený vždy v úvode kapitoly či podkapitoly. Na rozdiel od klasickej definície sú výklady, ktoré nám ponúkajú autorky, obsiahle, zahŕňajúce okrem znakov potrebných na identifikáciu aj konotačné zložky. Výberovo sa na priblíženie spôsobu práce v druhej, praktickej časti monografie pristavím pri jej dvoch súčasťach, *Kapitole o zmysloch* a *Kapitole o barvách*.

V kapitole o piatich zmysloch sa po úvodnom synchronno-diachrónnom, jazykovedno-filozofickom exkurze významov spojených so zmyslovými vnemami a zmyslovými kvalitami realizuje empirický výskum na základe teórie konceptuálnej metafory kognitivistov G. Lakoffa a M. Johnsona. Na rozsiahlom jazykovom materiáli sa skúma, aké cieľové domény (nefyzické javy) sú konceptualizované v označeniach motivovaných zmyslovým orgánom (napr. *oko*) či zmyslovým vnemom (*zřít, hledět, vidět...*). Pomocou výkladov významov aktuálne spojených s daným výrazom v bežnej reči sa poukazuje na významové oblasti, na ktoré sa daný výraz vzťahuje. Dospieva sa tak k odkrytiu systematických vzťahov medzi zdrojovou

oblasťou (ľudské zmysly, napr. zrak) a dominantnými cieľovými oblasťami, ktoré sa pri jednotlivých zdrojových oblastiach rôznia (v prípade zraku napr. poznanie alebo mravnosť). Pritom sa neodkrýva len aktuálny obraz na synchronne používaných spojeniach slov, ale prostredníctvom frazeologizmov a etymológie slova a výkladov v starších slovníkoch sa čitateľ dozvie i o vývine obrazu (dochádza tu tak k stieraniu štrukturalistickej opozície synchronného a diachrónneho prístupu k jazyku). Autorky tu pracujú veľmi precízne (materiálový základ tvorí rozsiahly korpus slovných spojení, metafor a frazém motivovaných ľudskými zmyslami).

Hoci si v podkapitole *Zmysly ako zdrojové oblasti konceptuálnych metafor* (3.2, s. 130 – 187) autorky rozdelili prácu na jednotlivých zmyslových oblastiach, podkapitola pôsobí kompaktna a aj napriek čiastočnej heterogénnosti materiálu sa im viac menej darí dodržiavať spoločnú systematiku práce (postupne sa v rámci každej zmyslovej sféry preskúmajú výrazy spojené so samotným zmyslom, vnímaním, kvalitou vnemu a zmyslovým orgánom). Istá (nie negatívna) disparátnosť sa prejavuje v teoreticko-vednom pozadí, z ktorého vychádza úvodný výklad o jednotlivých zmysloch (v okruhoch *zrak* a *sluch* I. Nebeská volí filozofický kontext, konkrétne práce H. Arendtovej, teoretickú pôdu pre výklad *čuchu* a *chute*, časti spracovaných hlavne Luciou Saicovou Římalovou, tvoria psychologické práce M. Nakonečného a R. L. Atkinsonovej). Okrem dominantných cieľových oblastí, ktoré bádatelky pri jednotlivých zdrojových (zmyslových) oblastiach odhalili (orientáciu čitateľa vo výsledkoch týchto analýz uľahčuje prehľadné zhrnutie na konci kapitoly, podkapitola *Závěry o smyslech*, s. 191 – 194), môže byť pre čitateľa zaujímavé, ako výskum materiálu v kapitolách o zmysloch podporený závermi psychológov R. L. Atkinsonovej a M. Nakonečného poukazuje napríklad aj na skutočnosť, že človek neprpisuje jednotlivým zmyslom rovnakú dôležitosť. V hierarchickom radení zmyslov sa tak ocitá zrak a sluch ako zmysly najdôležitejšie pre človeka (z hľadiska miery prepojenia s kognitívnym systémom človeka), menej dôležitými sa potom ukazujú čuch, chuť a hmat. Pre toto tvrdenie ponúkajú autorky viaceré jazykové dôkazy: jednak vychádzajú z (ne)existencie špecifického slovesa pre vnímanie (*hledět, vidět* a pod. pre zrak, *slyšet* pre sluch, ale spoločné slovo *cítit* pre ostatné vnemy); jednak vzhľadom na bohatosť slovníka spojeného s daným zmyslom, najbohatší je slovník spojený so zrakom, menej rozvinutý je slovník pre potreby rozlíšenia informácií prijímaných čuchom, a z toho dôvodu sa aj v tejto sfére využívajú výrazy prvotne spájané s iným zmyslom (*ostrý pach, sladký pach...*); nakoniec o nadradenosti zraku a sluchu nad ostatnými zmyslami svedčí aj fakt, že pre defekty spojené s týmito zmyslami existujú špecifické pomenovania – *slepy, hluchý*, no pre defekty inej zmyslovej povahy český jazyk nemá špecifické pomenovanie.

V kapitole o farbách sa I. Vaňková primárne zameriava na odhaľovanie kultúrnych prototypov, centrálnych pojmov, ktoré používatelia češtiny spájajú s jednotlivými farbami (červená, zelená, žltá a modrá). Antropocentrizmus sa tu znovu prejavuje v konotáciách spojených s ľudským telom. Ústretovým krokom voči čitateľovi textu je znova súhrn zistení na konci podkapitoly o farbách v podobe schematickeho zobrazenia vzťahov farieb a konceptov s nimi spojených (212 – 215). V druhej podkapitole sa autorka sústreďuje na obraz žltej farby v českom jazyku, naďalej sa opierajúce o prototypové analýzy R. Tokarského, ale i Johnsonovu teóriu konceptuálnych schém, konkrétne výskum žltej zasadzuje do schémy cyklus (spojený s ročnými obdobiami). Analýzou slovných spojení tentoraz prevažne umeleckých textov českých autorov dospieva k dvom významovým centram spojeným so žltou – slnkom a jeseňou, na ktoré

sa viažu ďalšie, v prvom prípade skôr pre človeka pozitívne, v druhom prípade negatívne konotácie, predstavené znovu aj grafickým znázornením (s. 232). O naozaj špecifickom, obsahovo od poľskej predlohy nezávislom charaktere tejto podkapitoly svedčí odhalenie takých osobitých súčastí významu žltej v češtine, ako je napríklad povestná žltá malinovka, nealkoholický nápoj populárny v Československu v druhej polovici minulého storočia (nepochybne ukotvená aj v jazykovom obraze používateľov slovenčiny, ktorí zažili nejaké desaťročie z éry komunizmu).

Z kontextu českej kultúry neopomenuteľné je i zameranie poslednej podkapitoly (4.3, s. 239 – 246), v ktorej sa I. Vaňková podujala skúmať obraz farieb v češtine na literárnom texte spisovateľky par excellence pre českú literatúru a kultúru – Boženy Němcovej, *Čtyři doby*. Touto kapitolou „preveruje“ prepojenosť literárneho – podľa J. Lotmana špecificky konštruovaného modelu sveta – a skutočného modelu sveta. Pri interpretácii sa metodologicky neodkláňa od postupov uplatnených v predchádzajúcich podkapitolách (konceptuálna schéma „cyklus“, skúmanie opozície farebnosť – bezfarebnosť a jej funkciu v tomto konkrétnom texte). Výskum tohto konkrétneho textu len potvrdzuje prítomnosť prototypov a konotácií zistených v predchádzajúcich podkapitolách o farbách s obohatením o špecifickejšie konotácie vyplývajúce z témy a výstavbovej štruktúry literárneho textu (napr. farebnosť spojená s láskou k Bohu).

Autorky, ako to uvádzajú v závere, nenapísali monografiu *Co na srdci, to na jazyku* len pre jazykovedcov a študentov jazykovedy, ktorých môže inšpirovať ku skúmaniu jazykového obrazu sveta na základe slovnej zásoby, ale aj inej jazykovej roviny, či k porovnávacím synchronným interlingválnym alebo diachrónnym intralingválnym výskumom. Spôsobom spracovania má osloviť (a smelo predpokladám, že osloví) aj širší okruh odborníkov pracujúcich s ľuďmi (terapeutov, pedagógov), pre ktorých sú predstavené kognitivistické metódy analýzy jazykových prejavov využiteľné a ich aplikácia môže viesť k odkrývaniu osobnostného zamerania človeka či príčinám povahy medziosobnostných vzťahov a hlavne interkultúrnych kontaktov. Čo je však dôležité, autorky, hoci vecne odborným, predsa voči čitateľovi „priateľským“ štýlom knihy dokážu udržať aj pozornosť bežného používateľa českého jazyka, ktorý je takisto cieľovým čitateľom monografie. Ten si v súčasnom otvorenom priestore a priamom kontakte s členmi iných jazykových spoločností väčšmi uvedomuje nielen rozdiely jazykové, ale s nimi späté kultúrne odlišnosti a často sa pýta na príčinu kultúrnych rozdielov v chápaní tej istej skutočnosti. Kniha mu poskytne v tomto smere odborne fundované vysvetlenie. Zároveň hlavne posledné tri kapitoly zaujmú každého používateľa češtiny, ktorý sa bližšie zaujíma o špecifickosť svojho jazyka, o vzťah jazyka, prostriedku komunikácie a spoločnosti, ktorá tento prostriedok využíva a dotvára. Dovolím si predpokladať, že v tomto zmysle osloví kniha v nemenšej miere aj slovenského čitateľa, ktorý ešte stále pociťuje blízkosť a príbuznosť českého a slovenského jazyka. Nielen odborný, ale i záujmový charakter čítania knihy, s ktorým je spojená nekontinuálna výberovosť (inak kontinuálne nadväzujúcich) kapitol, navyše podporuje aj pozmenené opakovanie všeobecnejších výkladov potrebných pre správne pochopenie obsahu danej kapitoly (vo viacerých kapitolách sa stretávame napríklad s objasňovaním dôležitosti ľudskej telesnosti v spôsobe reflexie skutočnosti a vo vyjadrovaní, podobne sa pripomína imaginatívnosť a metafora ako organizujúci princíp myslenia, korelácia prirodzeného jazyka a prirodzeného sveta a pod.). Ďalším dôvodom na to, aby siahol po knihe aj

nelingvista je, že autorky uplatňujú kognitivistické metódy a postupy nielen pri praktických jazykových analýzach, ale i pri teoretickom výklade, čo v praxi umožňuje pre recipienta uchopiteľnejšie podanie obsahu výkladu. Okrem spomínaného porovnania štrukturalistického a kognitivistického prístupu k jazyku na základe ich „prototypových“ predstaviteľov sa táto tendencia prejavuje v spôsobe spracovania centrálnych pojmov pre kognitívnu lingvistiku. Tie sú predstavené z dvoch hľadísk: nevedecké, bežné chápanie pojmu (stereotypu či metafory), a teoretické hľadisko, teda vedecké vymedzenie pojmu (v rámci ktorého sa predstaví aj kognitivistický pohľad na daný pojem).

Ak aj recipient konštatuje, že kniha nemá typické atribúty vedeckých publikácií, na aké sme zvyknutí (z hľadiska metód výskumu, štýlu výkladu a vzťahu k čitateľovi), určite to neuberá z bádateľského kreditu autoriek a celkového prínosu monografie v danom odbore. Naopak. Česká monografia je, obrazne povedané, veľkým krokom vpred na českej ceste jazykovedných bádání. Pre jazykovedný výskum prináša obohacujúce, pre čitateľa zaujímavé zistenia prostredníctvom aktuálnych metód výskumu jazyka. Ak ju samotné autorky považujú za „první vlaštovku“ svojho druhu, treba len dúfať, že k nej čoskoro pribudnú aj slovenské lastovičky.

A U T O R I

PhDr. Alexandra Jarošová, CSc., Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26,
813 64 Bratislava

Mgr. Martin Ološtiak, PhD., Inštitút slovakistiky, všeobecnej jazykovedy a mas-
mediálnych štúdií Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity, Ul. 17. novembra 1,
080 78 Prešov

Prof. PhDr. Ľubomír Ďurovič, DrSc., Spexarevägen 5 B, SE – 22471 Lund,
Švédsko

PhDr. Ada Böhmerová, PhD. M. A., Katedra anglistiky a amerikanistiky Filo-
zofickej Fakulty Univerzity Komenského, Gondova 2, 818 01 Bratislava

Mgr. Alena Bohunická, Katedra slovenského jazyka Filozofickej Fakulty Uni-
verzity Komenského, Gondova 2, 818 01 Bratislava

RECENZIE

NAD SLOVNÍKOM SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA

Slovník súčasného slovenského jazyka a – g. Hlavná redakcia Klára Buzássyová – Alexandra Jarošová. Bratislava: VEDA 2006. 1134 strán.

Slovníkové diela majú v rámci jazykovedných prác osobitné postavenie. Platí to najmä o výkladových slovníkoch. Ich osobitosť spočíva z jednej strany v tom, že sú to práce, ktorých adresátom je široká obec kultúrnych záujemcov, a z druhej strany v tom, že sa o ne zaujímajú aj lingvisti, ktorí ich podrobne analyzujú a kriticky hodnotia. V skutočnosti tu ide o rub a líce tej istej mince.

Isteže, výkladové slovníky sú určené predovšetkým každodenným (bežným) nositeľom a používateľom jazyka, ktorí v diferencovaných oblastiach spoločenského styku a dorozumievania vytvárajú oficiálne i neoficiálne ústne a písomné jazykové prejavy. V tejto súvislosti je dôležité, že základným stavebným materiálom pri tvorbe jazykového prejavu je slovo, pomocou ktorého sa v hĺbkovej rovine buduje obsahovo-tematický, logicko-významový pôdorys textu. Na povrchovej, jazykovo-kompozičnej úrovni zas slovo najvýraznejšie zabezpečuje žánrové, štýlové a slohovopostupové zameranie jazykového prejavu, jeho vecnovýznamový rozmer alebo i jeho emocionálno-estetické odtienenie, a to v súlade s komunikačným zámerom a komunikačným plánom autora. Práve preto adekvátny výber slov a slovných spojení v podstatnej miere podmieňuje kultúrnosť a kultivovanosť jazykového prejavu.

Pre autora jazykového prejavu je v naznačenom zmysle výhodné, že slovná zásoba je bohatá zásobáreň lexikálnych prostriedkov, ktoré sú z významového i funkčného hľadiska vo vzťahu podobnosti a odlišnosti. Expedient má potom možnosť výberu z relatívne rovnakých a zároveň jemne významovo odtienených a štylisticky diferencovaných slov a slovných spojení. Predpokladá sa pritom, že pri výbere z viacerých možností sa rozhodne pre najvhodnejší výraz. Preto by mal základné informácie o podobnostiach a odlišnostiach významovo a funkčne relatívne blízkych slov ukotvené vo svojej jazykovej, štýlovej a komunikačnej kompetencii.

Pravdaže, žiaden používateľ národného jazyka nemá vo svojej individuálnej pamäti ukotvené aktívne povedomie o gramatickej povahe a o významovej a slohovej hodnote všetkých slov národného jazyka. Dokonca ani o niektorých slovách, ktoré počas komunikácie aktívne používa, nemusí mať uložené všetky relevantné informácie. Z tohto dôvodu majú pre bežného používateľa jazyka, ktorému záleží na kultúrnosti a kultivovanosti jeho jazykového prejavu, osobitný význam normatívne a výkladové slovníky.

V naznačenom zmysle má výkladový slovník aj pre lingvistu praktický význam. Aj preňho ako autora ústnych a písomných jazykových prejavov je nielen zdrojom poučenia, ale zároveň aj autorskej istoty; on si tiež v slovníku neraz overuje a potvrdzuje, či istý výra-

zový prostriedok použil správne, v súlade s jeho výrazovo-významovým a funkčným potenciálom. Na rozdiel od bežného používateľa však jazykovedec vníma slovníkové dielo aj z iného hľadiska. Nezaujíma ho iba jeho praktické zameranie a možnosti jeho konkrétneho použitia, ale i jeho teoreticko-metodologická podstata. Hodnotí ho ako lingvistickú prácu, ktorá hovorí o úrovni teoretického myslenia autorov, o ich metodologických východiskách pri výbere slov, stavbe hesla a heslových statí. Pritom zároveň posudzuje, ako autori významovo vymedzujú a vzhľadom na štylistickú klasifikáciu slovnej zásoby funkčne charakterizujú jednotlivé slová a slovné spojenia. V tomto zmysle je pre nich najmä výkladový slovník nie len abecedné usporiadanie slov a slovných spojení, jeho celková štruktúra svedčí totiž aj o stave dobového teoretického myslenia, o aktuálnej jazykovej politike i o teórii jazykovej kultúry. Význam výkladového slovníka je teda v tom, že sa v ňom nespracúva iba lexikálny subsystém jazykového systému, ale sa v ňom v komplexnosti odráža celý svet jazyka, jeho aktuálny súveky stav a úroveň i jeho perspektívny vývinový potenciál. Zároveň sa v slovníku zrači aj vonkajší a vnútorný svet človeka v jeho existenčnom, kultúrno-spoločenskom, politickom i ekonomickom priestore. A tak napriek tomu, že výkladový slovník má aj normatívny charakter, nie je to korzet, naznačený aktuálny stav slovnej zásoby a v istom zmysle jazyka ako nástroja komunikácie nezakonzervúva, ale predznamenáva i perspektívne, vývinové tendencie.

Práve na základe uvedeného dvojediného uhla pohľadu treba privítať vydanie prvého dielu *Slovníka súčasného slovenského jazyka* (ďalej SSSJ), ktorý zachytáva 30 293 slov začínajúcich sa písmenom A – G. Ide o dlhodobý projekt kolektívu pracovníkov Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV, ktorý predpokladá, že sa v ôsmich zväzkoch zachytí súčasná slovná zásoba slovenského jazyka v rozsahu vyše dvestotísíc lexikálnych jednotiek, pričom sa osobitná pozornosť venuje a bude venovať dynamike jazyka v ostatných päťdesiatich rokoch. Už prvý diel naznačuje, že ide o imponujúci lexikografický zámer. V predkladanom výkladovom slovníku slovenská verejnosť dostala a bude dostávať významnú pomôcku, ktorá jej poskytne komplexné relevantné údaje o slovách a slovných spojeniach v rámci dynamického vzťahu spisovnosť – nespisovnosť, nociónálnosť – emocionálnosť/expresívnosť. Bežný používateľ, ktorému záleží na kultúre a kultivovanosti jeho jazykového prejavu, v ňom nájde odpovede na všetky vyjadrovacie problémy, na ktoré narazí v čase koncipovania a spracúvania textu. V tomto zmysle totiž bežný používateľ vníma slovník ako jazykovú, štylistickú i komunikačnú normu. Lingvistovi navyše moderná koncepcia slovníka zas podáva dôkaz nielen o vysokej teoretickej úrovni lexikografických aktivít na Slovensku, ale aj o úrovni teoretického myslenia v slovenskej jazykovede, v rozmedzí ktorého autorský kolektív východiskovo koncipoval toto významné lingvistické dielo.

Pravdaže, pred vydaním prvého konkrétneho výstupu sa skupina zodpovedných pracovníkov a autorov venovala dôkladnej organizačno-koncepčnej i teoreticko-metodologickej príprave celého projektu. Materiálovo sa pritom mohla opierať o bohatú elektronickú databázu – Slovenský národný korpus. Až potom (a vari aj popri tom) sa sústredila na minuciózne spracúvanie jednotlivých hesiel a heslových statí. A tak možno oprávnenne konštatovať, že čiastkový výsledok týchto východiskových aktivít, vydanie prvého dielu *Slovníka súčasného slovenského jazyka*, je zásluhou edičného činu, ktorý je významný nielen z odborného, lingvistického, ale aj a najmä z kultúrno-spoločenského hľadiska.

Prvý diel SSSJ potvrdzuje, aká naliehavá bola potreba pripraviť nový výkladový slovník. Počas polstoročia od vydania Peciarovho *Slovníka slovenského jazyka* (ďalej SSJ) prešla

totiž naša spoločnosť dynamickými spoločensko-politickými, kultúrnymi i ekonomickými zmenami. A keďže medzi jazykovým systémom a systémom spoločnosti je dynamický vzťah, jazyk pružne reagoval na tieto zmeny, čo sa prejavilo najmä v dynamických pohyboch v slovnej zásobe. SSSJ zaznamenáva tieto premeny v lexikálnom systéme, a tak podáva obraz aj o podobe slovnej zásoby slovenčiny od druhej polovice minulého storočia doteraz. Má pritom ambície zachytiť lexikálne bohatstvo slovenčiny takmer v plnom rozsahu. Ide totiž o veľký výkladový slovník, v ktorom používateľ jazyka nájde informácie o vyše dvestotisíc lexikálnych jednotkách. Slovník slovenského jazyka, ktorý vychádzal v rokoch 1959 – 1968, zachytáva 134 tisíc slov. Nemenej dôležitý ako tieto štatistické údaje je však fakt, že SSSJ poskytuje o jednotlivých slovách používateľovi oveľa bohatšie informácie ako doterajšie slovníky. Vnútrovnou organizáciou, obsahovo-formálnou štruktúrou, usporiadaním a spracovaním hesiel sa totiž koncepcia nového výkladového slovníka výrazne odlišuje od výkladového slovníka z polovice minulého storočia. Súhlasiť treba aj s tým, že sa osobné mená a zemepisné názvy uvádzajú v abecednom poradí v rámci ostatných lexikografických hesiel, a nie ako Doplňky a Dodatky v samostatnom zväzku.

Vzhľadom na vybudovanie logicko-významového pôdorysu a žánrovo presné a čisté ustrojenie zamýšľaného jazykového prejavu sú najdôležitejšie významové a štylistické charakteristiky slov a slovných spojení. Ako expedient nájde používateľ jazyka v novom výkladovom slovníku všetky relevantné informácie, ktoré ho pri tvorbe ústneho alebo písomného jazykového prejavu zorientujú a primerane ho usmernia pri hľadaní a výbere najvhodnejšieho výrazového prostriedku s ohľadom na všetky faktory konkrétnej komunikačnej situácie. V tomto zmysle bude nový slovník používateľom jazyka výdatným pomocníkom pri zabezpečovaní ich každodenných vyjadrovacích potrieb.

Premyslene sa v slovníku vykladá lexikálny význam slova. Vymedzuje a ohraničuje sa z viacerých hľadísk. Na prvom mieste je to tradičný výklad pomocou opisu. Napríklad: *dobrák* – veľmi vľúdny, dobrosrdečný človek. Tento výklad sa ilustruje príkladom: *Od prírody bol dobrák*. Oceniť treba, že pri istých slovách sa uvádza aj možnosť využiť ich v posunutom (kontextovom) význame, napríklad ako prostriedok ironie: *Tú zastávku zničili nejakí dobráci*. Tieto údaje sa precizujú aj na základe významových vzťahov (napätia medzi významom a výrazom) heslového slova s inými slovami, a to na základe synonymických, polysémických, homonymných a opozitných vzťahov. Príklady: *dokaličiť* – telesne zdeformovať, synonymum *zmrzačiť*; *bezbranný*, synonymum *bezmocný slabý*, opozitum *silný*; *behúň¹* – rýchly vytrvalý bežec, *behúň²* – rýchly kôň alebo iné zviera, *behúň³* – dlhý úzky koberec. Pri polysémických slovách sa uvádza aj ich diferencované príznakové odstupňovanie. Na priesečníku týchto vzťahov, v dotyku slova, o výbere ktorého expedient uvažuje, s príbuznými a odlišnými slovami si taktó môže overovať jemné významové odtienky aj pri nociónálnych slovách, čo ho potom naviguje pri rozhodovaní o výbere najvhodnejšieho variantu. V tomto priestore variantných významových vzťahov slov to však už hovorí aj o štylistickom potenciáli príslušného slova.

Štylistickú charakteristiku slov však vymedzujú predovšetkým funkčné kvalifikátory, ktoré špecifikujú štylistiku heslového slova jednak v rámci opozície spisovnosť – nespisovnosť a jednak v rámci štylistickej klasifikácie lexikálnych jednotiek (lexikálnych štýlém) v priestore opozitných vzťahov v rámci makro- a mikroparadigiem. Opozícia spisovnosť – nespisovnosť hovorí predovšetkým o využívaní lexém vo verejnom oficiálnom prostredí. Zaradenie slova k príslušnej makro- a mikroparadigme zas definuje jeho funkčné možnosti

ako štylémy v rozmedzí napätia nociónálnosť (bezpríznačnosť) – emocionálnosť/expresívnosť (príznačnosť). O jeho výbere a využití rozhoduje najmä žánrové určenie jazykového prejavu na priesečníku obsahových a formálnych modelových štruktúr. V tomto smere nový slovník poskytuje expedientovi všetky potrebné informácie o sémantike a štylistike heslového slova, ktoré môže využiť pri koncipovaní zmysluplného jazykového prejavu v súlade s predpokladaným komunikačným zámerom a komunikačným plánom.

A teda ak sa pri heslovom slove nenachádza funkčný kvalifikátor, znamená to, že ide o spisovné slovo, ktoré možno bez obmedzenia využiť v akomkoľvek ústnom i písomnom prejave. Neobmedzené funkčné možnosti takýchto slov súvisia aj s tým, že sú to zároveň nociónálne a bezpríznačové pomenovania. Funkčné kvalifikátory zas naznačujú, na ktorú vrstvu slovných zásoby (lexikálnej mikroparadigmy) sa isté slová viažu, na základe čoho vstupujú do príznačovej roviny jednotlivých štýlových vrstiev. Práve toto ich slohové vymedzenie je pre expedienta signálom, či a kedy, v akom type textu môže takto funkčne zaradené slovo použiť. V tom nájde aj záruku i potvrdenie, že vybral najvhodnejšie slovo na vytvorenie funkčne primeraného, kultúrneho a kultivovaného jazykového prejavu. Zároveň je predpoklad, že si pritom informácie o významovej a funkčnej charakteristike tohto slova ukotví aj vo svojej jazykovej, štýlovej a komunikačnej kompetencii.

V naznačených súvislostiach je dobré, že funkčné kvalifikátory charakterizujú slohové významy slov v priestore viacerých funkčných opozícií. Na ilustráciu najprv uveďme, že oproti slovám „bežnej“ i nociónálnej slovných zásoby z centra slovných zásoby stoja terminologické pomenovania označené skratkou príslušného vedného odboru. V hodnotenom slovníku sa nachádza veľké množstvo nových odborných slov, čo je podmienené prudkým rozvojom vedy a techniky; tieto slová majú v dnešnej komunikácii vysokú frekvenciu, ako napr. *data-banka*, *datobankový*, *datobáza*, *datobázový*, *datagram*. Pri mnohých terminologických pomenovaniach sa uvádza nielen ich diferencované uplatnenie vo viacerých vedných odboroch, ale aj možnosti ich využitia v hovorovom a umeleckom štýle a vo frazeologickej platnosti. Tak napríklad pomenovanie *batéria* charakterizujú kvalifikátory ako *eltech.*, *voj.*, *hud.*, *šport.*, *polov.*, *sach.* termín. Zároveň sa uvádzajú doklady, že sa ako neterminologické, *hovor.* slovo využíva v hovorových a umeleckých textoch, a to aj ako dominantná zložka obrazného pomenovania. Bohatý je register funkčných kvalifikátorov, ktoré charakterizujú slová podľa postoja hovoriaceho ku komunikovanému obsahu alebo k adresátovi. Práve pomocou nich sa odstupňuje vecnovýznamové zameranie textu, ktoré môže byť informačné, výkladové alebo aj ironické, i jeho emocionálno-estetické odtienenie. Sem patria *expresívne slová* (búchačka), *hypokoristika* (dcérenka), *eufemizmy* (frniáčik), *pejoratíva* (bambúch), *slangové slová* (baňa = nedostatočná), *profesionalizmy* (balónklub), *zastarané slová* a *historizmy* (dežma) atď.

Popri hodnotení slov, ktoré pribudli v novom výkladovom slovníku, by si v porovnaní s doterajšími slovníkmi osobitný rozbor zaslúžilo porovnanie dynamických premien v sémantike a štylistike lexém. Ide najmä o preskupovanie na osi nespisovnosť – spisovnosť, emocionálnosť/expresívnosť – nociónálnosť. A tak napríklad zatiaľ čo Krátky slovník slovenského jazyka slovo *bál* zaraďuje medzi hovorové slová, SSSJ ho hodnotí ako spisovné nociónálne slovo a dokladá jeho bezpríznačové využitie v umeleckých i v publicistických textoch. KSSJ označuje pomenovanie *báza* vo význame *základňa*, *základ* ako knižné slovo, nový výkladový slovník ho aj v tomto význame hodnotí ako nociónálne. Navyše ho ako terminologické pomenovanie charakterizuje šiestimi kvalifikátormi (*anat.*, *archit.*, *inform.*, *mat.*, *potrav.*, *lingv.*)

a ilustruje dokladmi; v KSSJ sa v druhom uplatnení toto slovo hodnotí ako odborné iba v jednom uplatnení – *báza dát*. Naznačené metamorfózy v sémantike a štylistike lexém by si však vyžiadali podrobný rozbor v osobitnej štúdii.

Uvedená podrobná charakteristika sémanticky divergentných heslových slov a ich štylisticky diferencovaných (odstupňovaných) potencií v novom výkladovom SSSJ má pre jeho používateľa zásadný význam. Aj napriek tomu, že štylová a komunikačná norma je tolerantnejšia, tieto výklady ilustrované dokladmi tiež majú na synchronnej úrovni normatívny charakter. Platí to však najmä o kvalifikátoroch na osi spisovnosť – nespisovnosť a iba v rámci tejto opozície aj o diferencovanej štylistike lexém na osi nocionálnosť – emocionálnosť/expresívnosť. Pravdaže, striktné normatívne sú predovšetkým údaje o gramatickej (morfolologickej a pravopisnej) podobe heslových slov a prípadne aj o ich výslovnosti. Netradične sa rieši pravopis slov utvorených príponou *-ár* po dlhej slabike v slovtvornom základe; SSSJ tieto slová uvádza vedľa seba so skráteným i neskráteným slovtvorným formantom, napríklad: *áčkar/ákár, bábkar/bábkar*. Pravidlá slovenského pravopisu z roku 2000 – na rozdiel od SSJ a KSSJ – normujú pravopis týchto slov iba s krátkou príponou *-ar*. Variant s dlhou príponou *-ár* zrejme vychádza z analógie so slovtvorným modelom, v ktorom sa pravidlo o rytmickom krátení uplatňovalo tak, že sa krátila slabika v slovtvornom základe (porovnaj napr. *vino – ví-nár*), takže prípona zostala dlhá. Toto dvojaké pravopisné riešenie *-ar/-ár* sa opiera jednak o ideu, že prípona *-ár* sa potom nemusí krátiť ani v prípade, ak v slovtvornom základe zostáva dlhá slabika, a jednak reaguje na situáciu v bežnej vyjadrovacej praxi (kolektívnom úze), kde si tieto dve podoby konkurujú. Takto sa otvára pre nositeľov jazyka perspektívne riešenie, ako je to napríklad aj v prípade niektorých vkladných samohlások a dvojhlások a prípadne aj iných dvojtvarov. Dodajme ešte, že používateľov jazyka zrejme nezneistilo, že v SSJ i v KSSJ sa uvádza dvojaká podoba *barak* i *barák*; nositelia jazyka vo svojej komunikačnej praxi, zdá sa, uprednostnili podobu *barak*, na čo reagovali tak Pravidlá slovenského pravopisu, ako aj SSSJ, kde je už len podoba *barak*. Aj toto riešenie by si však vyžadovalo detailnejšie zisťovanie a hodnotenie situácie v aktuálnych ústnych a písomných textoch. Pravda, v ďalších dieloch SSSJ by bolo vhodné uvažovať o jednotnom pravopise slov typu *budhizmus/buddhizmus*. Tu rozhodovanie o konečnom variante nemožno ponechať na jazykovú prax.

Záverom už len opätovne pripomínam aktuálnosť vydania výkladového Slovníka súčasného slovenského jazyka. Naozaj bolo načase reagovať na kvantitatívne i kvalitatívne pohyby v slovnej zásobe a zachytiť dynamické posuny a presuny v sémantike a štylistike lexém. V novom výkladovom slovníku je (a bude) zachytené lexikálne bohatstvo slovenčiny takmer v plnom synchronnom rozsahu. A keďže slovná zásoba predstavuje najbohatšiu zásobáreň výberu výrazu, slovník bude významným radcom pre každého, kto sa chce vedome usilovať o zvyšovanie kultúry reči a kultivovanosť svojho jazykového prejavu. Aj preto jeho vydanie možno zaradiť medzi najzávažnejšie edičné aktivity v ostatnom čase. Ide totiž o moderné lexicografické dielo, ktoré má nielen odborný, lingvistický význam. Jeho skutočná hodnota je vlastne uložená v jeho kultúrno-spoločenskom poslaní. Slovenská verejnosť v ňom dostáva základného pomocníka pri zvyšovaní celospoločenskej jazykovej kultúry a individuálnej kultúry vyjadrovania a v tej súvislosti aj pri zvyšovaní celkovej úrovne spoločenského správania. A preto mu zaslúžene patrí aj tohtoročné ocenenie Slovak Gold v oblasti vedy a kultúry.

Ján Findra

WASZAKOWA, Krystyna: *PRZEJAWY INTERNACJONALIZACJI W SŁOWOTWÓRSTWIE WSPÓŁCZESNEJ POLSzcZYNY*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego 2005. 266 s.

Spoločenské zmeny v krajinách bývalého východného bloku na konci minulého storočia a celosvetový vedecko-technologický pokrok boli a neustále sú zdrojom kvantitatívnych a kvalitatívnych zmien v lexikálnych zásobách slovanských jazykov. Nová situácia ponúka donedávna nepredstaviteľný priestor na migrovanie lexikálnych jednotiek medzi jazykmi s prirodzene silnejúcimi internacionalizačnými procesmi. V rámci tzv. spôsobov obohacovania lexiky sa teda posilňuje dôležitosť preberania výrazov z cudzích jazykov. Ako sa tieto skutočnosti dotýkajú slovotvornej motivácie, najdôležitejšieho činiteľa, ovplyvňujúceho fungovanie lexiky slovanských jazykov? Na túto, prirodzene, zjednodušene formulovanú otázku sa pokúša odpovedať popredná poľská a slavistická derivatologička Krystyna Waszakowa vo svojej monografii *Przejawy internacionalizacji w słowotworze súčasnej polštiny* (2005).

Recenzovaná monografia je rozdelená na deväť kapitol a rámcové časti: úvod, záver, bibliografia, rozsiahly index analyzovaných neologizmov (približne 4500 lexém) a štvorjazyčné resumé (v angličtine, ruštine, nemčine a vo francúzštine).

Vo všeobecnejšie koncipovanej vstupnej kapitole s názvom *Slovo v meniacom sa svete* (s. 9 – 24) sa poukazuje na spätosť mimojazykovej skutočnosti a jazyka (predovšetkým lexiky). Obdobie na sklonku 20. a začiatku 21. storočia sa ukazuje z hľadiska výskumu dynamických procesov v lexike ako veľmi žičlivé. Dynamika lexiky sa v očiach neodborníkov prejavuje najmä pribúdaním nových jednotiek, z ktorých najviditeľnejšie sú pravdepodobne anglicizmy (s. 11). Autorka na všeobecnej úrovni vymedzuje štyri oblasti, ktoré sa najväčšmi dotýkajú neologizácie: (1) politika: zmena režimu, ideológie, koniec komunistickej totality, vytváranie demokratického systému spravovania štátu, začlenenie sa do euro-atlantických štruktúr (EÚ, NATO) – s tým súvisia napr. výrazy *antytotalitarizm*, *eurointegracja*, *uniofil*, *pluralizacja*; (2) ekonomika: okolnosti súvisiace s utváraním a fungovaním trhového hospodárstva, napr. *antymonopolizacja*, *barter*, *leasing*; (3) veda a technika: okrem iného komputerezácia, telefonizácia, internetizácia (napr. *blog*, *hacker*, *telefaks*); (4) životný štýl človeka, šport, silnejúci vplyv západných, najmä amerických reálií a zvykov (napr. *aerobik*, *bungee*, *hipermarket*). Autorka osobitne zdôrazňuje aj vplyv masovej kultúry, úlohu masmédií, životný štýl mládeže, nové trendy v populárnej hudbe a pod. (napr. *body-piercing*, *ecstasy*, *techno*, *telenovela*).

Ako už bolo spomenuté, obdobie po roku 1989 znamená kvantitatívnu aj kvalitatívnu premenu jazykových kontaktov, ktorú by bolo možné z pohľadu slovanských jazykov znázorniť takto: *západné jazyky (najmä angličtina a americká angličtina) → slovanské jazyky*. Je preto pochopiteľné, že v knihe sa niekoľko poznámok venuje aj teórii jazykových kontaktov. Podľa stupňa adaptácie autorka vyčleňuje tri skupiny prevzatých lexém;¹ osobitne sa zameriava na lexikálne a sémantické výpožičky (s. 16 – 24).

¹ 1) Výrazy, ktoré sa v poľštine nevyznačujú žiadnymi prejavmi adaptácie (napr. *bungee*, *trendy*, *papamobile*); 2) morfológicky (z hľadiska flexie) adaptované, avšak slovotvorne neadaptované výrazy (napr. *bluetooth*, *evergreen*, *pent-house*); 3) slovotvorne adaptované výrazy na rôznom stupni ortografickej, fonetickej a morfológickej asimilácie (napr. *eks-komunizm*, *faks*, *wideokamera*). K tejto klasifikácii pripájame malú poznámku. Je otázne, či možno prvú skupinu charakterizovať ako úplne neadaptovanú. Mierime tu na status fónickej adaptácie, ktorá sa podľa našej mienky uskutočňuje v základných, ele-

Oprávnenú dôležitosť autorka pripisuje internacionalizačným pohybom, ktoré označuje za *signum temporis* súčasnosti. V samostatnej kapitole II. (s. 25 – 35) vymedzuje pojmy/termíny internacionalizácia, internacionalizmus, stupeň internacionalizácie, výpožička, pričom zdôrazňuje, že internacionalizácia sa netýka len lexém, ale aj častí lexém, konkrétne derivačných morféme. V práci sa preto dáva prednosť širšiemu poňatiu termínu internacionalizmus, ktorý sa chápe ako medzinárodná jazyková jednotka (morféma, výraz, konštrukcia) s rozličným stupňom zložitosti a formálno-sémantickými ekvivalentmi najmenej v troch nepríbuzných jazykoch (s. 29).

K. Waszakowa ďalej pripomína, že internacionalizácia predstavuje jeden zo závažných faktorov charakterizujúcich celkové fungovanie a vývin národných jazykov. Dnes je tento fenomén pod veľkým vplyvom angličtiny; autorka v poznámke pod čiarou na s. 35 upozorňuje na závažnú otázku bulharských slavistiek J. Baltovej a C. Avramovej, či v súčasnosti nemožno internacionalizáciu chápať ako angloamerikanizáciu európskych jazykov. Aj takto priamo položená otázka implikuje, že internacionalizácia nie je jav prebiehajúci výlučne na jazykovej rovine, do hry prirodzeným spôsobom vstupujú mimojazykové aspekty rôzneho druhu (na ich základe možno napr. analyzovať príčiny expanzie americkej angličtiny).

V tretej kapitole (s. 36 – 47) autorka špecifikuje predmet svojho výskumu a zásady triedenia materiálu, obsahujúceho vyše 5000 neologizmov z rokov 1985 – 2004, excerpovaných z lexikografických diel, z médií (predovšetkým z tlače, menej z rozhlasu a televízie), z materiálových prác venovaných neologizmom a z korpusu textov PWN (Polskie Wydawnictwo Naukowe).

Predmetom záujmu K. Waszakowej sú substantíva, z ktorých v centre stoja slovotvorne motivované jednotky (deriváty a kompozítá); ostatné typy pomenovaní (slovotvorne nemotivované lexémy a slovotvorne motivované nesubstantíva) sa traktujú sekundárne na ich pozadí. Je teda zrejmé, že východiskovým a základným „usmerňovačom“ Waszakowej analýz je slovotvorba. Zo slovotvorného hľadiska autorka materiál triedi do týchto skupín: (1) prevzaté výrazy: a) nezapájajúce sa do slovotvorných vzťahov (napr. *audit, blog, thrash*); b) zapájajúce sa do slovotvorných vzťahov, ale samy slovotvorne nemotivované (*chickenburger, hiperlinki, killer*); c) ktoré sa prevzali ako slovotvorne motivované (*bankomat, globalista, hamburgeryzacja*); (2) slovotvorne motivované lexémy utvorené od prevzatých výrazov pomocou domácich slovotvorných prostriedkov (*dealerstwo, grafficiarz*); (3) slovotvorne motivované lexémy utvorené od prevzatých výrazov pomocou prevzatých slovotvorných prostriedkov (*ekoprалnia, fokarium*).

Cudzojazyčný pôvod vo väčšej či menšej miere podmieňuje exkluzívnosť lexikálnych jednotiek spätú s viacaspektovým začleňovaním do štruktúr preberajúceho jazyka. Viacaspektovosť sa dotýka dynamiky, variantnosti, ale aj nejednoznačnosti a z toho vyplývajúcej možnosti rozličných lingvistických interpretácií.

V slovotvorbe sú takýmito nie vždy jednoznačne vyčleňovanými prvkami afixy/radixy typu *agro-, euro-, -holik, -man*, s čím súvisí aj existencia rozličných termínov a ich pojmové vymedzenie, v slovenčine napr. afixoid, poloafix, radixoid, kvázikompozitum a i. (termíny z iných slovanských lingvistík porov. na s. 48; kapitola IV. *Status prevzatých slovotvorných prostriedkov*). V skupine komponentov nachádzajúcich sa naľavo od slovotvorného základu

mentárnych fázach preberania. Preto by sme charakteristiku prvej skupiny upravili takto: „výrazy, ktoré sa v poľštine nevyznačujú žiadnymi prejavmi adaptácie okrem fónickej roviny“.

autorka po prehľade predovšetkým slavistických názorov na tento problém (napr. J. Svobodová, L. N. Smirnov, E. A. Zemskaja, J. Bartmiński, O. Martincová, N. Savický, J. Horecký a kol., J. Furdík, K. Gutschmidt a i.) ponúka takéto riešenie: ako prefixálne hodnotí jednotky, ktoré majú ekvivalent v podobe domácej predpony alebo predložky s ekvivalentným významom, napr. post-/po-: *posttotalitaryzm/pototalitaryzm*; proto-/pred: *protojazz* (forma džezu *pred* vlastným džezom). Za predpony pokladá aj morfémy *ekstra-*, *arcy-*, *hiper-*, *super-* vyjadrujúce väčšiu intenzitu významov, ktoré bývajú vyjadrené prefixmi.

Ostatné slovotvorné prostriedky s vlastným lexikálnym významom vystupujú ako členy zložených slov, odlišujú sa však nerovnakým stupňom slovotvornej motivovanosti. Môže ísť o prostriedky, ktoré fungujú ako samostatné slová (*wideoradar*), alebo o početné komponenty vzniknuté skrátením (*e-* ← *elektronický*, *eko-* ← *ekológia*). V tejto skupine sú zaujímavé slová utvorené na základe analógie s druhým skráteným členom (*-mat* ← *automat*: *bankomat*, *parkomat*; *-wid* ← *wideo*: *kamerowid*, *laserowid*);² ďalej jednotky s jedným viazaným komponentom, ktorý sa nevyskytuje samostatne (*ufologia*, *hydromasaž*), a lexémy zložené z oboch nesamostatných komponentov, tzv. kvázizloženiny (*socjoholik*, *agrokracja*).

V piatej kapitole *Zoznam aktívnych prevzatých slovotvorných prostriedkov* (s. 66 – 91) sa skúmané neologizmy predstavujú v štyroch skupinách: sufixálne deriváty (22 rôznych sufixov), prefixálne deriváty (16 prefixov), prefixálno-suffixálne deriváty (16 konfixálnych formantov), kompozitá. Kompozitá sa ďalej členia na: (I) jednotky, v ktorých sú obidva členy samostatnými výrazmi: A) s prvým komponentom cudzieho pôvodu a) neskráteným (*autolaweta*); b) skráteným (*e-podpis*); B) s druhým komponentom cudzieho pôvodu: a) neskráteným (*potteromania*); b) skráteným (*bankomat*); (II) jednotky s jedným nesamostatným členom alebo kvázizloženiny: A) s opakujúcim sa prvým členom cudzieho pôvodu (*neolewica*, *neokomunizm*); B) s opakujúcim sa druhým členom cudzieho pôvodu (*związkokracja*, *unio-kracja*).

Vo viacerých prípadoch sa poukazuje na konkurenciu komponentov (napr. *autoedukacja* – *samoedukacja*, *miniaparat* – *mikroaparat*). Osobitnou témou je polysémia, resp. homonymia komponentov, napr. *mikro-I* „veľmi malý“: *mikrointerwencja* – *mikro-II* „jednotka miery“: *mikrogram*; *foto-I* „súvisiaci so svetlom“: *fototerapia* – *foto-II* „súvisiaci s fotografovaním, fotografický“: *fotokompozycja*; *tele-I* „odľahlý, súvisiaci s diaľkou“: *teleterapia*; *tele-II* „súvisiaci s televíziou“: *telenowela*, *tele-III* „súvisiaci s telefonovaním“: *telekarta*. Tieto lexémy nemusia patriť do rovnakého štruktúrneho typu; napr. *bioplazma* (*bio-* „súvisiaci so životom, živými organizmami“; štruktúra s prvým komponentom nesamostatným neskráteným), *bioterroryzm* (*bio-* ← *biologia*, *biologiczny*; štruktúra s prvým komponentom samostatným skráteným).

² V slovenských textoch v databáze Slovenského národného korpusu a na internete okrem pomerne frekvencovanej lexémy *bankomat* sme zaznamenali napr. slová (niektoré z nich sú príležitostne utvorené): *tempomat* (zariadenie v automobiloch udržiavajúce zvolenú rýchlosť), *parkomat* (parkovací automat), *poštomat* (platobný terminál inštalovaný na poštách, ktorý na rozdiel od bežného bankomatu okrem výberu hotovosti a zistenia zostatku umožňuje aj úhradu platieb (poštových poukážok, faktúr, inkasa a i.) kartou priamo na pošte), *mliekomat* (automat na mlieko), *hotelomat* (systém obsluhy v hoteloch bez prítomnosti recepcného úradníka), *mamkomat* (mama ako zdroj financií) a i. Lexémy s komponentom *-wid* sme v slovenčine nezaznamenali.

Autorka uvádza aj niekoľko príkladov na najčerstvejšie prevzatia s novými komponentmi, ktoré sa však už čiastočne stihli začleniť do slovotvorného systému poľštiny (napr. *metroseksualizm, cybercafe, webmaster, ombudsman*).

V šiestej, najrozsiahlnejšej kapitole (s. 92 – 169) sa nachádza komplexná slovotvorno-sémantická charakteristika. Podskupina slovotvorne motivovaných slov (3639 jednotiek) predstavuje asi 70 % celého súboru neologizmov. V nej sú základné typy motivovaných jednotiek zastúpené takto: čisté prefixálne deriváty (16 %), čisté sufixálne deriváty (19 %), kompozitá (65 %). Aj tieto čísla sú jasným dôkazom o dominantných tendenciách v súčasnej internacionálnej slovotvorbe poľštiny (ale aj ostatných slovanských jazykov vrátane slovenčiny), ktorú možno charakterizovať posilňovaním kompozície na úkor ostatných slovotvorných postupov.

V prvej časti, zameranej na sufixálne a prefixálne deriváty, sa konkrétne afixy podľa produktivity (aktívnosti) rozdeľujú do štyroch frekvenčných skupín: viac ako 100 jednotiek; 35 – 100 jednotiek; 6 – 35 jednotiek, menej ako 6 jednotiek. V prehľadných tabuľkách sa uvádzajú súhrnné štatistické údaje. Napr. v skupine sufixálnych derivátov, ktorých je spolu 29, sa frekvenciou vyššou než 100 vyznačujú tri formanty (*-izacja/-yzacja, -ista/-ysta, -izm/-yzm*). Lexém s týmito formantmi je spolu 385, čo predstavuje vyše 55 % všetkých sufixálnych derivátov a vyše 10 % všetkých slovotvorne motivovaných slov. Najfrekventovanejší je sufix *-izacja/-yzacja* (146, t. j. 21 % zo súboru všetkých sufixálnych derivátov). Zo šiestich prefixálnych formantov len dva dosahujú početnosť viac než 100: *anty-* (216), *super-* (111), čo je spolu takmer 9 % zo všetkých slovotvorne motivovaných slov. V nadväzujúcom výklade autorka prezentuje komplexnú slovotvornú, sémantickú, ale aj morfeematickú a pragmatickú charakteristiku jednotlivých formantov s početnými príkladmi a dokladmi v kontexte.

V druhej časti tejto kapitoly sa podobným spôsobom analyzujú kompozitá, autorka ich člení až do ôsmich frekvenčných skupín. Do najfrekventovanejšej skupiny (viac než 100 kompozít) patria tri komponenty *euro-* „súvisiaci s Európskou úniou“ (190 lexém), *mini-* (123) a *cyber-* (112); do druhej skupiny (frekvencia 50 – 100) sa dostali komponenty *eko-*, *mikro-* „malý“, *neo-*, *auto-* „sám“, *tele-* „televízny“, *eks-*, *-mania*, *e-*, *mega-*, *auto-* „automobilový“.

V siedmej kapitole s názvom *Bohatsvo a różnorodost' prejavov internacionalizácie v slovotvorbe súčasnej poľštiny* (s. 170 – 188) sa podrobne traktuje otázka vplyvu internacionalizácie na fungovanie poľského slovotvorného a širšie lexikálneho systému. V porovnaní súčasného stavu so situáciou v 70. rokoch 20. storočia a v starších obdobiach tendencia k internacionalizácii vôbec neoslabla, práve naopak. Zmenil sa však repertoár prostriedkov a ich produktivita. Internacionalizačné pohyby v poľskom slovotvornom systéme sa podľa K. Waszkowej v súčasnosti prejavujú najmä týmito spôsobmi:

- Adaptácia nových prevzatých lexém (ktorých podstatnú časť tvoria internacionalizmy) sa spolupodieľa na obohacovaní slovotvorného systému poľštiny (týka sa to slovotvorných prostriedkov – rovnako základov aj formantov – a útvarov (slovotvorných hniezd a slovotvorných typov). Autorka prináša podobnú, ale nie rovnakú typológiu slovotvorno-adaptačných procesov ako J. Furdík (1993; 2004): využitie slovotvorných prostriedkov na gramatické účely (*klonować, e-mailować, hiphopowy*);³ tvorenie motivátov druhého stupňa pomo-

³ Tieto lexémy však možno chápať aj ako motivované slovami *klon, e-mail, hiphop*, takže v týchto prípadoch formanty *-ować, -owy* pravdepodobne nemožno hodnotiť len ako gramatikalizačné prostriedky.

cou domácich slovotvorných prostriedkov (*zae-mailować, zzipować*); zvýšená produktivnosť spájania sa s domácimi slovotvornými prostriedkami (*freestylowiec, punkowiec; dealerka, hackerka*); utváranie nových alebo obohacovanie už existujúcich slovotvorných hniezd (*aborcyjny, aborcjonalista, aborter, antyaborcja, abortować, postaborcyjny* a i.).

- Vplyv na produktivitu domácich alebo dávnejšie prevzatých slovotvorných prostriedkov (napr. posilnenie dejových substantív na *-izacja/-yzacja*, konateľských názvov so sufixom *-ista/-ysta*, kompozít s členmi *anty-*, *auto-* a pod.). Na druhej strane sa pomerne masívne preberajú aj niektoré úplne nové slovotvorné prostriedky (napr. *cyber-*, *e-*, *info-*, *-gate*, *-land*).

- Existencia funkčne nerozlišených konkurenčných formantov typu *protester – protestator, snowboarder – snowboardista, negocjant – negocjator* svedčí o dynamike a dočasne neúplnej adaptovanosti týchto prostriedkov.

- Vznik nových významov, napr. *homo-* „homosexuálny“, *inter-* „internet“, *techno-* „techno hudba“.

- Rápidne zvýšenie zastúpenia kompozičného postupu pod vplyvom veľkej produktivity jednotlivých slovotvorných typov (najmä celé série prevzatých alebo v poľštine utvorených lexém typu *e-*, *mega-*, *mini-*, *hiper-*);

- Rozšírenie okruhu pôsobnosti hybridnej slovotvorby ako dôsledok spájania sa domácich a prevzatých slovotvorných prostriedkov, napr. *antykobieta, hipersklep, megavolnosť, narkowojna*, takto utvorené sufixálne deriváty sú väčšinou expresívne: *antymichnicyzm* ← Michnik, *kobietologia, zakulisologia*.

Jedna zo základných definícií jazyka ako nástroja, ktorý slúži na uspokojovanie komunikačných potrieb človeka, sa potvrdzuje aj procesmi tvorenia nových slov. Túto skutočnosť dokumentujú úvahy v ôsmej kapitole *Úloha slovotvornej internacionalizácie v realizácii potrieb používateľov súčasnej poľštiny* (s. 189 – 193). Situáciu možno vnímať aj obrátene, teda tak, že nová lexika národného jazyka je obrazom politických, kultúrnych, životnosťových siločiar v spoločenstve daného národa. Autorka v tejto súvislosti napr. poukazuje na deriváty s formantmi *de-* a *post-*, ktorými sa pomenúvajú javy „pred“ rokom a „po“ roku 1989 (*deideologizacja, posttotalitaryzm*) – v slovenčine sú to napr. adjektíva *prednovembrový* a *ponovembrový*; rozmach vplyvu masmédií a informačnej spoločnosti (*e-*, *info-*, *tele-*, *wideo-*); starostlivosť o životné prostredie, diskusia o zdravej výžive a pod. (*ekofarma, biorolnictwo*); hyperbolizovanie, intenzifikácia vlastností napr. v reklamných textoch (*mega-*, *hiper-*, *super-*, *ekstra-*) a mnohé iné.

Autorka zdôrazňuje, že okrem „povinného“ jazykovoštruktúrneho opisu slovotvorných javov sa ako dôležité, ba nevyhnutné ukazuje vziať do úvahy axiologické aspekty, konotácie, paradigmaticko-syntagmatické vzťahy a funkcie neologizmov v kontextoch (s. 193). Azda môžeme autorkinu úvahu doplniť, resp. interpretovať v tom zmysle, že nezaškodí pozrieť sa na vznik nových pomenovaní cez prizmu človeka ako emočne nasýtenej, tvorivej bytosti. Takto sa aj zásluhou Waszakovej úvah potvrdzuje, že napriek nevyhnutnej modelovosti (opakovaní istých skeletových štruktúr) jazyk vonkoncom nie je plne automatizovaný nástroj, je preň cudzia „pásová výroba“, fádnosť, práve naopak: jazyk a jeho používatelia vedia každodenne v pozitívnom zmysle prekvapiť originalitou, nevšednosťou, jedinečnosťou.

So zreteľom na širší slavistický kontext a s ambíciou čiastočne uspokojiť potreby komparatívneho slavistického výskumu dynamických procesov v lexikách slovanských jazykov

bola koncipovaná deviatá kapitola *Tendencia k internacionalizácii zo všeobecnoslavistického hľadiska* (s. 194 – 207). Autorka poukazuje na internacionalizačné javy späť so slovotvornou motiváciou, ktoré sa vyskytujú vo väčšine slovanských jazykov. Okrem samozrejmej poľštiny sa uvádzajú príklady z češtiny, slovenčiny, ruštiny a bulharčiny. Zastúpené sú teda jazyky zo všetkých troch slovanských podskupín. Tým sa zvyrazňuje „hodnovernosť“ prezentovaných všeobecnoslovanských procesov, medzi ktorými autorka okrem iných spomína aktivnosť prefixov *anti-*, *de-/dez-*, *post-*, *super-*, suffixov *-izmus*, *-(iz)ácia*, komponentov kompozít *mikro-*, *mini-*, *mega-*, *-mánie* a i. Najdôležitejším katalyzátorom slovotvorných pohybov sú masmédiá, v ktorých sa okrem nešpecializovanej, bežnej lexiky vyskytujú špecializované odborné pomenovania napr. z oblasti ekonómie, práva, sociológie, politológie, výpočtovej techniky a i.⁴ Ďalším charakteristickým znakom je zvýšené množstvo neuzuálnych, príležitostných pomenovaní (napr. depropriá typu *jelcynomania*, odvodené z vlastných mien politikov).⁵

Súhrnne možno poznamenať, že monografia Krystyny Waszakowej *Przejawy internacjonalizacji w slowotwórstwie współczesnej polszczyzny* je mimoriadnym publikačným počínom nielen v polonistickom, ale celkovo v slavistickom i neslavistickom kontexte. Z pevného teoreticko-metodologického podložia modernej derivatológie, s dôkladným poznaním a z toho vyplývajúcou kritickou interpretáciou literatúry sa autorke komplexným, uceleným a najvyšším originálnym spôsobom podarilo rozanalyzovať živé lexikálne procesy, ktoré sa uskutočňujú takpovediac pred našimi očami. Dokázala pritom, že slovotvorná motivácia je pre plnohodnotné fungovanie lexiky skutočne nenahraditeľným fenoménom. Jej minuciózný text je dôkazom, že poľská derivatologická škola slavistiky (a teda aj slovistiky) neustále ponúka cenné výskumné výsledky, podnety a inšpirácie.

Martin Ološtiak

⁴ V *Dynamike slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (1989) sa píše o tendencii k intelektualizácii lexiky.

⁵ Z príkladov uvádzaných na viacerých miestach monografie možno postrehnúť zvyšujúcu sa motivačnú potenciú vlastných mien (porov. lexémy typu *arafatyżacja*, *heideryżacja*, *buszysta*, *lepenista*, *thatcherizm*, *berlusconizm*, *clintonada*, *offenbachjada*, *bekettiana*, *derridiana*, *lepperia* „lepperovci“, *urbanoid* ← *Urban*, *tezeusz* ← *Taizé*; *anty-lepperjada*, *antybushyżm*, *dewałesyżacja* ← *Wałęsa*; *postthatcherizm*). Podobným spôsobom sa depropriálne deriváty tvoria aj v slovenčine. Motivačná potencia propria ako východiskového motivantu závisí okrem iného aj od špecificky onymického faktora – známosti onymického objektu. Čím je onymický objekt známejší, tým väčšiu motivačnú potenciú má proprium. Je preto prirodzené, že najviac derivátov, ktoré v jednotlivých prípadoch vytvárajú celé slovotvorné hniezda, sa v súčasnej publicistike tvoria od vlastných mien najexponovanejších politikov; v slovníku *Nová slova v češtině 1, 2* (1998; 2004) porov. napr. početné lexémy s východiskovými motivantmi *Havel*, *Klaus*, *Zeman*; v slovenčine takýto komplex motivátov majú propria *Mečiar*, *Dzurinda*, *Fico* a pod.

REFERÁTY

MUCHNOVÁ, Dagmar: *SYNTAX KLASICKÉ ŘEČTINY I. VEDLEJŠÍ VĚTY*. Praha, Univerzita Karlova 2004. 183 s.

Už celé generácie klasických filológov v Čechách i na Slovensku vyrastajú na učebnici klasickej gréčtiny J. Niederleho *Mluvnice řeckého jazyka*. Tá vyšla po prvý raz ešte v roku 1873 a jej posledná úprava (L. Varcl) pochádza z roku 1956. Hoci bola určená predovšetkým pre gymnáziá, dodnes sa používa ako vysokoškolská učebnica napriek tomu, že viac neodráža modernú lingvistickú terminológiu a nezodpovedá novým lingvistickým postupom. Jej nedostatky pociťujeme obzvlášť vo výklade vetnej syntaxe. Ten je veľmi stručný, s kusými príkladmi často bez prekladu.

Hoci vo svete vyšlo v posledných rokoch značné množstvo príručiek gréčtiny, ktoré reflektujú nové poznatky z oblasti syntaxe, u nás takáto príručka doteraz absentovala. Prvou lastovičkou na území Čiech, a odvažujeme sa povedať, že vďaka minimálnej jazykovej bariére aj na území Slovenska, je *Syntax klasickej řečtiny* D. Muchnovej. Už samotný fakt, že sa autorka podujala na neľahkú úlohu systematicky a prehľadne spracovať syntax starogréckych vedľajších viet, hodnotíme veľmi kladne.

Syntax je určená predovšetkým študentom odborovej gréčtiny na vysokej škole, určite ňou však nepohrdnú ani klasickí filológovia, učitelia gréčtiny, či prekladatelia. Autorka u používateľov predloženej príručky predpokladá určitú znalosť jazyka a svojím výkladom, ktorý vychádza zo súčasného stavu znalostí o danej problematike, sa snaží prehĺbiť a rozšíriť ich vedomosti práve v tejto oblasti. Text je rozdelený do štyroch nosných kapitol (Obsahové propozície; Adverbiálne propozície; Vzťažné vety; Nepriama reč), ktoré sú ďalej členené. D. Muchnová uvádza používateľa do prvej kapitoly (s. 14 – 96) všeobecnou charakteristikou obsahových propozícií. Podáva najprv teoretické základy, vysvetľuje základné pojmy. Následne sa podrobne venuje obsahovým propozíciám vo formách, v ktorých sa vyskytujú – obsahovým vetám s ὅτι a ὡς, obsahovým propozíciám vo formách nepriamej otázky, obsahovej vety relatívnej, infinitívnej konštrukcie, particiálnej konštrukcie, vety obavnej a vety snahovej.

Na obsahové propozície, ktoré predstavujú obligatórne doplnenie slovesa nadradenej vety, logicky nadväzujú adverbiálne propozície (s. 98 – 148) charakterizované ako doplnenie fakultatívne. Sem sú zaradené vedľajšie vety účelové, účinkové, príčinné, podmienkové, prístupkové a časové.

Nie samoučelne venovala autorka samostatné kapitoly vzťažným vetám (s. 150 – 160) a nepriamej reči (s. 162 – 171). Ako uvádza, relatívne vety tvoria spôsobom zapojenia do syntaktickej štruktúry veľmi heterogénnu skupinu a od ostatných vedľajších viet sa líšia naj-

má svojou formou. Relatíva, ktorými sú uvádzané, fungujú totiž – na rozdiel od spojok – ako vetný člen uvádzanej vety.

Je určite prínosom, že D. Muchnová venuje jednu z kapitol aj nepriamej reči napriek tomu, že *oratio obliqua* nepodlieha komplikovaným pravidlám a je oveľa jednoduchším javom ako v latinčine. Rozdiel medzi priamou a nepriamou rečou v gréčtine je síce najmä otázkou slovesného spôsobu, k výrazným zmenám však dochádza aj pri používaní osobných zámen.

Vo všetkých kapitolách sa jednotlivé typy propozícií a vedľajších viet preberajú postupne. Na prvom mieste autorka venuje vždy pozornosť ich základnej charakteristike. Následne vysvetľuje všetky syntaktické javy, ako napr. používanie spojok či časov, ktoré súvisia s preberanými vetami. Dokladá ich dostatočným počtom príkladov, ktorým nechýba preklad. Príklady vyberá predovšetkým z attických autorov, pričom pri každej z viet nezabúda uviesť ani meno autora ani miesto, odkiaľ je citovaná. Prehľadnosti a jasnému pochopeniu výkladu napomáhajú na niektorých miestach aj tabuľky (s. 40, 41, 47, 94, 99, 101, 123-127, 146, 155, 158, 164).

Text je na dobrej typografickej úrovni, je prehľadný a jasný. Sledované javy sú vo vetách zvýraznené. Ak nie sú jednoznačné, autorka nenecháva používateľa na pochybnostiach. Práve naopak, ponúka správnu interpretáciu a konkrétny problém presne vysvetľuje. Chyby v texte sú veľmi zriedkavé, hoci tlačiarenskému škriatkovi sa podarilo zaúradovať napr. na s. 17, kde vymazal v poznámkach pod čiarou odkaz č. 14 alebo na s. 140 dole, keď odkazuje na príklad 500 namiesto 499. Rýchlu orientáciu v *Syntaxi* umožňujú dva registre na konci knihy – register gramatických termínov (s. 179 – 182) a register gréckych gramatických slov (s. 183), ktoré sa v nej nachádzajú.

D. Muchnová vo svojej príručke nepodáva len normatívny výklad. Dopĺňa ho analýzou názorov súčasných grécistov, ktorí ponúkajú odlišné prístupy pri riešení danej problematiky, a zároveň ich konfrontuje s chápaním skúmaných otázok v bohemistickej literatúre.

Pre používateľa, ktorý chce do problematiky syntaxe vedľajších viet v klasickej gréčtine vniknúť ešte hlbšie, sú vzácnou pomôckou bibliografické informácie odkazujúce na zahraničnú i domácu odbornú literatúru. Na začiatku každej kapitoly je uvedený stručný prehľad školských i vedeckých gramatických príručiek, kde sa preberaný jav pertraktujejednáva, na konci je zas citovaná špecializovaná bibliografia. Okrem toho sa na stranách 173 – 178 nachádza súhrnná bibliografia syntaktických príručiek gréčtiny, zborníkov s iným ako syntaktickým zameraním, českých gramatických príručiek a špeciálnych štúdií k jednotlivým kapitolám.

Recenzovaná *Syntax klasickej gréčtiny* plní účel, pre ktorý bola napísaná, veľmi dôstojne. Vďaka množstvu použitých príkladov, systematickosti, presnosti a názornosti výkladu, ale tiež sprístupnením rôznych názorov k danej problematike, bude užitočnou a veríme, že aj dlho používanou príručkou nielen v rukách študentov, ale aj v rukách odbornej verejnosti.

Erika Brodňanská

KRONIKA

ZA DOC. PhDr. ELLOU SEKANINOVOU, DrSc.

10. augusta 2007 opustila svojich najbližších aj širšie spoločenstvo bývalých kolegov jazykovedcov – predovšetkým slovenských rusistov, ale aj slovakistov a vôbec pracovníkov slavistického zamerania doc. PhDr. Ella Sekaninová, DrSc. Odišiel vzácny, láskavý človek, ktorého dobrotu a obetavú službu rodine môžu najlepšie oceniť a doceniť jej najbližší. Odišla popredná reprezentantka slovenskej jazykovedy a kultúry, jedna z posledných jej generácie, vedkyňa, v ktorej diele sa vzácne spája rozvíjanie ucelenej teórie, teoretických princípov ako metodologického východiska skúmania istých úsekov jazykovej skutočnosti s praktickým bádáním založeným na bohatom materiáli z vybranej oblasti. Jej vedecká tvorba je nosným pilierom slovenskej rusistiky, ale bez jej prác, ako sa na to poukázalo nie tak dávno v jubilejných článkoch, sa nezaobíde žiadny slovenský lingvista, ktorý skúma jazyk v širších súvislostiach a poznávacích obzoroch.

Na životopise docentky Elky Sekaninovej, ako ju jej kolegovia – rovesníci najčastejšie volali, viacerých upútavalo netradičné miesto narodenia. Narodila sa 13. novembra 1926 v Alma-Ate, v ďalekom Kazachstane, kam sa jej rodičia dočasne presťahovali v rámci Interhelpa – medzinárodnej pomoci pri výstavbe Sovietskeho zväzu. Po štyroch rokoch sa rodičia vrátili na Slovensko do Brodského, kde E. Sekaninová vyrastala. Gymnázium navštevovala v Skalici, maturovala tu v r. 1945. V rokoch 1945 – 1950 študovala na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave ruštinu a slovenčinu. Vydala sa v r. 1952. Manžel Václav Sekanina, ktorý jej bol veľkú časť života oporou, zomrel v r. 1988. Majú spolu syna Dušana.

Budúcu vedeckú orientáciu E. Sekaninovej ovplyvnilo štúdium ruštiny a slovenčiny a najmä okolnosť, že začiatky jej štúdia sa spájajú so vznikom ruského seminára na filozofickej fakulte, ako aj s pôsobením vedca svetového formátu profesora Alexandra Isačenka. Ten sa zaslúžil o to, že dvojjazyčná lexikografia, a to aj práca na menších, školských slovensko-ruských a rusko-slovenských slovníkoch sa u nás realizovala na vedeckých princípoch, nie na komercii. Až do 50. rokov minulého storočia, do budovania rusistiky na Filozofickej fakulte a neskôr v SAV siahajú teda korene budúcej bratislavskej lexikografickej školy a riešenie ústredného problému dvojjazyčnej lexikografie – problému ekvivalencie a prekladového významu. E. Sekaninová má na riešení tohto problému významný podiel.

Po krátkom pôsobení stredoškolskej profesorky pracovala už od r. 1951 v Jazykovednom ústave Slovenskej akadémie vied a umení, predchodkyni dnešnej Slovenskej akadémie vied. Stala sa inšpiratívnou členkou lexikografickej skupiny, ktorá sa formovala okolo *Veľkého rusko-slovenského slovníka* (1960 – 1970). Je spoluautorkou všetkých piatich zväzkov tohto slovníka, autorkou alebo spoluautorkou školských rusko-slovenských slovníkov a hlavnou redaktorkou (od 2. zväzku) šesťzväzkového *Veľkého slovensko-ruského slovníka* (1979 – 1995).

E. Sekaninová pracovala v Slovenskej akadémii vied až do svojho odchodu do dôchodku v r. 1991. Pracoviská mali rôzne názvy a aj oddelenie slovanských jazykov, ktoré viedla vyše dvadsať rokov, malo rozličné inštitucionálne začlenenie. Nestratilo však nikdy svoju hlavnú lexikologicko-lexikografickú náplň. Bohaté lexikografické skúsenosti dávali docentke E. Sekaninovej množstvo podnetov na domýšľanie teoretických základov lexikografickej práce, na postupné budovanie metodologických východísk aj konkrétnych metód uplatňovania lexikografickej teórie.

Náročná práca na dvoch veľkých viacväzkových slovníkoch, najprv *Vel'kom rusko-slovenskom slovníku*, čoskoro v nadväznosti naň na *Vel'kom slovensko-ruskom slovníku* bola pre autorské kolektívy dobrou školou lexikografickej práce, príkladnej spolupráce a jednotného precízneho postupu aj pri modifikácii niektorých spracovaní. Túto prácu s veľkým rozhľadom, tvorivým zanietením a taktom viedla práve E. Sekaninová. Tvorivý vklad E. Sekaninovej je najmä v prínose k teórii prekladového významu a k vypracovaniu ekvivalenčnej typológie lexém. Napísala o tejto téme viacero štúdií. Vyvrcholením v tomto okruhu je konzistentne s hlbokou znalosťou vecí vypracovaná monografia *Teória a prax dvojjazyčnej lexikografie* (1993). Predstavuje ucelenú sústavu zovšeobecnených empirických poznatkov o lexikografickom spracovaní lexikálnych jednotiek v dvojjazyčnom slovníku. Lexikografická problematika je včlenená do širších lexikologických súvislostí, autorka zreteľne ukazuje závislostné vzťahy medzi základnou disciplínou a aplikačnými odbormi a zložkami. Pojmy symetrickej, symetricko-asymetrickej a asymetrickej ekvivalencie sa stali klasickými konceptmi slovenskej dvojjazyčnej lexikografie a E. Sekaninová protagonistkou tejto disciplíny. Modelovaním hesla v dvojjazyčnom slovníku poskytla E. Sekaninová teoreticky odôvodnený a prakticky názorný návod na tvorbu kvalifikovaných prekladových slovníkov. Príklady ukázkových hesiel uvádza nielen zo slovanských jazykov, ale aj z nemčiny, angličtiny a francúzštiny. Ako hodnotný a vhodný model spracovania dvojjazyčných slovníkov slúži aj sám *Veľký slovensko-ruský slovník*, ktorý je najrozsiahlejším slovensko-inojazyčným slovníkom. Už dlhší čas plní túto úlohu.

Je známou vecou, že lexikografická práca je svojou mnohoaspektovosťou ťažká, časovo a aj na potrebné poznatky o jazykoch mimoriadne náročná. Slovníky sú najcítanejšími a najvyhľadávanejšími knihami, práca na nich nie je pritom najmä v našom prostredí dostačujúco docenená. Kolegyne, spolupracovníčky E. Sekaninovej si veľmi vážili, že E. Sekaninová viedla lexikografický kolektív s náročnosťou voči sebe aj iným, ale s nebyvalým taktom. Mala prirodzenú autoritu, vážnosť aj vďaka tomu, čo všetko stihla za svoj vedecký aj súkromný život zvládnuť.

Pozoruhodné výsledky dosiahla E. Sekaninová v spracovaní dôležitého úseku lexiky a gramatiky slovanských jazykov – v konfrontačnom rusko-slovenskom spracovaní predponových slovies. Po početných štúdiách syntetizovala túto problematiku v monografii *Sémantická analýza predponového slovesa v ruštine a slovenčine* (1980), vďaka nej disponujeme systematickým obrazom tohto náročného lexikálneho výseku. Hodnotu tohto diela, v ktorom sa E. Sekaninová vyrovnáva s náročnou problematikou vzťahu vidu a spôsobu slovesného deja v slovanských jazykoch, nepriamo určuje aj to, že prácu obhájila ako dizertáciu na získanie vedeckej hodnosti doktor vied (DrSc.).

Nemožno obísť ani zásluhy, ktoré má docentka E. Sekaninová v pedagogickej činnosti. Niekoľko rokov vyučovala lexikológiu na FFUK, jej štúdie sa dostali aj do vysokoškolských príručiek. Po dlhé roky reprezentovala slovenskú vedu ma medzinárodnom fóre, najmä na slavistických kongresoch a kongresoch rusistov (MAPRIJAL), do ich programov prispela cennými referátmi aj diskusnými príspevkami.

Docentke Elle Sekaninovej, DrSc., patrí vďaka aj za bohatú vedecko-organizačnú činnosť, za jej prácu vo vedeckom kolégiu pre jazykovedu, vedy o literatúre a národopis (1962 – 1974) a vo vedeckom kolégiu pre jazykovedu ČSAV (1971 – 1988). Bola členkou Medzinárodnej lexikologicko-lexikografickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov. Bola členkou aj predsedníčkou komisií pre obhajoby kandidátskych dizertačných prác vo vednom odbore jazykoveda konkrétnych jazykových skupín – ruský jazyk, aj v komisii pre obhajoby doktorských dizertačných prác jazykovedy konkrétnych jazykových skupín – ruský jazyk (1980 – 1984; 1985 – 1996).

Za bohatú vedeckú aj vedecko-organizačnú prácu a prácu vo vedeckej výchove Predsedníctvo SAV ocenilo vedecké dielo docentky Elly Sekaninovej, DrSc., viacerými oceneniami: striebornou Čestnou plaketou Ľudovíta Štúra za zásluhy v spoločenských vedách (1981), zlatou Čestnou plaketou Ľudovíta Štúra za zásluhy v spoločenských vedách (1986). E. Sekaninovej bola udelená aj strieborná Čestná plaketa Josefa Dobrovského za zásluhy v spoločenských vedách. Celkom nedávno Predsedníctvo SAV ocenilo docentku Sekaninovú za jej prenikavé vedecké dielo aj ocenením – začlenením medzi Významné osobnosti SAV 2006 .

Lúčime sa v mene slovenských jazykovedcov aj v mene redakčnej rady Jazykovedného časopisu, ktorej bola po dlhé roky členkou, s našou váženou a milou kolegyňou docentkou Ellou Sekaninovou, DrSc. Ďakujeme jej za všetku prácu, ktorú vykonala v jazykovede, za všetku láskavosť, ktorú prejavovala rodine aj spolupracovníckam, ktoré tvorili po celý dlhý čas jej širšiu rodinu. Lúčia sa so svojou dlhoročnou členkou aj členovia Slovenskej jazykovednej spoločnosti a kolegovia zo slovenských vysokých škôl.

Češť jej pamiatke!

Klára Buzássyová

DEVÄŤDESIATKA PROF. PETRA KIRÁLYA

Často sa hovorí, že dožiť sa šesťdesiatych či sedemdesiatych narodenín nie je zásluha, že je to len šťastie. Ale pri oslavách „deväťdesiatky“ už nemožno hovoriť len o šťastí alebo o náklonnosti nebies, ale aj o vytrvalosti a húževnatosti jubilanta.

Slovenská aj maďarská jazykovedná a slavistická obec si tento rok s úctou pripomína významné životné jubileum univerzitného profesora PhDr. Petra Király, DrSc., jedného z najvýznamnejších maďarských slavistov. Využívame jubileum ako príležitosť pripomenúť si niektoré fakty i faktory, určujúce profesorovu doterajšiu bohatú tvorivú bádateľskú činnosť.

Peter Király sa narodil 22. novembra 1917 vo východoslovenskej obci Malčice v bývalej Zemplínskej stolici. Tu chodil do slovenskej základnej školy, kým stredoškolské štúdiá absolvoval na maďarskom gymnáziu v Košiciach. Po maturite študoval maďarský a český jazyk na Filozofickej fakulte Karlovej Univerzity v Prahe, resp. maďarský a slovenský jazyk na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, kde v roku 1941 získal diplom učiteľa maďarského a slovenského jazyka. Učiť začal v bratislavskom gymnáziu s vyučovacím jazykom maďarským. Od r. 1945 žije v Maďarsku, kde v rokoch 1945 – 1952 pracoval v Štátnej Széchényiho knižnici v Budapešti, neskôr sa stal pracovníkom Jazykovedného ústavu Maďarskej akadémie vied. Tu v rokoch 1959 – 1974 zastával funk-

ciu zástupcu riaditeľa ústavu, od roku 1974 až do odchodu do dôchodku pôsobil aj ako vedúci Katedry slovanských filológií na Univerzite Lóránda Eötvösa v Budapešti.

Už počas vysokoškolských štúdií P. Király zamerl svoje bádanie na otázky dialektológie. Takisto ho zaujala problematika maďarských jazykových prvkov v slovenčine a ich vzájomný vplyv na vývin týchto dvoch jazykových oblastí. Pravidelne sa zaoberal terénnym výskumom a tento materiál použil aj v dizertácii, v ktorej skúmal slovenské nárečie svojho rodiska a výskyt maďarských jazykových prvkov v ňom: *A keletszlovák nyelvjárás nyomatott emlékei (Jazykové pamiatky východoslovenských nárečí, 1953)*. Materiál z Malčíc tvorí aj základ jeho široko koncipovanej štúdie o maďarských lexikálnych prevzatiach vo východoslovenských nárečiach: *Die ungarischen Lehnwörter einer ostslowakischen Gemeinde (Maďarizmy vo východoslovenských nárečiach, 1964 – 1965)*.

Vedecká činnosť P. Király sa výrazne zintenzívnila na začiatku päťdesiatych rokov. V roku 1950, keď sa na základe nových vysokoškolských reforiem v Maďarsku radikálne preformovala maďarská slavistika, začali sa tvoriť vyškolené tímy, ktoré mali za úlohu vydávať staré slovanské jazykové pamiatky z územia Maďarska a pripravovať nárečové atlasy. Tento program sa stal časťou medzinárodného slavistického programu. V roku 1958 bol vedením týchto prác poverený profesor P. Király. Z týchto výskumov vznikli významné publikácie ako *Stredoveké české listiny (1958)*, *Príspevok k dejinám spisovnej slovenčiny (1951)*, *Formy prisviedčania v slovenských nárečiach v Maďarsku (1964)*, *České a maďarské prvky v písomných pamiatkach Slovenského Komlósa (1965)*, *A kétnyelvűség (Dvojjazyčnosť, 1974)* a *Atlas slovenských nárečí v Maďarsku*, vydaný po slovensky aj nemecky v roku 1993 – *Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn*. Dlhodobú znalosť rodného dialektu osvedčil profesor P. Király aj v obsiahlej recenzii I. zväzku *Slovníka slovenských nárečí (1997)*, v ktorom upozorňoval na korektnosť či vhodnosť zemplínskych nárečových dokladov, ilustrujúcich jednotlivé významy v tomto celonárodnom nárečovom slovníku.

Popri výskume slovenských jazykových prvkov a slovenských nárečí sa profesor P. Király intenzívne venoval aj výskumu maďarskej historickej lexiky. Zvláštnu pozornosť venoval obdobiu príchodu starých Maďarov do Karpatskej kotliny. Jeho činnosť je významná nielen na výskumnom poli, ale aj pri organizácii výskumného života, jeho riadení. Veľkú pozornosť venoval aj výskumu ďalších slovanských jazykov – českému, bulharskému, slovinskému, ukrajinskému a najstarším jazykovým pamiatkam maďarskej, slovenskej i slovanskej proveniencie: *Középkori cseh oklevelek (Stredoveké české listiny, 1952)*; *Az ukrán nyelv eredetének kérdésehez (K otázkam vzniku ukrajinského jazyka, 1953)*; *Das Budapester glagolitische Fragment (Budapeštiansky hlaholský fragment, 1955)*; *Zehn Jahre slawischer Sprachwissenschaft in Ungarn (Desať rokov slavistiky v Maďarsku, 1957)*; *Az Általános Szláv Nyelvatlasz (Slovanský jazykový atlas, 1963)*; *Cyrilské litery v staromaďarské runové abecede?, 1971*; *A magyarországi bulgarisztika útja és eredményei (Maďarská bulharistika: smerovanie a výsledky, 1984)*. Jeho prácu a činnosť v slavistickom výskume ocenili aj v Bulharsku, kde mu udelili Medailu Cyrila a Metoda I. stupňa.

Vedecká „dielňa“ P. Király je otvorená tak pre slovenských, ako aj pre maďarských jazykovedcov. P. Király poskytol cenný materiál *Atlasu slovenských nárečí*, svojimi článkami i monografiami sa zaslúžil o úspešnú a plodnú spoluprácu slovenskej i maďarskej jazykovedy a slavistiky. Ani po odchode do dôchodku P. Király neprestal s výskumom a pokračoval vo svojej práci. Stručne vymenujme niektoré jeho práce z posledných rokov: *Vznik a charakter nárečia*

Slovenského Komlóša (2000), A nyelvkeveredés. A Magyarországi szláv nyelvjárások tanulságai (Jazyková interferencia. Výskum slovanských nářečí v Maďarsku, 2001), K otázke niektorých maďarizmov v slovenčine (2003), Vznik a zánik kalvínskej východoslovenčiny (2006).

Vážený pán profesor! Dovoľte mi, aby som Vám v mene slovenskej jazykovednej a slavistickej obce zažela veľa zdravia, úspechov a ešte veľa chuti a energie do ďalšej plodnej vedeckej práce.

Renáta Ondrejková

TERMINOLOGY AND SOCIETY

KONFERENCIA NA LESSIUS UNIVERSITY COLLEGE 15. – 17. 11. 2006

Tretí novembrový týždeň 2006 dostal v Belgicku prívlastok terminologický, pretože sa počas neho konali tri za sebou nadväzujúce podujatia. Európska asociácia pre terminológiu (EAFT) ho v Bruseli odštartovala tretím summitom, ktorého účastníci sa dva dni zaoberali najmä terminologickou politikou a plánovaním, rôznymi druhmi terminologickej spolupráce a rozoberali tieto otázky predovšetkým s ohľadom na tzv. malé jazyky.

Terminologické diskusie sa po skončení summitu presunuli na akademickú pôdu Lessius Hogeschool do Antverp, kde plynulo pokračovali v rámci jednodňového workshopu na tému *Stratégie a politika v oblasti terminológie*, ktorý organizovala medzinárodná asociácia TermNet, zameriavajúca sa na medzinárodnú terminologickú infraštruktúru a význam terminológie pre podnikateľský sektor. Nosnou časťou workshopu bola prezentácia materiálu z dielne UNESCO pod názvom *Zásady terminologických politík (Guidelines for Terminology Policies)* v podaní členky TermNetu Anji Drame. Zamerala sa v nej na definíciu termínu terminologická politika ako súčasť jazykovej politiky na úrovni štátu, podnikateľského sektora alebo neziskového sektora. Dotkla sa aj problematiky adresátov terminologickej politiky, jej tvorby a implementácie a najmä na faktory zaručujúce vybranej politike úspech. Po jednotlivých blokoch nasledovala diskusia v typologicky rozdelených skupinách.

Na Anju Drame v programe workshopu nadviazali jej kolegovia Gabrielle Sauberer, ktorá sa venovala otázke manažmentu zmeny, a Christian Galinski, ktorý stručne zhrnul problematiku terminologickej normalizácie, predovšetkým históriu a filozofiu tvorby ISO noriem.

Pierre Lewalle z Medzinárodnej zdravotníckej organizácie (WHO) predstavil terminologické plánovanie tejto inštitúcie v podobe návrhu na terminologickú infraštruktúru v rámci medicínskej terminológie. Zároveň vyzval prítomných, aby sa do projektu zapojili. – Marietta Alberts (JAR) načrtla jazykové a terminologické plánovanie vo viacjazyčnom štáte, konkrétne v Juhoafrickej republike, a jeho implementáciu, ktorej cieľom je umožniť a uľahčiť komunikáciu vládnych inštitúcií s občanmi v štáte, ktorý má 11 oficiálnych jazykov. Na dodržiavanie a rozvoj jazykovej politiky dozerá asociácia PanSALB, do kompetencií ktorej patrí nielen ochrana jazykových práv, štandardizácia, jazykový a literárny výskum, lexikografická produkcia, ale aj otázky terminológie. Inka Raupach (Institute for Information Management) sa zaoberala otázkami autorských práv v rámci terminologických projektov,

najmä v súvislosti s projektom terminologickej databázy Eurotermbank, ktorý dostal samostatný blok v rámci nasledujúcej dvojdňovej konferencie.

V diskusiách a aj v samostatnom vystúpení predniesol dánsky profesor Heribert P i c h t, jedna z kľúčových postáv teórie terminológie druhej polovice 20. storočia, svoju koncepciu jazykového plánovania, do ktorej zahŕňa aj dohľad nad terminológiou. Jazykové plánovanie považuje za jeden z kľúčových faktorov ovplyvňovania odbornej komunikácie. Okrem toho dôrazne upozornil na tzv. *domain loss*, teda akúsi porážku, ústup národných jazykov zo sféry odbornej komunikácie vo všeobecnosti, ku ktorému dochádza pod vplyvom anglicizácie. Prispieva k nemu vyššie hodnotenie publikácií v angličtine než v štátnych jazykoch, zavádzanie angličtiny ako komunikačného a právneho jazyka obchodu. Vyjadril presvedčenie, že odborná komunikácia tvorí súčasť ľudských práv a vyzval na ich dodržiavanie.

Workshop sa stal odrazovým mostíkom pre dvojdnú medzinárodnú antverpskú konferenciu *Terminológia a spoločnosť*, ktorú usporiadala holandsko-flámska asociácia pre holandskú terminológiu NL-TERM v spolupráci s Katedrou aplikovaných jazykov Lessius Hogeschool v Antverpách. Ústrednou témou konferencie bola okrem vplyvu terminológie na každodenný život aj otázka optimálnych terminologických metód. Program sa skladal z príspevkov zameraných na terminologickú teóriu, terminologickú prácu v podnikateľskom prostredí, ako aj na výučbu terminológie na univerzitách a terminologické študijné programy. Vytvorila sa tak platforma na výmenu skúseností a informácií týkajúcich sa noviniek v terminológii a terminologických aplikáciách, ktorú využilo takmer 140 účastníkov z 25 krajín a rôznych európskych inštitúcií. Usporiadatelia rozdelili program do dvoch dní a piatich sekcií, pričom ich venovali tvorbe viacjazyčných dokumentov, terminológii prekladu a tlmočenia, tzv. malým jazykom najmä nových členských štátov EÚ, optimálnym metódam výučby a terminológii v medicínskom prostredí. Spolu v nich odznelo 30 príspevkov a dve plenárne prednášky.

Úvodnú prednášku zverili organizátori profesorovi Petrovi A. Schmittovi (Institut für Angewandte Linguistik und Translatologie, Universität Leipzig), ktorý sa z pohľadu vysokoškolského pedagóga zamýšľal nad témou Vplyv kultúry na pojmy a terminologickú ekvivalenciu (*The Effect of Culture on Concepts and Term Equivalence*). Dotkol sa v nej všetkých hlavných okruhov konferencie a zdôraznil dôležitosť a potrebu začleniť tieto otázky do študijných programov terminológie. Upozornil na dôležitý fakt, že v hovorových a častokrát aj písomných odborných prehovoroch sa zvyčajne používa nepresná, zavádzajúca terminológia, čo prekladateľovi a študentovi prekladateľstva komplikuje dekodovanie obsahu textu. Detailne analyzoval častú absenciu symetrických ekvivalentov vo východiskovom a cieľovom jazyku, podmienenú nezriedka kultúrnymi rozdielmi. Zvýšenie kvality prekladov v tomto smere vidí v rozvíjaní a výučbe prototypovej teórie pojmu, ktorú ilustroval príkladmi kultúrne podmienených rozdielov medzi pojmami.

Druhú plenárnu prednášku predniesol Klaus-Dirk Schmitz (Fachhochschule Köln) na tému Výučba terminológie a terminologické školenia v duchu Bolonského protokolu o Európskom vysokoškolskom priestore (*Terminology Teaching and Training After Bologna*). Predstavil v nej študijné programy Kolínskej univerzity, ktorých zostavenie vyplýva z potrieb súčasnej informačnej spoločnosti, keďže základy a častokrát aj hlbšie vedomosti terminológie a terminologickej práce sa vyžadujú vo viacerých profesiách. K-D. Schmitz charakterizoval štyri moduly programov a ich skladbu ako aj jednotlivé študijné kurzy. Transformáciu kurikul

Kolinskej univerzity urýchlili aj požiadavky Bolonskej deklarácie, a tak v súčasnosti reflektuje potreby praxe a vychováva budúcich editorov, tvorcov technickej dokumentácie či odborných prekladateľov.

Špecifickú otázku kvality a typu originálneho textu ako kľúčového faktora kvality prekladu (*Terminology and Technical Documentation – Translation technology and Workflowmanagement*) podrobne rozobrala hostiteľka konferencie Frida Steuers (Lessius Hogeschool). Zamerala sa predovšetkým na fenomén tzv. „kontrolovaného jazyka“, ktorý sa používa v textoch technickej dokumentácie veľkých spoločností. Ide o odborný jazyk s obmedzenou a presne určenou terminológiou, syntaxou a veľmi často aj sémantikou. Vyznačuje sa jasným, konzistentným štýlom, ktorý uľahčuje preklad, zvyšuje jeho presnosť a prehľadnosť. História *kontrolovaného jazyka* siaha do roku 1935 a vo veľkom sa začal používať od 80. rokov 20. storočia. F. Steuers uzavrela svoju prednášku príkladmi tvorby a úpravy technickej dokumentácie v konkrétnych firmách.

Danielle Dubroca Galin (Universidad de Salamanca) sa orientovala na terminológiu cestovného ruchu a nomenklatúru agropotravinárskych produktov (*Pour une terminologie vendeuse à l'export*), určených na vývoz zo Španielska do frankofónnych krajín. Prednášajúca si kládla viacero otázok týkajúcich sa prezentácie týchto produktov v krajine výrobcu a naopak, v krajine vývozu, prijímania ich pomenovaní podmienených kultúrnymi špecifikami a ich prípadnej úpravy po stránke jazykovej a kultúrnej, fonetickej, grafickej, syntaktickej alebo obsahovej. Keďže práve tieto transformácie sú úzko späté s marketingom a odbytom produktov, tvorbe ich pomenovaní sa venuje zvýšená pozornosť a najčastejšie sa pri nej používa analógia s existujúcimi pomenovaniami výrobkov podobného druhu.

Švédske zastúpenie terminologickej obce predstavilo tri príspevky. Prvý z nich zamerala Claudia Dobrina (zo Sveriges nationella centrum för terminologi och fackspråk TNC) na prezentáciu švédskeho terminologického centra a najmä platenej terminologickej poradne (*Terminology on Demand: Maintaining a Terminological Query Service*), ktorá pracuje nepretržite od roku 1936. Otázky, s ktorými sa švédsko verejnosť obracia na TNC a jeho terminologickú poradňu, zahŕňajú terminológiu všetkých odborných oblastí a týkajú sa nielen správneho tvaru termínov, ale aj ich definície a ekvivalentov v rôznych jazykoch. Kým proces spracúvania terminologických otázok sa podľa nej za šesťdesiat rokov nezmenil (analýza otázky, hľadanie informácií, spracúvanie informácií, odoslanie odpovede a jej uloženie do databázy), nové informačné technológie ponúkli nové nástroje a pomôcky – centrum vybuďovalo rozsiahlu elektronickú databázu terminologických informácií. C. Dobrina zdôraznila, že fungovanie terminologickej poradne si okrem takejto databázy vyžaduje sieť odborných a jazykových spolupracovníkov a expertov, metodológiu spracovania otázok a najmä tím vyškolených odborníkov v rôznych oblastiach terminologickej práce.

Dobrinin kolega z TNC Henrik Nilsson sa podelil o švédske skúsenosti s budovaním národnej terminologickej infraštruktúry (*Towards a National Terminology Infrastructure: The Swedish Experience*). Niekoľkokrát zdôraznil, že vytvorenie takejto infraštruktúry si vyžaduje vysokú podporu vládnych inštitúcií. Švédsko ju má v súčasnosti zakotvenú aj legislatívne v dvoch zákonoch: v zákone o informačných technológiách a zákone o švédskej jazykovej politike. Pripomenul, že TNC za vyše 60 rokov svojej činnosti vybuďovalo siete spolupracovníkov z rôznych oblastí, má skúsenosti s terminologickou prácou pri tvorbe glosárov a revízii noriem, do ktorých sa zapájajú aj vládne inštitúcie a súkromný sektor. Terminologickú osvetu šíri aj vý-

učbou terminológie v rôznych prostrediach. Centrum v súčasnosti vypracúva analýzu existujúcich a plánovaných terminologických aktivít vo Švédsku s cieľom vytvoriť celoštátnu terminologickú infraštruktúru, ktorej súčasťou bude terminologický portál a národná terminologická databáza. H. Nilsson spomenul aj zaujímavú myšlienku iniciovať spoločné vypracúvanie definícií viacerými inštitúciami a tým zvýšiť presnosť a využiteľnosť terminologických záznamov.

Situáciu národnej terminológie tzv. malého jazyka sumarizovala Ágota F ó r i s (Pécs University) v príspevku *The Situation and Problems of Hungarian Terminology*. V krátkosti načrtla históriu terminologickej práce v Maďarsku, ktorej však momentálne chýba kontinuita v odborných i jazykovedných kruhoch, najmä pokiaľ ide o terminografickú produkciu. Podľa nej neexistuje priestor na diskusiu a zverejňovanie nových informácií a metodológií. Najmarkantnejšie sa tento nedostatok pociťuje predovšetkým v novo sa konštituujuúcich odboroch ako napríklad európska legislatíva a inštitúcie alebo tzv. wellness. Pripomenula nielen maďarský problém tvorby termínov nových pojmov, ktorú negatívne ovplyvňujú anglické a francúzske vzory s odlišnou morfológickou a sémantickou štruktúrou.

Švédska dvojica Judy Foo a Magnus Merkel (Linköpings Universitet) podrobne predstavili metodológiu budovania normalizovaných terminologických databáz pomocou automatickej extrakcie a editovacích nástrojov (*Building Standardised Term Bases through Automated Term Extraction and Advanced Editing Tools*), ktorú overili v praxi v spolupráci so softvérovou spoločnosťou. Za zdroj kandidátov terminologických ekvivalentov, kontextov a terminologických variantov si zvolili prekladové pamäte, ktoré obsahujú automaticky zarovnané originálne a preložené texty. Po identifikácii dvojjazyčných kandidátov terminologických ekvivalentov pomocou jazykovej a štatistickej analýzy a programu na zarovnávanie Itrix skonvertovali výsledky do databázy, ktorá umožňuje oveľa rýchlejšiu editáciu záznamov než v komerčných softvéroch terminologického manažmentu, ako aj automatické vkladanie gramatických informácií a kontextu. V závere naznačili svoje riešenia v súvislosti s prerozdeľením úloh v terminologickom tíme, spravovaním databázy a prístupu do nej.

Problematike významu a budovania terminologickej databázy v komerčnom prostredí sa venovali Annick Niclaes a Regine Snoeck z agentúry Belgacom Translation Services (*MultiTerm Online in Belgacom Translation Services*). Predstavili fungovanie prekladateľskej agentúry a jej projekt sprístupnenia štvorjazyčnej internej terminologickej databázy on-line pre celú firmu. Analyzovali usporiadanie záznamov a názorne ukázali možnosti jej používania.

Mercedes García de Quesada (Universidad Autónoma de Barcelona), Silvia Montero-Martínez (Universidad de Valladolid) a Arianne Reimerink (Universidad de Granada) sa vo svojom projekte rozhodli aplikovať koncepciu FrameNet, pôvodne vytvorenú na univerzite v Berkeley, na oblasť terminológie (*FrameNet in Terminology: Widening the Notion of Context*). Španielska verzia FrameNetu, ktorá sa vypracúva na univerzite v Barcelone, im poslúžila na vytváranie vzorcov pohybu v oblasti pobrežného inžinierstva. Jedným z výsledkov projektu je ekvivalentácia typických lexikálnych spojení v angličtine aj španielčine, ktoré sa objavujú v pripravovanom slovníku. Autorky sa vyslovili za dynamický charakter definície a kontextu, pričom vzhľadom na špecifickú problematiku plánujú k týmto terminologickým údajom pripojiť aj metalingvistické informácie, napríklad obrázky.

Kľúčovým termínom projektu Cédrica Bousqueta (Université de Paris) a Marie Zimina-Poirot (Université de la Sorbonne Nouvelle) sú tzv. porovnateľné a paralelné korpusy v špecifickej oblasti medicíny v troch jazykoch: anglickom, francúzskom a ruskom

(PERTOMED: *Exploiting and Validating Terminological Resources of Comparable Russian-French-English Corpora within Pharmacovigilance*). Cieľom projektu bolo testovanie a hodnotenie softvérových nástrojov na vytváranie terminologických zdrojov z paralelných a porovnateľných korpusov v rámci vybranej oblasti. Zmienili sa o problémoch, ktoré im spôsobovala heterogénnosť korpusov, pokiaľ ide o ich veľkosť, sémantiku, lexiku, najmä pri rusko-francúzskom korpuse, z čoho vyplynuli doplnkové otázky, ako napríklad terminologické varianty alebo výber správneho ekvivalentu. Projekt v dohľadnom čase predpokladá sprístupnenie trojjazyčného lexikónu prostredníctvom internetu.

Na užitočnosť kombinácie normatívneho a deskriptívneho prístupu terminologického výskumu upozornila i Caterina Bedon a Franco Bertaccini (Univerzita di Bologna) vo svojej analýze terminológie z oblasti optiky v troch jazykoch (taliančina, nemčina, francúzština). Konkrétne išlo o problematiku komponentov okuliarov (*Descriptive and Normative Terminology: Occhiali – Glasses – Brille*), v rámci ktorej porovnávali normy a vlastné glosáre. Skonštatovali podobnosti a rozdiely oboch prístupov a ich výhody pre hlbšiu terminologickú analýzu. Výsledkom ich práce je systematizácia terminológie v rozsahu 877 záznamov na abecednom i logickom princípe a návrh na revíziu ISO normy.

Posledný blok s tromi príspevkami rezervovali organizátori projektu EuroTermBank, ktorého ambíciou je centralizovanie terminologických údajov v jazykoch tzv. nových členských štátov EÚ prostredníctvom jedného internetového portálu. Okrem estónčiny, maďarčiny, lotyštiny, litovčiny a poľštiny, ktoré predstavujú primárne jazyky terminologických zdrojov, možno vyhľadávať termíny v ďalších 17 jazykoch aj prostredníctvom prepojenia portálu na ďalšie externé terminologické databázy a zdroje. Projekt využil skúsenosti s už existujúcimi terminologickými sieťami európskych štruktúr, pričom na ňom participovalo niekoľko inštitúcií: lotyšská súkromná spoločnosť Tilde, nemecký Inštitút informačného manažmentu, dánske Centrum jazykových technológií Kodanskej univerzity, poľské Centrum spracovania informácií, estónska Univerzita v Tartu, maďarská asociácia MorphoLogic, Ústav litovského jazyka a Lotyšská akadémia vied. Klaus-Dirk Schmitz, Lina Henriksen (Københavns Universitet) a zástupca lotyšskej firmy TILDE Andrejs Vasiljevs zhrnuli podstatu projektu, poukázali na jeho silné a slabé miesta, analyzovali použitú metodológiu a načrtli riešenia problematických otázok najmä v súvislosti s autorskými právami a jednotným formátom terminologického záznamu.

Prednášajúci a diskutujúci obsiahli široké spektrum tém od teórie cez výučbu terminológie až po jej uplatnenie v komerčnom prostredí. Celkovo sa potvrdila dôležitosť terminologických potrieb v súčasnom svete, ktoré už západoeurópske krajiny nespochybňujú, pričom podnikateľská sféra začína oceňovať povolanie terminológa a využívať terminologický manažment pri zvyšovaní kvality svojej produkcie. Konferencia poskytla priestor prezentácii viacerých terminologických projektov opierajúcich sa o možnosti korpusovej lingvistiky a využívajúcich najnovšie softvérové nástroje. Značnú časť tvorili príspevky analyzujúce možnosti využitia existujúcich terminografických zdrojov, rovnako ako referáty o projektoch terminologických databáz a ich správe z dielne univerzitných terminológov, ale aj súkromných firiem. Pozitívne možno zhodnotiť úzke prepojenie konferencie na oblasť odborného prekladu a jeho výučby, konfrontáciu normalizačnej a deskriptívnej terminologickej práce a v neposlednom rade aj podnetné modely účinnej terminologickej politiky.

Jana Levická

ERRÁTA

V minulom čísle Jazykovedného časopisu (2007, roč. 58, č. 1) v príspevku Š. Švagrovského (*Od spisovnej češtiny k Bernolákovej slovenčine*. s. 55 – 74) došlo k technickému pochybeniu. Piata kapitola na s. 63 – 64 bola vytlačená bez príloh, čím sa znehodnotila informačná hodnota príspevku. Za omyl sa autorovi ospravedľujeme a uvádzame príslušnú kapitolu v správnej podobe.

Redakcia

V. Miesto tereziánskeho urbára v dejinách spisovnej slovenčiny

Začiatkom šesťdesiatych rokov 18. storočia došlo v Zadunajsku k viacerým sedliackym vzburám. Poddaní odopierali plniť poddanské povinnosti, začali klčovať zakázané lesy. Zvyšovanie poddanských povinností zo strany zemepánov sa stalo neznesiteľným. V obave, že poddaní nebudú môcť plniť svoje kontribučné povinnosti, rozhodla sa Mária Terézia vykonať reguláciu urbárskych tiarch v celej krajine. Panovníčka chcela dať reguláciu odsúhlasiť roku 1765 krajinskému snemu, ale úmysel cisárovnyn stroskotal na neústupnom odpore dolnej a hornej snemovne, a preto Mária Terézia roku 1767 nanútila svoju vôľu uhorskej šľachte prostredníctvom nariadenia (patentu). Urbárske nariadenie (patent) bolo vydané 14. júna 1767 súčasne v štyroch jazykoch: latinskom, maďarskom, nemeckom a v bohemizovanej slovenčine (porov. nižšie).

Otázky (v súčasnej slovenčine):

- I. Či obec mala alebo má nejaký urbár.
- II. Či majú so zemepánom zmluvu (kontrakt) alebo plnia robotné povinnosti, dávky len podľa obyčaje a aké.
- III. Ako odvádzajú dávky a akou formou sa vyberajú.
- IV. Aký má obec chotár, aký je z neho úžitok či škoda.
- V. Koľko zeme a lúk má poddaný prenajatých od zemepána, koľko do nej vyseje meríc a či lúky nechávajú aj na otavu.
- VI. Akú robotu každý poddaný vykonáva – s dobytkom (záprahom) alebo bez neho.
- VII. Či dávajú deviatok teraz, odkedy a z čoho.
- VIII. Koľko je v obci opustených domov, odkedy zostali opustené a kto ich teraz užíva.
- IX. Či sú poddaní na večnosť pripútaní k usadlosti, bez práva slobodne sa odsťahovať alebo sa odsťahovať môžu.

Odповede sedliakov z obce Suchá nad Parnou na uvedené otázky („vo vlastnom jazyku“):

Szuha SR: Suchá nad Parnou

Földesúr – zemepán: gróf Erdődi Pálffy Károly Pál

Jobbágyok száma – počet sedliakov: 37

Zsellérek száma – počet želiarov s domom: 45

Házatlan zsellérek száma – počet želiarov bez domu: 11

Egész telkek száma – počet celých usadlostí: 12 3/8

I. Urbar žadného nemame, ani o takowem gsme nečuwali.

II. Rownjm spusobem ani contract podla ktereho panstwu bi sme mali zbjawat u nas se nena-chaza.

III. Ponewadž gak predloženo gest ani urbar, ani contract wolagakj se u nas nenachaza, do wčulagsska nassemu panstwu wedle oličage sme sluzili a panske wibauwali običag pak takowa od pamati nasseg, a od starodawna strwawa.

IV. **Chosni** nasse su gine nenj krem role a winohradi, k tomu prichadzagu take i lučki.

Sskodi pak skusugeme od nahliwich dessduw, skrz ktere w rolach a winohradoch wimoli se roba, a lučki zamulene biwagu.

V. Gedenkaždj czelodomnjak ma role na tri pola, w každem pak poli drżj geden kus roli, dilecz rečenj, do rol ale takowjch se gednako newisjwa, drżjme také po kusu luki, wssak nicz meneg geden wacz, druhj meneg, nekterj ale žadneg luki nema, na tich pak lukach otawa se nekossjwa.

VI. Pred tjm sjuje bola powinnost gedneho každeho czelodomnjaka do tjdna tri dni z dwogu lichwu aneb tolko dni pessu na panské giti; puldomnjak ale, neb dwa dni z dwogu lichwu, neb tolko dnj z pessu na panske giti bil powinnen, gak ale panské tabli na tale su rozdelené, czo za officjrstwa nebohého Hormana se stalo, takowé tale zrobit sme bili powinnj, ačkolwek s takjma talmi podanstwj preložene nebolo, od cżasu wssak nic meneg toho pak nebohj inspector Zlatarics tale takowe wače nadeliti dal, takowe zrabat nam tasse prichazalo. Prichaza take že obile panské na wsseligaké mista neb do Presspurka, neb do Holiča aneb do Hodolina predane biwsse takowe odważat sme bili prinuczenj. Choza wssak nicz meneg a naspatek idenj se do panskeho pregjmalu.

VII. Dewatek dosawat s podomnjch rol sme nedawali a zdaliż w inssjch tegto s. stoliczi panstwach dewatek takowj w obicżagi gest nam znamo nenj, čo ale dotjče danki ročite, ti sa takowé, že gedekaždj czelodomnjak gest powinnj ročite panstwu dati porubnjch penez, to gest domownj čins d. 64, chmelnich penez d. 24. za kuchinskj hid d. 40. Za osem wagecz d. 8. a krem toho czela obec z drabskjch penez fl. 48 platit musj.

VIII. Czo se sedlisk dotjče takowe z conscriptie duležitegssj widet bude.

IX. W osade tegto gedni sme wetčitj, gedni ale slobodného odchodu podanj.

Richtar Andreas Valentowjtz mp.

Paulus Kuharowicz mp.

Ondreg Husarowicz mp.

Steph. Valentowicz †

JAZYK A KOMUNIKÁCIA V SÚVISLOSTIACH II. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 6. – 7. 9. 2007 na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Ed. O. Orgoňová. Bratislava: Univerzita Komenského 2007. s. 397.

I. Teória a metodológia: Jan Kořenský: *Ontologie a gnoseologie řeči/jazyka v souvislostech.* – Oldřich Uličný: *Valenční, intenční a větněčlenská koncepce syntaxe.* – Juraj Dolník: *Jazyková inteligencia ako predpoklad jazykovej tvorivosti.* – Viktor Krupa – Slavomír Ondrejovič: *Fenomén jazyk.* – Pavol Žigo: *Morfologická prirodzenosť v retrospektíve.* – Jana Svobodová: *Jazyk a spisovnosť v souvislostech doby.* – Martin Ološtiak: *Propriá a explanačno-deskriptívny prístup k morfológii súčasnej slovenčiny.*

II. Diskurz, text, komunikácia a štýl: Jana Hoffmannová: *Politický komentár z hlediska funkční stylistiky a kritické analýzy diskurzu.* – Kazimierz Michalewski: *Język w manipulacji medialnej.* – Ludmila Zimová: *Úspěch a jeho jazykové ztvárnění ve sportovní publicistice.* – Oľga Orgoňová – Alena Bohuňická: *Aspekty komunikácie v politickej talkshow.* – Juraj Vaňko: *Indikátory hodnotiacich postojov v publicistike.* – Michal Křístek: *Jungmannova Slovesnost v kontextu moderní české stylistiky.* – Eugénia Bajzíkova: *Výstavba odborného textu.* – Miloš Horváth: *Multiplícita textu.* – Michaela Křivancová: *Noetický princip slova.* – Daniela Slančová – Stanislava Zajacová: *Komunikačný register ako prostriedok verbálnej socializácie dieťaťa.* – Ludmila Liptáková: *Kognitívne súvislosti komunikačného rozvíjania dieťaťa.* – Iveta Bónová: *Fonologický vývin v reči dieťaťa.* – Svetlana Kapalková: *Neverbálna komunikácia v ranom veku.* – Katarína Pekariková: *Podoby modálnosti v komunikačnej interakcii.* – Ludmila Benčatová: *Princíp ekonomizácie na vyučovacej hodine slovenského jazyka.*

III. Jazyky v kontakte: Lubomír Ďurovič: *Česko-slovenské komunikačné a kultúrne kontinuum.* – Renáta Kamenárová: *Alomorfizmus v jazykoch západoslovenského makroareálu.* – Patrik Mitter: *K recepci slovenštiny v ČR a češtiny v SR.* – Alžbeta Uhrinová: *Niektoré súvislosti slovenskej komunikácie v Maďarsku.* – Mária Žiláková: *Niektoré súvislosti jazyka a komunikácie slovenskej minority v Maďarsku.* – Gizela Szabó Mihályová: *Maďarské ojkonymá na Slovensku: štandardizácia, variabilnosť, kontaktové javy.* – Ludmila Žigová: *Slovenský jazyk a komunikácia v súvislosti s vyučovaním slovenčiny ako cudzieho jazyka.* – Alexander Ján Tóth: *Slovo tvorná produktivita germanizmov v slovenčine.* – Rujanca Gaidoş: *Rumunské prevzatia v dialekte bihorských Slovákov.*

IV. Interkultúrna komunikácia: Alena Jaklová: *K základním pojům interkulturní komunikace.* – Zdenko Dobřík: *Nemecké kultúrne štandardy v interkultúrnej komunikácii.* – Anita Hutková: *Translačná komunikácia ako kontextová presupozícia.* – Zuzana Bohušová: *Invariantnosť a neutralizácia pri tlmočení.* – Jana Lauková: *Konfrontácia hypotaxy v nemeckém a slovenskom jazyku z aspektu translitológie.* – Jana Kišová: *Lexikálne inovácie ako odraz kultúry etnika.*

V. Morfológia: Miroslav Dudok: *Deiktické identifikátory v jazyku a komunikácii.* – Jana Kesselová: *Komunikačný potenciál operátorov na rozširovanie a rozvíjanie výpovede.* – Gabriela Múcsková: *Variabilitnosť v procese jazykovej zmeny.* – Júlia Hansmanová: *Intenzifikátory: filozoficko-logické východiská pojmu intenzifikácie.* – Katarína Muziková: *K prirodzenosti v jazyku na prelome 19. a 20. storočia.* – Martin Braxatoris: *O substantívnych kategóriách.*

MENNÝ REGISTER / INDEX OF NAMES

- Abrahamffy J. 61
 Alberts M. 162
 Ambruš J. 70, 71
 Anusiewicz J. 135
 Apresian J. D. 15
 Arendtová H. 141
 Atkinsonova R. L. 141
 Avramova C. 151
 Bajza J. I. 55, 62, 63
 Bally Ch. 114
 Baltovova J. 151
 Barbour J. 25
 Barnett V. 37, 38
 Bartek H. 115
 Bartmiński J. 135, 140, 152
 Bednaříková L. 140
 Bedon C. 166
 Bel M. 60, 67
 Benedikt V. 67
 Benko V. 26
 Benson E. 83
 Benson M. 83, 87, 90
 Berlin B. 138
 Bernolák A. 55, 65 – 69, 71, 72
 Bertaccini F. 166
 Bielik M. 68
 Bilá M. 117 – 132
 Blanár V. 40, 120
 Blatná R. 95
 Bogatyriov P. 114
 Bohunická A. 133 – 144
 Bosák J. 48
 Bousquet C. 165
 Böhmerová A. 117 – 132
 Brodňanská E. 156 – 157
 Buffa F. 43
 Buzássyová K. 111, 145 – 149,
 158 – 160
 Clear J. 87, 91
 Cop M. 83
 Courtenay J. B. de 114
 Cowie A. 82 – 84, 86 – 91
 Cruse D. A. 83, 84
 Crystal D. 119
 Csanda A. 56
 Czambel S. 71
 Čermák F. 31, 86, 90, 91, 94,
 95, 98
 Čyževskýj D. 114
 Divičanová A. 42
 Dobrina C. 164
 Dobrovský J. 69
 Doležal P. 51, 60, 67
 Dolník J. 11 – 19, 28, 76 – 79,
 92, 140
 Drame A. 162
 Drozdík L. 5
 Dubnička J. 27, 28
 Dudok D. 40
 Dudok M. 42
 Duchková S. 105
 Ďurčo P. 81, 82, 98
 Ďurovič L. 113 – 116
 Dvonč L. 124
 Einstein A. 22
 Eliáš Š. 66, 68, 72
 Evert S. 88, 89
 Fándly J. 55, 67, 68
 Farkaš I. 134
 Ferguson Ch. A. 47 – 53
 Fernández M 48
 Fernando Ch. 84
 Filipec J. 86, 95, 98
 Filipovič R. 109
 Findra J. 145 – 149
 Firth R. J. 82, 87
 Fontenelle T. 84, 87
 Foo J. 165
 Föris Á. 165
 Furdík J. 103, 104, 106, 108,
 109, 152, 153
 Gak V. G. 85
 Galin D. D. 164
 Galinski Ch. 162
 Gavlovič H. 76
 Gebauer J. 39
 Geertz C. 16
 Gentnerová D. 139
 Genzor J. 5, 6
 Greenberg J. H. 6
 Grefenstette G. 90
 Greven H. A. 121
 Grice H. P. 15
 Grzegorzcykowa R. 135
 Gutschmidt K. 152
 Hais K. 130
 Hanks P. 87
 Hansen H. P. 16
 Hamuljak M. 71
 Hašanová A. 26
 Haugen E. 40
 Hausmann F. J. 82, 83, 90, 97
 Havel I. M. 134
 Havránek B. 79, 113, 114
 Hayeková M. 68
 Heid U. 84, 90
 Henriksen L. 166
 Herder J. G. von 137
 Hodek B. 130
 Holly J. 55, 70, 71
 Holub M. 88
 Homišinová M. 42
 Horálek K. 79, 115
 Horecký J. 22, 28, 31, 37, 38,
 117, 152
 Hornby A. S. 82
 Howarth P. 83, 87, 91
 Humboldt W. von 33, 137
 Huňáček V. 56
 Hurban J. M. 61, 62
 Church K. W. 87
 Ison R. 83
 Isačenko A. 116, 159
 Ivanová-Šalingová M. 118
 Jakobson R. 31, 114, 115
 Janda L. 138
 Jarošová A. 81 – 102, 145 – 149
 Jedlička A. 37
 Jelínek V. 68
 Johnson M. 134, 136, 138, 139,
 142
 Jones D. 130

- Jungmann J. 141
Kačala J. 31 – 35, 37, 38, 75, 94, 95
Kajfosz J. 137
Kant I. 139
Karcevskij S. J. 114
Key P. 138
Kilgariff A. 89
Király P. 40, 160 – 162
Kollár J. 61, 70
Kořínek J. M. 116
Kostolanský E. 26
Kotulič I. 61
Krajčovič R. 40, 51, 57, 63, 67, 75 – 76
Kralčák, Ľ. 37 – 45, 94
Krempaský J. 22, 25, 27 – 29
Krishnamurthy R. 82, 87
Krman D. 51, 60, 61, 67
Krupa V. 3 – 10, 21, 28 – 32, 37, 38, 43, 47
Kučera J. 120, 127
Kvasnička V. 134
Lakoff G. 19, 134, 136 – 139
Langacker R. 138
Lanstyák I. 41
Lauersdorf M. R. 48, 49
Leška Š. 69
Lewalle P. 162
Levická J. 162 – 166
Linde-Usiekiewiczová J. 140
Lipták Š. 40
Lotman J. 142
Mackey W. 48
Máčaj A. 61
Majchráková D. 82
Maniková Z. 118
Manning Ch. D. 88, 89
Martincová O. 152
Masník T. 60, 67
Mathesius V. 113, 115
Mayerthaler W. 16, 29
Meer G. van der 85, 86, 90
Melčuk I. 85
Merkel M. 165
Mlacek J. 76 – 79, 81, 95, 97, 98
Montero-Martínez S. 165
Moon R. 88, 90, 91
Múcsková G. 47 – 53
Muchnová D. 156 – 157
Mukařovský J. 114
Myjavcová M. 40, 42
Nábělková M. 93
Nakonečný M. 141
Nebeská I. 133 – 144
Nekul M. 140
Němcová B. 142
Neščimenko G. P. 37
Niclaes A. 165
Niederle J. 156
Nikoľskij L. B. 37
Nilsson H. 164, 165
Novák E. 80, 115, 116
Novák P. 79 – 80
Olbracht I. 114
Ološtiak M. 103 – 112, 117 – 132, 150 – 155
Ondřejková R. 160 – 162
Ondřejovič S. 3 – 10, 40, 79 – 80
Ondrus P. 40
Orwell G. 6
Pajdzińska A. M. 138, 140
Palkovič J. 66 – 73
Palkovič J. 70 – 73
Palkovič K. 40
Palmer H. 82
Papánek J. 55
Patočka J. 135
Paulíny E. 43, 49, 50, 56, 57, 59, 63, 72, 116
Peciar Š. 146
Pecina P. 88
Peirce Ch. 31
Peřinka F. 71
Picht H. 163
Pisárčiková M. 124
Polkinghorn J. 22
Považaj M. 125
Pražák A. 61
Putnam H. 135
Quesada M. G. de 165
Rapant D. 71, 72
Raupach I. 162
Reimerink A. 165
Reitmüller M. 61
Ribay J. 66, 68, 69
Ripka I. 43, 48
Rohárik P. 40
Rompotl M. 80
Roschova E. 139
Rusínová Z. 26
Rybár J. 134
Saicová Římalová L. 133 – 144
Sauberer G. 162
Saussure F. de 31, 113
Savický J. 152
Sechehaye A. 114
Sekaninová E. 158 – 160
Schleicher A. 33
Schmitt P. A. 163
Schmitz K. 163, 164
Schütze H. 88, 89
Simonides J. 60
Sinapius-Horčička D. 56, 60, 67
Sinclair J. 87, 91
Skalička V. 4, 79, 80
Skutil J. 56
Sloboda M. 43
Smadja F. A. 88
Smirmov L. N. 152
Smolin L. 25, 29
Smrtník M. 61
Snoeck R. 165
Sokolová M. 25, 105, 123
Stanislav J. 57, 115
Steuers F. 164
Svobodová J. 152
Swadesh M. 6
Sychra A. 114
Šafárik P. J. 70
Šaling S. 118

Škoviera D. 59	Trudgil P. 48	Waszakowa K. 140, 150 – 155
Šlédrová J. 133 – 144	Trubeckoj N. S. 114, 115	Weingart M. 71
Štolc J. 40, 43	Tugwell D. 89	Weisgerber L. 33
Štúr Ľ. 35, 39, 59	Udvári I. 64, 65	Wells J. 119, 130
Švagrovský, Š. 55 – 74	Vachek E. 114	Whorf B. L. 6
Švejcer A. D. 37	Vachek J. 113	Wierzbicka A. 138
Tablic B. 66, 68, 69	Valentini J. 68	Wijk A. van 121
Telia V. 84, 91	Vaňko J. 40, 41	Wittgenstein L. 139
Thamássy M. 61	Vaňková I. 133 – 144	Wurzel W. 16
Tibenský J. 55	Varcl L. 156	Zeman J. 120, 127
Tichonov A. N. 104	Vasiljevs A. 166	Zemskaja E. A. 152
Timková R. 117 – 132	Vlček J. 62, 71	Zholkovsky A. K. 85
Tokarski R. 135, 138, 140, 142	Vodička F. 114	Zimina-Poirot M. 165
Trávníček F. 115	Vyskydenský J. 69	Žigo, P. 21 – 30, 51, 67, 75 – 76
Trost P. 79, 80	Vyvíjalová M. 72	Žiláková M. 42

OBSAH

Juraj D o l n í k: Orientácia v jazykovom priestore	11
Eubomír Ď u r o v í č: Pražský lingvistický krúžok a kontext československej lingvistiky	113
Alexandra J a r o š o v á: Problém vymedzenia kolokácií	81
Ján K a č a l a: Tvorivosť v jazyku a tvorivosť jazyka	31
Eubomír K r a l č á k: Jazyková situácia slovenčiny z teritoriálneho aspektu	37
Gabriela M ú c s k o v á: Diglosia v slovenskej jazykovej situácii (diachrónny pohľad)	47
Martin O l o š t i a k: Interlingválna a slovotvorná motivácia	103
Slavomír O n d r e j o v í č: Fenomén Viktor Krupa	3
Štefan Š v a g r o v s k ý: Od spisovnej češtiny k Bernolákovej slovenčine	55
Pavol Ž i g o: Podobnosti jazykových a nejazykových štruktúr	21

D i s k u s i e

Adela B ö h m e r o v á: K problematike preberania anglických vlastných mien do slovenčiny. Úvahy nad novým slovníkom	117
---	-----

R o z h ľ a d y

Alena B o h u n i c k á: Obraz sveta v češtine	133
--	-----

R e c e n z i e

Nad Slovníkom súčasného slovenského jazyka. J. F i n d r a	145
Waszakowa, Krystyna: Przejawy internacjonalizacji w słowotwórstwie współczesnej polszczyzny. M. O l o š t i a k	150

R e f e r á t y

Muchnová, Dagmar: Syntax klasické řečtiny I. Vedlejší věty. E. B r o d ň a n s k á	156
--	-----

K r o n i k a

Za doc. PhDr. Ellou Sekaninovou, DrSc. K. B u z á s s y o v á	158
K životnému jubileu univerzitného profesora Jozefa Mlaceka. J. D o l n í k	76
TERMINOLOGY AND SOCIETY. Správa z konferencie na Lessius University College 15. – 17. 11. 2006. J. L e v i c k á	162
Deväťdesiatka prof. Petra Király. R. O n d r e j k o v á	160
Zomrel doc. PhDr. Pavel Novák, CSc. S. O n d r e j o v í č	79
Jubileum profesora Rudolfa Krajčoviča. P. Ž i g o	75

CONTENTS

Juraj D o l n í k: Orientation in the Language Space	11
Ľubomír Ď u r o v i č: Prague Linguistic Circle and a Context of Czechoslovak Linguistics ...	113
Alexandra J a r o š o v á: Collocation: The Problem of Definition	81
Ján K a č a l a: Creativity in the Language and Creativity of the Language	31
Ľubomír K r a l ě á k: Language situation of the Slovak language from the territory point of view	37
Gabriela M ú c s k o v á: Diglossia in the Slovak Language Situation (A diachronic Approach)	47
Martin O l o š t i a k: Interlingual and Word-formation Motivation	103
Slavomír O n d r e j o v i č: Phenomenon Viktor Krupa	3
Štefan Š v a g r o v s k ý: From the Standard Czech to Bernolák s Slovak	55
Pavol Ž i g o: Similarities between language and non-language structures	21

Discussions

Adela B ö h m e r o v á: To the Problem of Assimilation of English Proper Names in Slovak. Reflections on a New Dictionary	117
---	-----

Horizons

Alena B o h u n i c k á: The Picture of World in the Czech Language	133
---	-----

Book Reviews

A Dictionary of the Contemporary Slovak Language A – G. J. F i n d r a	145
Waszakowa, Krystyna: Phenomena of Internationalization in Word Formation in the Contemporary Polish Language. M. O l o š t i a k	150

Book Notices

Muchnová, Dagmar: Syntax of the Classical Greek I. Subordinate Clauses. E. B r o d ň a n s k á	156
---	-----

Chronicle

In Memory of Doc. PhDr. Ella Sekaninová, DrSc. K. B u z á s s y o v á	158
Professor Jozef Mlacek Jubilee. J. D o l n í k	76
Terminology and Society. Information about a Conference at Lessius University College 15.-17. 11. 2006. J. L e v i c k á	162
Ninetieth Birthday of Prof. Peter Király. R. O n d r e j k o v á	160
Doc. PhDr. Pavel Novák, CSc. has died. S. O n d r e j o v i č	79
Professor Rudolf Krajčovič Jubilee. P. Ž i g o	75

СОДЕРЖАНИЕ

Юрай Д о л н и к: Ориентация в языковом пространстве.....	11
Любомир Д ю р о в и ч: Пражский лингвистический кружок в контексте чехословацкой лингвистики	113
Александра Я р о ш о в а: Коллокации. Проблема определения границ	81
Ян К а ч а л а: Творчество в языке, творчество языка	31
Любомир К р а л ч а к: Положение словацкого языка с территориальной точки зрения ..	37
Габриела М у ч к о в а: Двуязычие в словацкой языковой ситуации (с диахронической точки зрения).....	47
Мартин О л о ш т и а к: Интерлингвальная и слообразовательная мотивация.....	103
Славомир О н д р е й о в и ч: Феномен Виктор Крупа	3
Штефан Ш в а г р о в с к и: От чешского литературного языка к словацкому языку А. Бернолака.....	55
Павол Ж и г о: Сходства языковых и внеязыковых структур	21

Д и с к у с с и я

Адела Б э м е р о в а: Словарь английских собственных имен в словацком языке. О некоторых проблемах заимствования.....	117
--	-----

О б з о р

Алена Б о г у н и ц к а: Картина мира в чешском языке.....	133
--	-----

Р е ц е н з и и

Словарь современного словацкого языка. Я. Ф и н д р а	145
В а ш а к о в а, К.: Интернационализация в словообразовании современного польского языка. М. О л о ш т и а к	150

С о о б щ е н и я

М у х н о в а, Д.: Синтаксис классического греческого языка 1. Подчиненные предложения. Э. Б р о д н я н с к а	156
--	-----

Х р о н и к а

Скончалась доцент Элла Секанинова. К. Б у з а ш и о в а	158
К юбилею проф. Йозефа Млацека. Ю. Д о л н и к.....	76
Терминология и общество. Я. Л е в и ц к а.....	162
Девяностолетие проф. Петра Кирая. Р. О н д р е й к о в а	160
Скончался доцент Павел Новак, канд. наук. С. О н д р е й о в и ч.....	79
Юбилей проф. Рудольфа Крайчовича. П. Ж и г о.....	75